

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

FIKHİ TEFSİRLERDE TALÂK MESELESİ

Adalet VURAL

ŞANLIURFA-2019

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

FIKHİ TEFSİRLERDE TALÂK MESELESİ

Hazırlayan

Adalet VURAL

Danışman

Prof. Dr. Atilla YARGICI

ŞANLIURFA 2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 155230036 numaralı Adalet VURAL'nın hazırladığı "FIKHÎ TEFSİRLERDE TALAK MESELESİ" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 11/06/2019 tarihinde, saat 10:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

11/06/2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Prof. Dr. M. Atilla YARGICI	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR	Kabul	
Üye	Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK	Kabul	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

24.07/2019

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı: Adalet VURAL
Öğrenci Numarası: 155230034
Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam
Bilimleri
Programı: Yüksek Lisans
Başlık: Fıkhi Tefsirlerde Talak
Meselesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 115 sayfalık kısmına ilişkin, 18/04/2019 tarihinde danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 23'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden herhangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

18/04/2019

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 18/04/2019

Prof. Dr. Atilla YARGICI

ÖZET

FIKHİ TEFSİRLERDE TALÂK MESELESİ

VURAL Adalet

Yüksek Lisans

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Atilla YARGICI

Mayıs, 2019, 116 Sayfa

Çalışmamızın konusu Fıkhi tefsirlerde talâk meselesi olup, Kur'an-ı Kerim'deki talâkla ilgili âyetleri, fıkhi tefsirlerdeki açıklamalara göre ve bir bütünlük içerisinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Fıkhi tefsirlerde talâk meselesi, talâkın dönüşlü olup olmaması açısından ric'î ve bâin olarak; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetine uygun olup olmaması açısından ise sünnete uygun talâk ve bid'î talâk olarak izah edilmiştir. Bir ve ikinci talâktan sonra kocaya, karısına zarar verme kastı taşımaksızın ricat etme hakkı tanınmış olup, üçüncü talâkla birlikte bu hak bâin talâka dönüşmektedir. Bu durumda kadın, bir başka adamla sahîh bir nikâhla evlenmediği takdirde eski kocasına ricat edemez. Yine fıkhi tefsirlerde, Kur'an-ı Kerim ve sünnete uygun olarak gerçekleşen talâkla birlikte bu kapsam dışına çıkan bid'î talâk da zikredilmiştir. Bunlar dışında, kadının bedel karşılığında talâk yetkisini alması, kocanın rızasıyla talâk yetkisinin hakemlere verilmesi ve kadının kocası tarafından talâkta muhayyer bırakılması caizdir. Nikâh öncesinde gerçekleşen talâk ise geçerli değildir. Talâk lafızları sarîh ve kinayeli olmak üzere iki kısma ayrılmakla birlikte, kinayeli lafızlarla gerçekleşen talâkta niyete bakılarak hüküm verilir.

Talâk sonrasında ay hali gören kadının iddeti üç kurû', ay hali görmeyen küçükler ve ay halinden kesilmiş yaşlıların iddeti üç ay, hamile kadınların iddeti ise doğum yapıncaya kadardır. İddet beklemekten maksat ise ayrılıktan sonra yıpranan

tarafların kendini toparlaması ve kadının varsa hamileliğinin ortaya çıkmasıdır. Kadının mehrinin verilmesi hususunda boşanmış kadınlar dört gruba ayrılmış olup hüküm de buna göre verilmektedir. Bu durumda mehri belirlenmiş olup cinsel münasebetin gerçekleştiği kadına mehrinin tamamı verilirken mehri belirlenmemiş ve cinsel münasebetin de gerçekleşmediği kadına mehir yerine meta' verilmesi gerekmektedir. Mehir belirlenmiş olup kendisiyle cinsel münasebetin gerçekleşmediği kadına belirlenen mehrin yarısı verilir. Mehri belirlenmemiş olup kendisiyle cinsel münasebetin gerçekleştiği kadına mehrin tamamının verilmesi gerekmele birlikte mehrin miktarı emsali kadınlara göre belirlenir. Ric'î ve bâin talâkın iddeti süresince kadının mesken ve nafakasının kocası tarafından temin edilmesi gerekmektedir. Çocuğun emzirilmesi ise tarafların anlaşması halinde ve kocanın emzirme ücreti vermesi durumunda anneye aittir. Anlaşma gerçekleşmezse koca çocuğu için sütanneyle anlaşabilir.

Anahtar Kelimeler: Fıkhi Tefsirler, Talâk, İddet, Nafaka, Meta', Mehir, Mesken

ABSTRACT

THE PROBLEM OF DIVORCE IN JURISPRUDENTIAL QUR'ĀN COMMENTARIES

VURAL, Adalet

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Prof. Dr. Atilla YARGICI

May, 2019, 116 Pages

The subject of this study is the problem of divorce in jurisprudential *tafāsīr* (exegetical works). The main purpose of our research is to analyse the verses of Quran in regard to the divorce problem in accordance with the commentaries of exegetical *tafāsīr* by trying to bring integrity to the subject matter.

The problem of divorce in jurisprudential commentaries is either expressed as *rij'ī* (revocable) and *bā'in* (permanent) in regard to whether the *talāq* is revocable or not; and expressed as *sunnī* and *bid'ī* in terms of its compatibility with the *Qura'ān*, and the *Sunnah* of Prophet. After the first and the second *talāq*, the husband is given right to revoke his divorce on the condition of not causing any harms toward his wife. However, together with the third *talāq*, this right transforms into *bā'in*. In this case, the wife can't return to her old husband unless she makes a *sahīh* (valid) marriage contract with a third party. In the contemporary jurisprudential *tafāsīr*, the *talāq* that is in accordance with the *Qur'ān*, and the *Sunnah* of Prophet is called *sunnī*. On the contrary, the *talāq* that has not been in this manner is called *bid'ī*. Apart from these, wife's getting her *talāq* right by paying certain price, giving the authority to the referees on the consent of husband and a husband's enabling of his wife to be *muhkayyar* (on approval) for *talāq*, are all considered valid (*ja'iz*). However, the *talāq* which is contracted before *nikāh* (marriage) is seen as void (*bātil*). The *alfāz* (expressions) of *talāq* are distinguished as being *sarīh* (explicit) and

qināyah (implicit). In the divorces that are executed through the implicit *alfāz, hukm* (provision) is decreed based on the intention of husband.

Waiting period for woman who is menstruating is three courses; and for those small kids who are not menstruating, and elderly women who stopped this process, the waiting period for them is three months. Whereas for pregnant women, this period is due until she gives birth. The aim of waiting period is the recovery of parties and assuring the pregnancy of woman if it may exist. In regard to paying woman's *mahr* (bridewealt), the divorced women are divided into four subcategories in terms of deciding the *mahr* and the provisions are given based on this categorization. According to this division, women whose *mahr* is pre-decided and sexual intercourse took place between the spouses, the total amount of *mahr* is given to her. Whereas, for those whose *mahr* is not pre-determined and sexual intercourse did not take place, woman is to be given *mut'a* instead of *mahr*. On the other hand, half of the *mahr* is to be given to those whose *mahr* is pre-determined, but sexual intercourse is lacked. Finally, for those whose *mahr* is not pre-determined, but sexual intercourse is carried out between the spouses, the total amount of *mahr* is given based on the amount that is likely to be given to her likes (*mithl*). Husband is obliged to supply housing and living costs for the woman in the waiting period during the course of *rij'ī* and *bā'in talāq*. The *rad'ā* (breast-feeding) of child is upon mother if both parties agreed, or if the husband pays the cost of it. If no agreement is reached, husband may make an agreement with a nurse to provide *rad'ā* for his child.

Key words: Jurisprudential commentaries, *Talāq* (divorce), '*Īdda*'(waiting period), *Nafaqah* (alimony), *Mahr*, *Maskan* (housing)

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihinden bu yana toplumun temelini oluşturan ve onu ayakta tutan aile hayatının önemi kadar bu aile hayatının devam ve sürekliliği de büyük önem arz etmektedir. Zira aile hayatının devam ve sürekliliği; inançlı, bilinçli ve sağlıklı bir neslin yetişmesini sağladığı gibi huzurlu ve mutlu bir toplumun oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Özellikle günümüz dünyasında dini duyguların zayıflayarak maddenin ön plana çıkması, bireyselliğin yaygınlaşması, aileye verilen önemin azalması, boşanma vakalarının sayısında artışa sebep olmakla birlikte ciddi sorunlara neden olmaktadır. İnsanın aç gözlülüğü ve hırsı kendisini bireysel bir yaşama doğru sürüklerken eşler arasında olması gereken sevgi, saygı, muhabbet, anlayış ve sabır duygularıyla beraber birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarını ortadan kaldırmaktadır. Bu durum eşler arasındaki manevi bağı koparmakla birlikte aile kurumunu şehvet ve maddiyat üzerine kurulu bir yapıya dönüştürmektedir. Bütün bunların yanında gerek toplum gerek günümüz hukuk sistemlerinin aile hayatının sürekliliğine yönelik bakış açısının yumuşamış olması, İslam'ın toparlayıcı yaklaşımının yerine çok basit gerekçelerde dahi boşanmanın kabul edilebilirliği ve buna destekleyici yaklaşımların olması, boşanma oranlarını arttırmaktadır.

Boşanma, bireylerin yanında sosyal düzeni de ilgilendirdiğinden İslam bu konu üzerinde önemle durmuş ve konuyla ilgili hukuki prensipler belirlemiştir. Kur'an-ı Kerim'de eşler arasındaki duygusal ve manevi bağın önemi vurgulanarak evliliği zedeleyen söz ve fiiller noktasında eşler uyarılmış, aile yapısının duygusal ve basit gerekçelerle yıkılmaması için çeşitli önlemler alınmıştır. Bütün bunlara rağmen son çare olarak başvuru boşanmanın hangi şartlarda ve ne şekilde olacağı, boşanma neticesinde tarafların yahut varsa çocukların hakları belirlenmiştir. Toplum açısından bu denli önemli bir meselenin Kur'an-ı Kerim çerçevesinde bir bütün olarak ele alınması yönünde yeteri kadar çalışmanın olmayışı bizi bu alanda yeni bir çalışma yapmaya sevk etti. Zira tefsir anabilim dalında akademik anlamda talâk konusuyla ilgili olarak sadece iki yüksek lisans çalışmasının yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan ilkinin, talâk meselesinin bir bütün olarak incelenmesinden ziyade talâk sûresinin tefsiri bağlamında ele alınması, ikinci tezin ise başka konular yanında sadece üç talâk meselesini ele alması bizi bu alanda yapılacak yeni bir çalışmanın faydalı olacağı düşüncesine götürmüştür. Dolayısıyla,

talâkla ilgili âyetlerin tamamını ele alarak aile hayatının hukuki olarak sonlanmasında Kur'an-ı Kerim'in yaklaşımını bir bütün olarak ortaya koymak ve konulu tefsir çalışmalarına az da olsa bir katkı sunmak tezimizin ana hedefidir diyebiliriz.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmamızın konusu, amacı ve önemi anlatılarak konuyla ilgili yapılmış diğer çalışmalara değinilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde evliliği sonlandırma yöntemleri anlatılarak bunların talâkla olan ilişkileri ve farkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine İslam'da son çare olarak başvurulacak yol olan talâkın hikmeti anlatılmış; konunun daha iyi anlaşılması açısından talâk meselesiyle ilgili kavramların tanım ve açıklamaları yapılmıştır. Araştırmamızın ikinci bölümünde ise asıl konumuz olan "Fıkhi Tefsirlerde Talâk Meselesi" işlenmiştir. Burada Kur'an-ı Kerim'e uygunluğu açısından sünnete uygun ve bid'î talâk çeşitleri, boşanmadan sonra eşine tekrar dönüşün olup olmaması açısından ric'î ve bâin talâk çeşitleri, talâkın lafızları ve talâk neticesinde ortaya çıkan sonuçlar ele alınmıştır. Aynı şekilde talâk konusunda kadının muhayyer bırakılması, nikâh öncesi talâk, kadının iddet ve nafakası, çocuğun bakımı ve emzirilmesi konuları üzerinde durulmuştur. İkinci derece başlıklardan sonra konuyla ilgili fıkhi tefsirlerin karşılaştırılması yapılmıştır.

Bu vesileyle çalışmam esnasında uzun bir süre boyunca destek ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Atilla Yargıcı'ya, şükranlarımı sunar; tezin hazırlanması aşamasında maddi ve manevi desteğini arkamda hissettiğim eşime, çalışma odasının kapısını kapatarak "Anne sen çok ders çalış. Tamam" diyerek beni rahatsız etmeyip bana çalışma ortamı sağlayan üç yaşındaki oğlum Yusuf Asım'a, kendisini kimi zaman ihmal etmek durumunda kaldığım oğlum Muhammed Ali'ye, zaman zaman kendilerine danıştığım öğretmen arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bu çalışmanın hakkını vermiş olmayı ve araştırmamın ilim dünyasına bir nebze de olsa katkı sunmasını Cenabı-ı Allah'tan dilerim.

Adalet VURAL

Şanhurfa 2019

FIKHİ TEFSİRLERDE TALAK MESELESİ
İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
ÖN SÖZ	VIII
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
Araştırmanın Önemi.....	1
Araştırmanın Konusu	3
Araştırmanın Yöntemi.....	4
Araştırmanın Kaynakları ve Fıkhi Tefsirlerin Genel Özellikleri	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE EVLİLİĞİ SONLANDIRMA YÖNTEMLERİ

1.1. HUL'	10
1.1. ÎLÂ	13
1.2. LİÂN	15
1.3. ZİHÂR	18
1.4. TALÂK	20
1.4.1. Talâkın Hikmeti ve Mahiyeti.....	22
1.4.2. Talâk Meselesiyle İlgili Kavramlar	27
1.4.2.1. Hayız.....	27
1.4.2.2. Hidane.....	28
1.4.2.3. Halvet.....	28

1.4.2.4. İddet	29
1.4.2.5. Kurû'	30
1.4.2.6. Mehir	32
1.4.2.7. Muhallil	33
1.4.2.8. Met'a	34
1.4.2.9. Nafaka	35
1.4.2.10. Nikâh	36

İKİNCİ BÖLÜM

FIKHİ TEFSİRLERDE TALÂK MESELESİ

1.1. TALÂK ÇEŞİTLERİ	39
1.1.1. Ric'î Talâk	39
1.1.2. Bâin Talâk	45
1.1.2.1. Beynûnet-i Süğra	46
1.1.2.2. Beynûnet-i Kübrâ	46
1.1.3. Sünnete Uygun Talâk	48
1.1.3.1. Talâk Vakti ve Sayısı	50
1.1.3.2. Köle ve Cariyelerin Talâk Sayısı	52
1.1.3.3. Talâkta ve Ricatta Şahit Bulundurmak	54
1.1.3.4. Talâk Sürecinde Maruf Ölçüler İçerisinde Karı-Koca Hakları ..	56
1.1.4. Bid'î Talâk	58
1.1.4.1. Vakit Açısından Bid'îliğin Geçerliliği	60
1.1.4.2. Sayı Açısından Bid'îliğin Geçerliliği	60
1.1.5. Hakemin Talâk Yetkisi ve Kadının Talâkta Muhayyer Bırakılması (Tefvizi Talâk)	63
1.1.6. Nikâh Öncesi Talâk	68
1.1.7. Talâk Çeşitleri Konusunda Fıkhi Tefsirlerin Karşılaştırılması	69

1.2. TALÂKIN LAFIZLARI	71
1.2.1. Sarih Lafızlar	71
1.2.2. Kinayeli Lafızlar	72
1.2.3. Talâk Lafızları Hakkında Fıkhî Tefsirlerin Karşılaştırılması	73
1.3. TALÂKIN SONUÇLARI	74
1.3.1. İddetin Hikmeti ve İddet Çeşitleri	74
1.3.1.1. Ay Hali Gören Kadının İddeti.....	77
1.3.1.2. Ay Hali Görmeyen Kadının İddeti.....	80
1.3.1.3. Hamile Kadının İddeti.....	85
1.3.1.4. Cinsel İlişkiden Önce Boşanan Kadının İddeti	87
1.3.2. Boşanmış Kadının Mehri	88
1.3.3. Boşanmış Kadının Meta'sı	92
1.3.4. Boşanmış Kadının Mesken ve Nafakası	96
1.3.5. Çocuğun Emzirilmesi ve Hıdanesi	101
1.3.6. Talâk Sonuçları Konusunda Fıkhî Tefsirlerin Karşılaştırılması	104
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	111

KISALTMALAR

b.	: Bin
bs.	: Baskı
by.	: Basım yeri yok
cc.	: Celle Celalühu
çev.	: Çeviri
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Hz.	: Hazreti
ra.	: Radıyallâhu anha
s.	: Sayı
sav.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
sd.	: Sadeleştiren
thk.	: Tahkik eden
ty.	: Baskı tarihi yok
yy.	: Yayım yeri yok
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca bütün toplumları yakından ilgilendiren ve her toplumun hukuk veya diğer toplumsal düzen kurallarında bulunan boşanma, İslam'da da tüm detaylarıyla yerini almaktadır. Ancak İslam dışındaki hukuk sistemlerinde boşanma esnasında ve neticesinde eşler arasında adaletin sağlanamaması ve taraflardan birinin muhakkak zarar görmesi veya çocukların mağdur edilmesi Kur'an-ı Kerim'in talâk konusundaki yaklaşımını ortaya koymayı önemli kılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de boşanmayla ilgili âyetlerde, talâkın hangi vakitlerde hangi lafızlarla gerçekleşeceğinin, talâk yetkisinin kime ait olduğunun, talâk sayısının ve ricatin hangi şartlarda gerçekleşebileceğinin ana hatlarıyla açıklandığı görülmektedir. Bu âyetlerde, talâk neticesinde kadının ay hali görüp görmemesi, hamile olup olmaması veya nikâhtan sonra birleşmenin gerçekleşip gerçekleşmemesine göre iddet süresi, kadının nafakası, çocuğun emzirilmesi gibi birçok konuya da değinilmiş olması açısından son derece önemlidir. Üç talâkın tek seferde verilmesi durumunda hükmün ne olacağı, kadının nafakasının ric'î ve bâin talâkın her ikisini de kapsayıp kapsamadığı, ay hali gören kadının iddeti olan üç kurû'dan maksadın ne olduğu ve hamile olan kadının iddet süresinin kocası ölen kadın için geçerliliğinin ne olduğu konuları ise halen güncelliğini korumaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümü olan Kur'an-ı Kerim'de evliliği sonlandırma yöntemlerine geçmeden önce yaptığımız araştırmanın içeriği ve yöntemi hakkında kısaca bilgi verecek; son çare olarak başvurulacak olan talâkın hikmeti ve talâk meselesiyle ilgili kavramların üzerinde duracağız. Ailenin öneminin bu denli vurgulanmasına karşılık, boşanmanın meşru olmasının bir takım hikmetlerinin anlaşılması ve talâkla ilgili kavramların bilinmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamış olacaktır.

Araştırmanın Önemi

Günümüz şartlarında boşanma sayılarındaki artış hızla devam ederken ülkelerin, aile yapısının devam ve sürekliliğini sağlamak için psikolojik ve hukuki

arayışlar içerisinde olması konunun önemine işaret etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerinde özellikle 1990'lardan sonra ülkemizdeki boşanma oranlarında hızlı bir artışın olduğu görülmektedir. 2018 yılında bu oranın yüzde 28,9 artış göstermesi olayın vahametini ortaya koymakta ve çözüm odaklı çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Zira karı, koca ve çocuklar için travmatik bir olay haline dönüşebilen boşanma gerek aile için gerek toplum için sosyal, ekonomik ve psikolojik birçok olumsuz sonuç doğurabilmektedir. Tarafların bu süreçte ruh sağlıklarını koruması ve birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarının bilincinde olması bu olumsuz sonuçları en aza indirmek açısından son derece önem arz etmektedir.

Çağın getirdiği değişimler, ekonomik sebepler, kişisel sıkıntılar, iletişimsizlik, bireysel çıkar ve ihtiyaçların değişimi, karı-koca rollerinin birbirine karışması, karı-kocanın birbirine yeteri kadar zaman ayırmaması gibi birçok unsur günümüz boşanma sebepleri arasında gösterilmektedir. Aynı şekilde karı-kocanın birbirlerine karşı olan manevi bağın kopmasıyla oluşan nefret ve nefretin başlamasıyla biten saygının gerek boşanma sürecinde gerek boşanma sonrasında ciddi sorunlara neden olması, boşanmanın Kur'an-ı Kerim'deki usule uygun olarak yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'deki talâkla ilgili âyetlere bakıldığında eşler arasında vasat bir yol çizildiği, ikisi arasında adil davranılarak hak ve sorumluluklarının hatırlatıldığı, dağıtıcı ve destekleyici değil toparlayıcı, yapılan hata ve yanlışların düzeltilmesine yönelik bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Tüm çözüm yollarının işlevsiz kaldığı durumda boşanma sürecinde ve sonrasında eşlerin birbirlerine zarar verme kastı taşımadan ve birbirinin itibarını zedelemekten hareket etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Evlilik sürecinde olduğu gibi bu süreçte de eşlerin hak ve sorumluluklarının olduğu taraflara bildirilmiştir. Bu hak ve sorumlulukların aynı zamanda Allah'ın sınırları olduğu vurgulanarak ilahi gücün varlığı hissettirilmiş ve eşlerin bu konuda hassas davranmasına dikkat çekilmiştir. Bu açıdan fıkhi tefsirlerde yer alan talâk meselesiyle ilgili âyetlerin açıklamalarının tamamının bir araya getirilerek değerlendirmeye tabi tutulması konunun toplum açısından önemine binaen zorunlu bir ihtiyaç niteliğindedir. Özellikle tefsir alanında sadece iki yüksek lisans tezinin bulunması ve Hasan Haliloğlu tarafından hazırlanan tezin sadece Talâk sûresi üzerine yapılmış bir çalışma olması; Metin Yiğit tarafından hazırlanan diğer tezin ise fey ve zekâtla

beraber sadece üç talâk meselesine değinmiş olması araştırmamızın konusunun isabetli bir karar olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusu fihhi tefsirlerde talâk meselesi olup çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, insanlık tarihi boyunca bütün toplumları yakından ilgilendiren boşanmanın, özellikle son yıllarda dünya genelinde artış göstermesi ve ciddi sorunlara neden olması açasından önemine değindik. Özellikle de sudan bahanelerle evliliği bitirmenin, aile yapısında ve toplumda sosyal, psikolojik ve ekonomik açasından önemli sorunlara sebep olduğuna değinerek çözümler olarak Kur'an-ı Kerim'in talâk meselesine yaklaşımının bir bütün olarak ele alınması gerektiğini vurguladık. Yine bu kısımda talâk meselesiyle ilgili çalışmalardan bahsederek araştırmanın yöntemine temas ettik.

Çalışmamızın birinci bölümünde evliliği sonlandırma yöntemleri ve talâkla ilişkileri ele alınmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için cahiliye dönemindeki talâk uygulamalarına değinilerek Kur'an-ı Kerim penceresinden talâkın hikmeti anlatılmaya çalışılmış; konuyla ilgili kavramlar açıklanmıştır.

İkinci bölüm, çalışmamızın asıl bölümünü oluşturan fihhi tefsirlerde talâk meselesi olup; talâkın çeşitleri, talâk konusunda kadının muhayyer bırakılması, nikâh öncesi talâk, talâkın lafızları ve talâkın sonuçları şeklinde alt başlıklardan oluşmaktadır. Yine her başlık altında konuyla ilgili fihhi tefsirlerin karşılaştırılması yapılarak konu hakkında farklı görüşlerin bir arada görölmesi sağlanmış olup genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Çalışmamız sonuç ve bibliyografya kısmı ile sona ermektedir.

Çalışmamızı hazırlarken talâk konusunu çeşitleriyle, lafızlarıyla ve sonuçlarıyla birlikte ele almaya çalıştık. Tefsir çalışmalarında halen güncelliğini koruyan ve farklı görüşlerin oluşmasına imkân tanıyan üç talâkın tek seferde verilmesi durumunda, tek talâk sayılacağı yönünde açıklamalarda bulunduk. Kurû'nun gerek Arap dili ve belagatine göre gerek bu doğrultuda gelen rivayetlerin ifadesine göre temizlik dönemi değil de ay hali olduğu yönünde fikir belirterek bunun delilleri üzerinde durduk. İddet süresince hem ric'î hem de bâin talâkta

kadının nafaka ve evde barındırılması gerektiği âyetlerin manalarında ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız esnasında konumuzla ilgili âyetlerin asırlar evvel Arabistan yarımadasında yaşayan insanların yaşantıları veya soruları üzerine nazil olduğu dikkate alınmıştır. Ancak Kur'an-ı Kerim'in evrensel olduğu, her dönemde her topluma uygulanabilirliği ve âyetlerin nüzul sebeplerinin onun daha iyi anlaşılması ve daha rahat uygulanabilmesi için bir örnek teşkil etmesi şeklinde algılanmıştır. Bu nedenle araştırmamızı yaparken, o toplumun âyetlerden önceki uygulamalarına ve âyetlerin nüzul sebeplerine de yer verdik. Özellikle maksadın ne olduğu tam olarak anlaşılmayan veya yanlış anlaşılma ihtimali olan âyetlerde nüzul sebeplerini dikkate alarak Hz. Peygamber dönemindeki uygulamaları inceleme gereği duyduk. Örneğin bâin talâkla boşanmış kadının sükna ve nafaka hakkının olup olmadığı âyetlerde net olarak belirtilmediği için burada sahabeden gelen rivayetler dikkate alınarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünün zihinlerde soru işareti bırakmaması ve daha iyi anlaşılması için ilk bölümde talâkla beraber evliliği sonlandıran îlâ, hul', liân, zihâr yöntemlerine değinilerek bunların talâk sayılıp sayılmadıkları, talâkla ilişkileri ve talâktan ayrılan yönleri ele alınmıştır. Yine aynı bölümde talâkın tanımı yapılarak cahiliye dönemindeki uygulamaları, talâkın Allah (cc) katındaki sevimsizliğine rağmen meşru oluşu ve hikmeti açıklanmış; talâkla ilgili kavramlar üzerinde durulmuştur. Bu sayede temel teşkil eden ana konu işlenirken âyetlerin önemi anlaşılabilir olarak anlamlar netlik kazanmıştır.

Çalışmamızı hazırlarken imkânlar dâhilinde fihri tefsirlerden istifade ederken ihtiyaç halinde diğer tefsir kitaplarına, konumuzla yakından ilişkili olması hasebiyle zaman zaman fıkıh ve hadis kaynaklarına da başvurduk. Bunlarla beraber karı-koca ve çocukların psikolojik durumlarına etkileri ve bu durumun topluma sirayetinden ötürü psikoloji ve sosyoloji çalışmalarına da göz attık. Ancak içeriğin belirlenmesinde ve başlıkların oluşturulmasında asıl konumuz olması hasebiyle fihri tefsirleri esas aldık. Bu şekilde konumuzu sadece âyetler çerçevesinde

belirginleştirmeyi hedefleyerek farklı alanlara kaymanın ve asıl konudan sapmanın önüne geçmeye çalıştık.

Araştırmanın Kaynakları ve Fikhi Tefsirlerin Genel Özellikleri

Araştırmamızda kullanılan temel kaynakların başında öncelikli olarak fikhi tefsirler yer almaktadır. Bu bağlamda fikhi tefsirlerden olan Mukatil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) Ahkâm Âyetleri Tefsiri, eş-Şâfiî (ö. 204/820) ve el-Cessâs'ın (ö. 370/980) Ahkâmü'l-Kur'ân-ı, Tahâvî'nin (ö. 321/933) Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim'i, ibn Arabî'nin (ö. 543/1148) Ahkâmü'l-Kur'ân-ı, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân-ı, Sâbûnî'nin (ö. 2015) Ahkâm Tefsîri ve Celal Yıldırım'ın Kur'an Ahkâmı kullanılan kaynakların başında gelmektedir. Bu tefsirler dışında Vehbe Zuhayli (ö. 2015), ibn Kesir (ö. 774/1373), Zemahşerî (ö. 538/1144), Mevdudî (ö. 935/1529), Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Elmalı M. Hamdi Yazır (ö. 1942) ve Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1971) eserleri de bulunmaktadır. Bu eserler genel itibariyle parçacı metotla ele alındığından talâk meselesinin bir bütün olarak incelenmesini mümkün kılmamaktadır. Bu eserlerden bazıları ise talâkla ilgili meseleleri talâk başlığı altında vermeye çalışmış olsa da talâk meselesiyle ilgili bütün âyetleri ele almadığından konu bütünlüğünü sağlayamamıştır. Örneğin, Sâbûnî'nin Ahkâm Tefsiri her ne kadar konulu tefsir yönünde bir çalışma olarak önümüze çıksa da talâk meselesinde iki cildin farklı bölümlerinde farklı başlıklar altında verilmiş olması parçalı tefsir metodu ile konulu tefsir metodu arasında bir metot ortaya çıkarmıştır. Tahâvî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân'il Kerim'i, konumuzu daha detaylı bir bütün olarak işlemiş olması bakımından önemli bir çalışma olmasıyla beraber özelliği gereği hadisler üzerinde fazla durması konunun dağılmasına neden olmuş; talâkın lafızları gibi bazı konulara değinmemesinden ötürü de konu bütün detaylarıyla ele alınmamıştır.

Ayrıca konumuz, hüküm ağırlıklı olması hasebiyle fıkıh kaynaklarında daha çok çalışılmış; klasik tefsir kaynakları dışındaki müstakil eserlerde de daha çok aile hukuku başlığı altında işlenmiştir. Bu nedenle çalışmamız esnasında İslam hukuk kaynaklarına da başvurulmuştur. Bunlardan bazıları Celal Yıldırım'ın Kaynaklarıyla İslam Fıkhı, Vehbe Zuhaylî'nin İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, Hamdi Döndüren'nin Kur'an ve Sünnete Göre Güncel Fikhi Meseleler, Seyyid Sabık'ın (ö. 2000) Âyet ve

Hadislerle İslam İlmihali, Halil Güneç'in Günümüz Meselelerine Fetvalardır. Aynı zamanda konumuzla ilgili inen âyetlerin nüzul sebebi olarak gösterilen rivayetlerin farklılığı nedeniyle hadis kaynaklarında da çalışılmış bir konudur. Âyetlerin nüzul sebebini ve âyetlerin pratik uygulamalarını incelemek için başvurduğumuz hadis kaynakları arasında ibn Hacer el-Askalanî'nin (ö. 852/1449) eseriyle beraber Kütüb-i tisâ'da yer alan imâm-ı Mâlik (ö. 179/795), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/885), Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/870), ibn Mâce (ö. 273/887), ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmîzî (ö. 279/892), Nesâî'nin (ö. 303/915) eserleri de bulunmaktadır. Kavramların açıklanmasında özellikle Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ne, ibn Manzûr'un (ö. 711/1311), Lîsânu'l-Arabî'na ve Türkçe-Arapça sözlüklere başvurduk. Bunlar dışında konumuzla ilgili özellikle son yıllarda yazılmış olan makalelere ve aile yapısını ele alan kitap ve araştırmaları incelemeye çalıştık.

Ağırlıklı olarak hüküm âyetleri üzerinde duran ve açıklamalarını da bu doğrultuda zikreden âlimlerin yazmış olduğu fıkhi tefsirlerde, aynı zamanda fıkıh ilminin de konusunu oluşturan ibadetler, muamelat, aile, idare ve tebaa arasındaki ilişkiler, cezai hükümler gibi konular detaylıca yer almıştır. Âlimler bu konularla ilgili âyetleri tefsir ederken ve hüküm çıkarırken Kur'an-ı Kerim'in hüküm koyma yöntemlerini göz önünde bulundurmuş ve Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğünü dikkate almıştır. Ancak âyetlerden hüküm çıkarırken hadis, sahabenin ve aynı görüşte olan âlimlerin açıklamalarını; lafızlara dil bilimcilerinin getirmiş olduğu izahları ve son olarak akli delilleri göstererek buldukları mezhebin görüşlerini kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda Tahavi ve Cessâs'ın eserleri Hanefî mezhebi için önemli eser iken; İmam Şafî'nin kendi eseri ve Herrasi'nin ahkâmı Şafîiler için büyük önem arz etmektedir. İbn Arabi ve Kurtubî'nin eserleri Mâliki mezhebi için, Ferra'nın eseri ise Hanbelîler için önem taşımaktadır. Bununla beraber farklı mezheplerin görüşlerini alıp bir karşılaştırma niteliğinde hükümleri ele alanlar da vardır. Konyalı Mehmet Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'âniyye adlı eseri, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin Ravâiu'l-beyân fî Tefsîri Âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân'ı ve Celâl Yıldırım'ın Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları adlı eserleri ise son dönemde yazılmış ahkâm tefsirleri arasında sayılabilir. Günümüze ulaşmamış ancak kaynaklarda ismi geçen birçok ahkâm tefsirinden bahsedilmektedir. Zira günümüze ulaşmış ahkâm tefsirlerini incelediğimizde

bunların günümüze ulaşmış olsun olmasın, diğer ahkâm tefsirlerine atıflarda bulunduğu ve kimi zaman da eleştirilerde bulunduğu görülmektedir.

İmam Şafî'nin, Beyhaki tarafından derlenen Ahkâmü'l-Kur'an-ı ahkâm âyetlerinin tamamını ele almamasından dolayı ahkâm âyetlerinin tamamını ele alan İkiyâ el-Herrâsî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân-ı Şafîlerce büyük önem taşır. Öncelikle âyetlerin anlamı üzerinde duran Herrâsî (ö. 504/1110), bazı lafızların açıklamalarına da değinmiştir. Âyetlerin nüzul sebeplerini belirtmiş, konuyla ilgili hadisler ve rivayetleri ele almıştır. Yine konuyla ilgili ittifak edilen görüşlerle beraber âlimlerin ayrılığa düştüğü hususlara da eserinde yer vermiştir.

Tahâvî, eserini salat, zekât, talâk gibi fıkıh bablarına göre tertip ederek yazmış; konuyla ilgili âyetleri bir arada vermiştir. Âyetleri batini anlamlarından ziyade zahiri anlamıyla açıklamıştır. Âyeti açıklayacak başka bir âyet, hadis ve icma bulunmadıkça âyetin umumi anlamına göre tefsir edilmesi gerektiğini savunarak tefsirini de buna göre yazmıştır. Âyetleri tefsir ederken bazen soru cevap metodunu kullanmış bazen de âyetle ilgili ihtilaf ve ittifakları vererek bu konuda öne sürülen hadislere bolca yer vermiştir. En sonda kendi görüşünü vererek kendisiyle aynı görüşte olanları zikretmiştir.

Cessâs, sûreleri Kur'an-ı Kerim'deki sırasına göre ele almış, ancak bütün bir sûrenin değil, sadece ahkâm bildiren âyetlerin tefsirini yapmıştır. Diğer taraftan sûreler, âyetlerin ilgili olduğu konu ve muhteva bütünlüğü içerisinde değil âyetten çıkarılabilecek başlıklar şeklinde işlenmiştir. Müfessir âyetlerin nüzul sebebini, nasih ve mensuhları belirterek özellikle lafızların açıklamalarında edebi tahlilleri ve Arap edebiyatından şiirleri delil olarak göstermiş; farklı mezhep ve görüşlere yer vererek sonunda Hanefî mezhebinin görüşlerini naklî ve aklî delillerle savunmaya çalışmıştır. Eserinde, mezhep ihtilâflarına sıkça yer vermesinden ve kimi zaman da sert eleştirilerde bulunmasından ötürü eser için, mezhepler arası mukayeseli bir hukuk kitabı mahiyetindedir diyebiliriz.

İbn Arabî eserini oluştururken sûrelerdeki âyetlerin tamamını ele almayı her sûredeki ahkâm âyetinin sayısını zikrederek bunları tefsir etmiştir. Konuları, zikrettiğimiz diğer müfessirler gibi konuyla ilgili diğer âyetler ve rivayetler çerçevesinde işlemiş; diğer ahkâm tefsirlerinin takdir ettiği yönleriyle birlikte tenkit

ettiği yönleriyle de izah etmeye çalışmıştır. Eserinde tarihi ve sûfi kaynaklardan istifade ettiği gibi tasavvûfi tefsirlerden de istifade ettiği görülmektedir.

Kurtubî, sadece ahkâm âyetlerine ağırlık vererek Kur'an-ı Kerim'in tamamını tefsir etmeye çalışmıştır. Âyet altında, ifadelerden çıkarılabilecek hükümleri maddeler altında detaylandırmaya çalışmıştır. Sadece Mâlikî mezhebine bağlı kalmayıp diğer mezheplerle beraber varsa başka görüşlere de yer vermiştir.

Konyalı Mehmet Vehbi'nin eseri diğer ahkâm tefsirlerinden farklı olarak amelî ahkâma yer vermekle beraber itikadı, ahlaki ve diğer pek çok konuya dair ahkâma da temas etmiştir. Bu yönüyle hükümlerden ziyade, hayatın her alanını Kur'an-ı Kerim'e göre anlamlandırma gayreti içinde olduğu görülmektedir. Eserde, Hanefî mezhebinin görüşlerine ağırlık verilmekle birlikte farklı mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Müfessir, bazen sadece bir mezhebin görüşünü vermekle yetinmiş bazen de mezhep görüşlerine yer vermeyerek kendi fikirleri doğrultusunda âyetleri tefsir etmiştir.

Sâbûnî'nin eseri son dönemde yazılan ahkâm tefsirlerinden olup dört mezhebin karşılaştırılması olarak ele alınmaktadır. İki cilt şeklinde derlenen eser kurbanla ilgili hükümler, zina ile ilgili hükümler, talâkın hükümleri gibi başlıklar altında konulu tefsir yöntemiyle yazılmıştır. Ancak bu Kur'an-ı Kerim'deki konu bütünlüğünden ziyade sûredeki konu bütünlüğü şeklinde yapılmış konulu bir tefsirdir. Eserde önce âyetlerin lafzi tahlilleri ve icmali manaları üzerinde durulmuş, âyetlerin tefsirindeki incelikler açıklanmıştır. Sonrasında âyetlerdeki şer'i hükümler maddeler halinde açıklanarak âyetlerden alınacak dersler ve âyetlerdeki teşri hikmetler izah edilmiştir.

Celal Yıldırım'ın eseri olan Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları iki ciltten oluşmakta olup ilk ciltte 18, ikinci ciltte 44 konu bulunmaktadır. Âyetleri Kur'an-ı Kerim tertibine göre değil daha çok fıkıh kaynaklarındaki konu başlıklarına göre vermiştir. Kitapların ana hatları ve bölümlerinde talâk şeklinde ana başlıklar verilmişken içerikte boşanmış kadınlar üç kurû' beklerler şeklinde alt başlıklar kullanılmıştır. Kendisi, son dönemde yazılmış ahkâm tefsirlerinin, müçtehitlerin görüşlerine, ilgili hadis ve rivayetlere yeteri kadar yer vermemesinden ötürü böyle bir çalışmayı yapma ihtiyacı duyduğunu ifade etmiştir.

Netice olarak diyebiliriz ki incelemiş olduğumuz ahkâm tefsirleri, Kur'an-ı Kerim, hadis ve sahabeden gelen rivayetler, âlimlerin ittifak ve ihtilaf ettiği hususlar dikkate alınarak yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE EVLİLİĞİ SONLANDIRMA YÖNTEMLERİ

1.1. HUL'

Kelime olarak “elbiseyi çıkarmak, soymak, soyunmak; ayırmak, gidermek” gibi manalara gelen hul', İslam literatüründe genellikle geçimsizlik durumunda, kadının belli bir bedel ödemesi karşılığında kocasını boşamaya ikna etmesi ve nikâh akdini bozması şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Karı-kocanın birbirlerine karşı olması gereken yoğun ilgiden dolayı olacak ki âyet-i kerime onları, “birbirlerinin elbisesi” (Bakara 2/187) olarak nitelendirerek evliliği bir elbiseye benzetmiştir. Bundan dolayı da çıkarmak manasına gelen hul' kavramıyla bu manevi elbisenin çıkarılmasını kastetmiştir.²

Hul'un Kur'an-ı Kerim'deki dayanağı “...Tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.” (Bakara 2/229) âyetidir. Bu durumda kadının hul' hakkı, ahlaki ve hukuki olmak üzere ikidir. Ahlaki yönü, kadın ve erkeğin bu yolu kendi zevklerini tatmin edici olarak görmeyip, onu oyun haline getirmemesidir. Hukuki olarak ise kanunun kişilerin haklarını kararlaştırmasıdır.³

Âyette geçen “Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız.” ifadesi ile karı-kocanın Allah'ın sınırlarını koruyamamaktan korkmaları söz konusu

¹ Fahrettin Atar, “Muhâlea”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 399; Muhammed Ali Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu, 1. bs. (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017), 1: 321.

² Muhsin Koçak vd., “Aile Hukuku”, *İslâm Hukuku*, 1. bs. (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013), 267; Atar, “Muhâlea”, 30: 399.

³ Afzalur Rahman, “Boşanma ve Mehir”, *Sîret Ansiklopedisi*, (İstanbul: İnkılab Yayınları, 1996), 4. Kısım, 2: 68.

olmadıkça erkeğin karısından fidye almaması gerektiği vurgulanmıştır. Bir diğer görüşe göre ise korkmaktan maksat bilmektir. Anlam “Karı-kocanın Allah’ın sınırlarına riâyet edemeyeceklerini bilmeleri halinde kadının fidye vermesinde bir sakınca yoktur” şeklindedir. Diğer taraftan, ifadenin munkatı’ bir istisna olduğu görüşüne göre, “nüşûz” kelimesinin anlamı karı-koca arasındaki hoşnutsuzluk, geçimsizlik ve uyumsuzluk gibi evlilik sorumluluklarının yerine getirilmemesidir. Tâvûs b. Keysân, Şa‘bî, ibnü’l-Münzir ve onlarla aynı görüşü kabul eden bazı fakihler karı-kocanın her ikisinin birden geçimsizliğini hul’a gerekçe olarak kabul ederken ebu Hanîfe, zulüm ve serkeşliğin erkek tarafından olması durumunda da hul’un caiz ve geçerli olduğunu; ancak erkeğin bununla günahkâr olacağını kabul etmektedir. Cumhur ise, itaatsizliğin ve geçimsizliğin kadın tarafından olması hali dışında, erkeğin kadının malını almasının haram olduğunu söylemektedir.⁴ Şayet, geçimsizlik erkekten kaynaklanıyorsa erkeğin eşini hul’a zorlayıp ondan bedel alması haramken; geçimsizliğin kadından kaynaklanması halinde hul’un helal olmasıyla birlikte erkek için talâkın daha uygun olduğu ifade edilmektedir.⁵

Bakara sûresinin 229. âyet-i kerimesinde yer alan *إِلَّا أَنْ يَخَافَا* ifadesindeki “ya” harfini ötreli meçhul bir fiil olarak okuyan âlimler ifadenin manasını “meğerki korkutulsunlar” şeklinde açıklayarak hul’ yetkisinin yöneticiler ve hâkime ait olduğunu söylemişlerdir. Ebu Ubeyd de aynı doğrultuda görüş belirterek “korkarsanız” ifadesinin karı-koca dışında başkasına ait olduğunu, dolayısıyla hul’ yetkisinin sultana ait olduğunu söylemiştir. Ancak cumhurun görüşü talâk ve nikâhın sultanın yetkisine bırakılmadığı gibi hul’un da sultanın yetkisine bırakılmayacağı yönündedir.⁶ Burada asıl mesele kocalarla beraber kadınların da âyet-i kerimenin çerçevesine dâhil edilmiş olmasıdır. Zira kadınların fidye vermesine erkeklerin de bu fidyeyi kabul etmesine hükmedilmiştir. Dolayısıyla sultan veya hâkimin varlığını kaçınılmaz kılan bir fonksiyonunun olması söz konusu değildir. Netice olarak karı-

⁴ Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin ebi Bekr bin Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Hişam Semir el-Buhari, (Riyad: Daru’l-Alemu’l-Kutub, 1423/2003), 3: 137.

⁵ Atar, “*Muhâlea*”, 30:399.

⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3: 138; Fahrüddîn er-Râzî, *Tefsîrü’l-kebir Mefâtihu’l-gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., 1. bs. (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008), 5: 214.

kocanın meseleyi sultana veya hâkime taşıması mümkünken ondan bağımsız olarak da halletmeleri mümkündür diyebiliriz.⁷

Bazı âlimler âyette geçen, “Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz o zaman kadının bedel vermesinde ikisine de günah yoktur” ifadesinin, “Allah’ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz.” ifadesinden sonra gelmesinden ötürü kadının kocasına, aldığı mehir kadar bir fidye vermesinde sakınca görmemekle birlikte daha fazlasını vermenin uygun olmadığını söylemektedir.⁸ Zira Hz. Peygamber kendisine, kocasını sevmediğini ve ondan boşanmak istediğini söyleyen kadına “sana mehir olarak verdiği bahçeyi iade etmek ister misin?” diye sorunca kadın “daha fazlasını da veririm” diye cevap vermiş, Hz. Peygamber ise “fazlası olmaz” buyurmuştur.⁹ Cumhur ise âyetin “âmm” tabir edilen âyetlerden olduğunu, dolayısıyla malın çoğunu da azını da kapsadığını söylemektedir.

İslam âlimleri hul’un bir fesih mi yoksa talâk mı olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları “o, tek bir talâk” sayılır derken, bazıları da “o, talâksız fesih” sayılır demiştir. İbn Abbas’ın görüşü talâksız fesih olduğu yönündedir. Bu konuda iki talâk ve bir hul’ gerçekleştiren bir adamla karısının evliliklerine devam edebilecekleri yönünde karar verdiği rivayetlerde geçmektedir. Zira ayetlerde hul’dan önce ve sonra talâktan bahsedilmiş; hul’ ise talâktan bahseden iki âyet arasında farklı bir şekilde açıklanmıştır.¹⁰ Hz. Osman, Hz. Ali ve İbn Mesud’dan gelen rivayetlere göre ise hul’ bir talâk sayılmaktadır. Ebu Hanîfe, İmam Mâlik ve İki görüşünden birinde İmam Şafî bu görüştedir.¹¹ Şayet, kadın İki şahit tutarak, "Ben kocamla birlikte olmak istemiyorum, malımdan şunlar karşılığında ondan ayrılmak istiyorum" derse; koca da kabul ederse karısı ondan bir talâk ile bâin olur ve kadın

⁷ Ebu Ca’fer Ahmed bin Muhammed et-Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur’ân’il-Kerim*, thk. Sadettin Ünal, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1418/1998), 2: 451.

⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân Tercümesi*, çev. İbrahim Tüfekçi vd., 1. bs. (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 2: 89; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 1: 321.

⁹ Mâlik b. Enes, “Talâk” 31, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa Âzâmî, (1425/2004) 2: 564; Buhârî ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, “Talâk” 12 *el-Câmiu’s-Sahîh*, I-VIII, (İstanbul: Çağrı Yayınları 1992), 6: 170.

¹⁰ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur’ân’il-Kerim*, 2: 451-452; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 214; Muhammed Firuzâbâdî, *Tenvîrü'l-mikbâs min Tefsîr-i İbn Abbas*, çev. Cevher Caduk, 1. bs., (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2016), 1: 271

¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 215; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi'l-Kur’ân*, 3: 143.

va'dettiği malı erkeğe verir. Hul'un ikinci bir talâk olup; kocanın, kadının iddeti esnasında onunla evlenmeyi arzu etmesi halinde, yeni bir mehir ve yeni bir nikâh ile evlenmesinin caiz olduğunu kabul edenler de olmuştur. Bu durumda, bir talâk hakkı ile kadın yeniden kocasının karısı olur.¹² Her ne kadar hul'un talâk sayılıp sayılmayacağı yönünde ihtilaf olsa da hul'un gerçekleşmesi esnasında talâktan bahsedildiği takdirde bunun bir talâk sayılacağı yönünde görüş birliği sağlanmıştır. Hul' neticesinde kadının iddet süresinin ne kadar olacağı yönünde ise farklı görüşler belirtilmiştir. Âlimlerin bir kısmı talâkın kastedildiği hul'de kadının kocasına karşı bekleme gereken iddet süresinin bir "ay hali dönemi" olduğu görüşünü tercih ederken diğer bir kısmı bunun, talâkta üzerinde ittifak edilen iddet süreleri gibi olduğunu, bunlardan daha azının kabul edilemeyeceğini söylemektedir. Bunun dışında hul'un talâktan farkı belirli bir vakit ve miktarının olmamasıdır.¹³

1.1. ÎLÂ

Îlâ kelimesi, sözlük anlamı itibariyle yemin etmek olup حلف-يمين- قسم-الاية kelimelerinin hepsiyle aynı manayı taşıyan farklı bir lafızdır.¹⁴ Terim olarak, kocanın, dört ay veya daha fazla bir süre için karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etmesi veya cinsel ilişkide bulunmasını ağır bir ibadete bağlaması olup sürenin dolmasıyla beraber boşanma sebeplerinden biri sayılmasıdır.¹⁵ Şöyle ki bir koca karısına: "Vallahi seninle cimâ etmeyeceğim, mübaşeret etmeyeceğim, sana yaklaşmayacağım" dediğinde, îlâ yapmış olur. Îlâ üç kısma ayrılır. Bunlardan îlâ-yı muvakkat, dört ay, sekiz ay gibi bir müddetle yapılan yeminken; Îlâ-yı müebbed, ebediyen yaklaşmamak üzere yapılan yemindir. Îlâ-yı meçhul ise, belirli bir müddetle ya da müddet belirtilmeden yapılan yemindir.¹⁶

İslam öncesi cahiliye döneminde îlâ talâktan sayılıyordu. Bir rivayette Sa'id b. el-Müseyyeb şöyle demektedir: Cahiliye döneminde bir koca şayet karısını istemiyor ve başkasıyla evlenmesine de karşı ise îlâ yapıyor ve karısını ne kocalı ne

¹² Mukatil b. Süleyman el-Horasânî, *Ahkam Âyetleri Tefsiri*, 1. bs. (İstanbul: İşaret yayınları, 2005), 227-230.

¹³ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'an'il-Kerim*, 2: 452-453.

¹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 178.

¹⁵ Elmalî M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sd. İsmail Karaçam, Emin Işık vd., (İstanbul: Zehrveyn, 1992), 2: 104.

¹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 1: 231.

de kocasız bir hale getiriyordu. Buradaki amacı kadına zarar vermektir. İslam geldikten sonra Müslümanlar aynı şekilde hareket etmeye devam edince Allah'ın Teâlâ, îlânın hükmünü değiştirerek, kocaya düşünmesi için bir zaman sınırlaması koydu. Bu zaman içerisinde karısına dönmek isterse döner, şayet kadından ayrılmayı daha faydalı görürse karısını boşardı.¹⁷

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَأُوا فَإِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾

“Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Bakara 2/226-227)

Abdullah b. Abbas'tan gelen rivayete göre Araplarda, bir adam karısına kötülük yapmak ve eziyet etmek istediğinde bir yıl, iki yıl veya bundan daha fazla îlâsını sürdürürdü. Bakara sûresindeki bu âyetle beraber îlâ süresi dört aya indirilerek bu süreden daha azıyla îlâ bozulmuş sayılmaya başlandı.¹⁸ Îlânın haram kılınmaması, bazı dik başlı ve kibirli kadınların, kocalarını önlerinde dize getirip onlara her istediklerini yaptırabileceğine olan inançlarını kırmak ve onları uysallaştırmak içindir. Çünkü îlâ geçici bunalmaların son bulması ve aşırı öfkelerin yatıştırılması açısından bir fırsat niteliğindedir. Yine îlâyâ bir üst sınır belirlenmesi erkeklerin eşlerine zarar vermesinin önüne geçmek içindir.¹⁹

Îlâ “hür, köle, sarhoş, deli ve baliğ olmadığı müddetçe sefih ve velâyet altında bulunan herkes için” bağlayıcıdır. Ancak zimmî bir erkeğin îlâ yapması sahih değildir. Çünkü onun nikâhı sahih olmadığından talâk ve zihârı da sahih değildir.²⁰ Ancak adamın îlâsı şer'i bir özre dayanıp karısına kötülük ve eziyet gibi sıkıntı verme amacı taşıyorsa bu, yasaklanan îlâ kapsamına girmez.

İlim adamları âyette geçen “dönerlerse” ifadesinden kastın cinsel ilişki olduğu ve kocanın eşine bu şekilde dönmesi halinde îlâsının bozulacağı yönünde ortak görüş belirtmişlerdir. Ancak kocanın yemin ettiği günden itibaren karısıyla dört ay boyunca cinsel temasta hiç bulunmamış olması durumunda îlânın bağlayıcılığının ne olacağı

¹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 178-179.

¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3: 103; Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'an'il-Kerim*, 2: 381.

¹⁹ Seyyid Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'an*, çev. Yakup Çiçek vd., 5. bs. (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1995), 1: 399.

²⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3: 103.

konusunda farklı görüş belirtmişlerdir. Bir grup, koca karısına dönmeye mecbur bırakılır derken diğer bir grup da kocanın karısıyla nikâh bağı tamamıyla ortadan kaldırmak için onu boşaması gerektiğini söylemektedir.²¹ Ebu Hanîfe'nin de aralarında bulunduğu bir kısım İslam âlimleri şöyle der: Şayet böyle bir durumda koca karısına geri dönmemişse, kocanın boşaması ya da hâkimin boşamaya karar vermesine gerek kalmadan evlilik biter ve bu bitiş bâin talâk sayılır. Bir diğer görüş ise İmam Mâlik ve arkadaşlarının da içinde bulunduğu ve İslam âlimlerinin çoğunluğunun benimsediği görüştür. Bu görüşe göre, müddet sonunda koca karısını ya boşamalı ya da ona geri dönmelidir. İki seçenekten birini yapmadığı takdirde kadın boşanmak için mahkemeye başvurur. Mahkeme kocadan bir tercihte bulunmasını ister ve koca tercihte bulunmazsa mahkeme onları boşar. Bu boşamak ise ric'î talâk sayılır.²²

Kurtubî'ye göre âyeti kerimedeki “eğer boşamaya karar verirlerse” buyruğu dört aylık sürenin geçmesi neticesinde “boşama” ifadesi kullanılmadıkça boşanmanın gerçekleşmeyeceğine kanıttır. Aynı şekilde bu ifade mülkiyet yoluyla elde bulunan cariye hakkında îlâ yapılmayacağına da delilidir. Zira cariyeler hakkında talâk olmaz.²³

1.2. LİÂN

Sözlükte liân “kâtele” kalıbından gelen “lâane”nin masdar halidir. “Tart etmek ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmak” manasına gelen “el-la'n” kökünden gelme “lanetleşme, küfürleşme, uzaklaştırma” anlamlarına gelen bir isimdir. Terim olarak liân, “karısına zina isnadında bulunup kendisinden başka şahidi olmayan kimsenin, bu iddiasının veya isnadının doğruluğunu ortaya koyabilmek için Allah'ı şahit tutarak, dört defa bu şahit tutmayı tekrarlaması ve beşinci olarak, eğer yalancılardan ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.”²⁴

Alkame'nin rivayet ettiğine göre Abdullah şöyle demiştir: “Bir cuma akşamı bir adamın mescide gelip “iffetli kadınlara zina suçlamasında (yermüne) bulunup sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık

²¹ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 382.

²² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 105.

²³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 111-112; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2: 71.

²⁴ Celâl Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, 5. bs.(Konya: Uysal Kitabevi, ty.), 3: 102-103; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 3. bs. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 1: 376.

onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.” (Nur 24/4) âyetine binaen “şimdi birimiz karısının yanında/yatağında başka bir adamı gördüğünde onu öldürecek olsa, sizde onu öldürecek misiniz? Ya da konuşacak olsa sopa cezasına mı çarpıtıracaksınız? Hâlbuki bunları yapmayıp sesini çıkarmasa büyük bir kin ve öfkeyle susmuş olacak! Allah’ım hükmünü ver”²⁵ demesi üzerine “eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da; eğer yalancılardan ise, Allah’ın lânetinin kendi üzerine olmasını” ifade etmesiyle yerine gelir. İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah’ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesinin ne şekilde olacağı, “Eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah’ın gazabına uğramayı dilemesi olacaktır.”²⁶ (Nur 4/6-9) âyetlerinde belirtilmektedir.

İlim adamları liânın gerekçesi olarak gösterilen suçlamanın ne olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve onunla aynı görüşü benimseyenler koca, karısına “ben seni zina ederken gördüm” demedikçe veya karısının hamileliğinin veyahut çocuğunun kendisinden olmadığını söylemedikçe liânın gerçekleşmeyeceğini söylemektedir. Bir kısım bunu, kocanın karısına “zina ettiğini gördüm” lafzından ibaret kabul ederken, “Zinâkar kadın” sözünün liân olmadığını benimsemektedir. Cumhurun görüşüne göre ise suçlama her türlü zina isnadı hakkında umumi bir tabirdir. Dolayısıyla bir adamın karısına “seni zina ederken gördüm” veya “bu çocuk benden değildir” demesi arasında bir fark yoktur. Çünkü her ikisinin de liân gerektirdiği rivayetlerde geçmektedir. Doğru olan görüş de cumhurun görüşüdür. Zira Nur Sûresinin 4. âyeti kerimesinde geçen suçlamadan maksadın da tamamen zina suçlaması olduğu net bir şekilde ifade edilmiştir. İbn Arabî, âyetin zahir ifadesinin görme şartı koymaksızın mücerret iftira sebebinin dahi liânı gerekli kıldığını söylemektedir.²⁷

²⁵ Ebu’l Hüseyib b. Haccac el-Kuşeyri Müslim, “Liân” 10, *Sahih*, I-III, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 2: 2124; Süleyman b. Davud b. Carud ebû Davud, “Talâk” 26, *Müsned* I-IV, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin, (1419/1999), 2: 679-680.

²⁶ Âyetlerin nüzul sebebi olarak gösterilen benzer rivayetler için bakınız Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12: 182-184.

²⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12: 185; Ebubekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, (Beyrut: Darul İhya, 1405), 5: 137-138.

Üzerinde ihtilaf edilen bir diğer konu ise liânın yemin mi yoksa şahadet mi olduğudur. Hanefîler "...kendisinin hakikaten sadıklardan olduğu Allah'a yemin ile dört (defa ifade ve tekrar edeceği) şahitlikdir." (Nur 4/6) âyetini delil göstererek liânın şahadet olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yine erkeğin şahadetinin dört şahidin yerine geçmesinden ötürü liânın şahadet olduğunu söyleyenler de vardır. Cumhurun görüşü ise liânın yemin olduğu yönündedir. Zira başka âyetlerde şahadet kelimesi yemin manasında da geçmektedir. Allah'a yemin ile dört (defa ifade ve tekrar edeceği) şahitlikdir." (Nur 4/6) âyetinde Allah lafzının şahadet kelimesiyle birlikte zikredildiğini; bu durumda şahadetten maksadın yemin olduğunu söylerler. Çünkü kişinin kendi nefsi için yapmış olduğu şahadet makbul değilken kendi nefsi için yemin etmesi makbuldür.²⁸ Her iki görüş sahipleri kendi görüşleri doğrultusunda liânın kimler için geçerli olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Hanefîler liânda şahadet hükümlerinin geçerli olduğunu kabul ettiğinden liânın ancak hür ve Müslüman iki eş arasında sahih olabileceğini kabul etmişlerdir.²⁹ Mâlik, Hanbelî ve Şafî'nin de içinde bulunduğu cumhura göre liân yemin olduğundan yemin hükümleri uygulanır. Dolayısıyla liân; hür, köle, kâfir, mümin, fasık, fark etmeksizin her iki eş arasında gerçekleşebilir.³⁰ Her iki tarafın delillerine bakıldığında Hanefîlerin delil olarak sunmuş oldukları rivayetlerin ve görüşlerin daha zayıf olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalara bakıldığında şahadetin yemin manasına geldiği ve bu nedenle yemin hükümlerinin geçerli olduğuna dair rivayetlerin daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz.

Eşine zina suçlamasında bulunup da liânın gerçekleştiği durumda mevcut nikâhın artık devam etmeyeceği âlimlerin ittifakıyla kabul edilmiştir. Ancak ayrılığın ne zaman olacağı konusunda âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır. İmam Mâlik'in de içinde bulunduğu bir kısım âlim, hâkimin karşısında eşlerin her ikisi tarafından gerçekleşen ve bitirilen liânda "hâkim sizi ayırdım demese dahi" ayrılık gerçekleşmektedir. Onlara göre Hz. Peygamber liân yapan eşleri birbirinden ayırmayı emretmiştir. Zira sadece kocanın liânı gerçekleştirilmesiyle ayrılma gerçekleşseydi kadının liân yapmasına gerek kalmazdı. İmam Şafî'nin benimsediği ikinci görüşe göre, koca tek taraflı liân işlemini bitirdiğinde ayrılık

²⁸ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 146-147.

²⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 136.

³⁰ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 148.

gerçekleşmektedir. Çünkü ayrılık sözle gerçekleşir ve söz yetkisi talâkta erkekte olduğu gibi liânda da erkekte olduğundan kadının liân yapmasının kendisini haddten kurtarması dışında hiçbir önemi yoktur.³¹ Osman el-Betti ise kocanın liânda bulunmasının talâkı eksiltmeyeceğini söylemiştir. Ebu Hanîfe'nin de içinde bulunduğu dördüncü görüşe göre ise hâkim “sizleri artık ayırdım” sözünü söyleyene kadar ayrılık gerçekleşmez. İlk iki görüşü kabul edenler bâin talâkla boşanmış kadının iddet müddetinde yapılacak boşama işleminin geçerli olmadığını söylemiştir.³² Cessâs; Osman el-Betti ve imam Şafî'nin görüşünün sadece kendilerine ait olduğunu başkanlarının bu doğrultuda görüş belirtmediğini, dolayısıyla ikisinin diğer âlimlere muhalif olduğunu zikretmektedir. Kendi mezhebi doğrultusundaki görüşüne delil olarak ise şu rivayeti göstermektedir: Üveymir el-Aclani, eşiyle liân yaptıktan sonra Hz. Peygambere, “Ben bu kadını yanımda tutmaya devam etsem onun hakkında yalan söylemiş olacaktım. O benden üç talâkla boştur!” dedikten sonra Hz. Peygamber onun bu tercihi karşı çıkmamıştır. Bu durum boşanmanın yerinde yapıldığının delilidir. İmam Şafî'nin liânla beraber bâin talâkın gerçekleştiği yönündeki görüşünün, zikredilen rivayete ters düştüğünü; bâin talâkla ayrılan kadın için tekrardan talâk gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir.³³

1.3. ZİHÂR

Zihâr, zahr kelimesinden alınmış bir mastardır. Sözlükte, “iki şey arasında bir mutabakat ve benzerlik meydana getirmek” demektir.³⁴ Zihâr İslam kaynaklarında, kocanın karısını yâda onun boynunu ya da yarısını ya da üçte birini, kendisine evlenmesi ebediyen haram olan birisine veya sırtı, karnı ve uylukları gibi bakılması caiz olmayan bir cüzüne benzetmesi şeklinde geçmektedir.³⁵ Örneğin, bir adamın karısına: “sen bana annemin” veya “kız kardeşimin sırtı gibisin” demesiyle zihâr gerçekleşir. Böyle bir durumda kadının cariye olup olmaması arasında herhangi bir fark yoktur.

³¹ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 154.

³² Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 411-413; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 150.

³³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 150-151.

³⁴ İbn-i Âbidîn, *Fihrist ve ibn-i Âbidîn'in Kaynakları*, çev. Ahmed Davudoğlu, (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1982), 151.

³⁵ Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, 3: 96.

İbn Manzur, zihâr hakkında şöyle açıklama yapmıştır: “İslamiyet öncesi cahiliye döneminde erkekler eşlerine, “Sen bana anamın sırtı gibisin” diyerek onları boşarlardı. Cahiliye Arapları neden başka bir uzvu değil de “sırt” kelimesini zikretmişler. Hâlbuki diğer uzuvları anmak haram kılmaya daha uygundu. Zira sırt binek yeridir. Kadın da bir nevi erkeğin bineğidir. Öyleyse, “Sen bana anamın sırtı gibisin?” ifadesi sanki “Benim sana nikâhla binmem gibi haramdır.” demeyi istemiştir. Bundan ötürü “binek” yerine mecazi olarak sırt denilmiştir.”³⁶

Fahreddin Razi de ibn Manzur’un açıklamasına benzer bir açıklamada bulunarak zihâr kelimesinin sırt manasında kullanılan zahr kelimesinden değil de yükseklik manasına gelen zühr kelimesinden alındığını söylemiştir. Çünkü sırt kadının zevk alınan uzuvlarından biri değildir. Kur’an-ı Kerim’de bu kelimenin, “Artık onu aşmaya da güç yetiremediler” (Kehf 18/97) âyetinde geçtiği gibi yükseklik anlamı taşıdığını söyler. Binen kişi yükseğe çıkmış olacağından binilen her şeye zühr denilir. Bu açıklamaya delil olarak Arapların talâk yaparken kullandıkları, “ben ailemden indim” ifadesi gösterilebilir. Çünkü bu ifade yükseklikten inişi açıklar.³⁷

Zihâr cahiliye dönemindeki Arapların yaptığı en ağır talâk şekliydi. Zira zihâr kocaya, karısını; anne, kız kardeş ve evlenilmesi ebediyen haram olan kadınlar gibi haram kılıyordu. Bundan dolayı da zihâr yapan kişinin eşini tekrar alması caiz değildi. İslam’dan sonra Allah (cc) bu hükmü kaldırdı ve yerine kefarete kadar geçici bir haramlık hükmünü getirdi. Bununla beraber onu kesin bir talâk kabul etmedi.³⁸ Çünkü zihâr, ilgili âyetlerin inzalından önce Müslümanlar arasında boşanma sayılıyordu. Bu hüküm, bir kadının sürekli Hz. Peygamber’e gelerek kocasının kendisine zihâr yaptığını söylemesi ve bunun İslam’daki hükmünü öğrenmek istemesi üzerine şu âyetlerin inmesiyle belirlenmiştir:³⁹

“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a yakın olan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir. İçinizden karılarına zihâr yapanların karıları asla onların

³⁶ Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed ibn Mükrem ibn Manzûr, “zehr”, *Lisânu’l-Arab*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1968), 2: 657.

³⁷ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 8-149-17: 273; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 17: 269-270.

³⁸ Sâbûnî, *Ahkam Tefsiri*, 2: 499.

³⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 17: 271-272.

anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki, onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır. Karılarına zihâr yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır. Buna imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu, Allah'a ve resulüne imanınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah'ın koyduğu kurallarıdır. Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir.” (Mücadele 58/1-4) bu âyetlerin nüzulüyle beraber zihâr talâk olmaktan çıkıp kefarete gerektiren bir durum olmuştur.

Âyetlerde de belirtildiği gibi Kur'an-ı Kerim'de zihâr, cahiliye dönemindeki gibi talâk sayılmamakla beraber kefarete gerektiren bir durumdur. Ancak zihârla beraber bâin talâkta gerçekleşirse hem zihâr hem de bâin talâk hükümleri geçerli olur. Kefareti; köle azat etmek, oruç tutmak veya fakirleri yedirmektir.⁴⁰ Koca, ayrı ayrı zihâr yapacak olursa, her bir zihâr için ayrı bir kefarete gerektirir.⁴¹ Kefarete noktasında âyeti kerimede fakiri doyurma hükmünden önceki köle azat etme ve oruç tutma kefareti için “eşleriyle temas etmeden önce” şartı konulmuştur.⁴²

1.4. TALÂK

Talâk, İslam öncesi cahiliye dönemine ait bir kavram olup İslam literatüründe de kullanılmıştır.⁴³ Hatta İslam hukukunda evliliği sonlandıran prensipler arasında ağırlıklı olarak yer alan kavramlardan biridir. Talâk, “طلق” kökünden gelen Arapça bir kelime olup Kur'an-ı Kerim'de hem mastar hem de isim olarak yirmi üç yerde geçmekte ve bunların on dördü terim anlamında kullanılmaktadır. Yine “if'al” babından ıtlâk ve “tef'il” babından tatlîk mastarları da talâk kökünden gelen kelimelerdir. Talâk kelimesi sözlükte; serbest bırakmak, hürriyetleri vermek, terk etmek, bırakmak, boynundakini bağından kurtarmak, harcamak, somurtmak ve

⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 17: 279-280; ibn-i Âbidîn, *Fihrist ve ibn-i Âbidîn'in Kaynakları*, 151.

⁴¹ Horasânî, *Ahkâm-Âyetleri Tefsiri*, 233-234.

⁴² Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'an'il-Kerim*, 2: 405.

⁴³ Kaşif Hamdi Okur, “İslam Hukuku'nda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/15 (Ocak:2009): 7.

cömertlik anlamlarına gelmektedir.⁴⁴ Bağlı olan bir şeyi çözmek, boşaltmak, tahliye etmek, maddi bağ ve engellerden kurtulmak anlamında da kullanılmaktadır.

İslam hukukunda sarîh ya da kinaye yoluyla boşanma olayı talâk kavramıyla ifade edilmektedir. Bu nedenle kadının kocasından ayrılması durumuna “طلاق المرأة” veya “طلاق النساء” denmektedir.⁴⁵ İslam fihhında genel olarak talâk, boşamak ve boşanmak anlamlarında kullanılmış olup, bırakılmış kadınlara da “mutallakat” denilmiştir.⁴⁶ Aynı şekilde evlilik bağının kopması neticesinde serbest kalan kişi için “tâlik” kelimesi de kullanılmaktadır. Ömer Nasuhi Bilmen’e göre “boşama yetkisine sahip bulunan kocanın nikâh akdini bazı özel lafızlarla anında veya sonraki dönemlerde ortadan kaldırmasıdır.” Genel olarak “sahih bir şekilde kurulan nikâh akdini özel bir yöntemle izale etmek” şeklinde de tarif edilmektedir.⁴⁷

Talâk kelimesinin içerdiği cömertlik manası, boşanan eşleri birbirlerine karşı cömert olmaya, iyiliğe ve bencil davranışlardan uzak durmaya çağırır. Boşanma neticesinde ailesinin dağılması ve yeni hayatının kendisine getireceği şartlar dolayısıyla yaşayacağı endişe ve kaygı neticesinde solgunluk, asık suratlılık, somurtkanlık gibi beden ifadeleri yüzünde kendini gösterir. Bununla beraber boşanan kimse sorunlu geçen evliliğinin sıkıntısından kurtulduğu için ve serbest bırakılarak özgürlüğüne kavuştuğu için rahatlar ve huzur bulur. Dolayısıyla bu olumlu ve olumsuz duygular içeren ıstılahi anlamlar talâk kavramının dolaylı da olsa terim anlamı dâhilinde kendini göstermektedir.⁴⁸

Talâk meselesi gerçekleşme şekline göre farklı şekillerde isimlendirilmektedir. Kitap ve sünnete uygun gerçekleştirilen talâka “sünnete uygun talâk”; kitap ve sünnete muhalif talâka “bid’î talâk”; geri dönülebilir boşamaya “ric’î talâk”; kesin boşamaya ise “bâin talâk” denmektedir. Talâk yetkisinin kadına veya üçüncü şahsa devredilmesi olarak da tefvizi talâk kullanılmaktadır.

⁴⁴ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 527-528.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10: 226.

⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an*, 3: 111.

⁴⁷ Ali Yüksek, “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/ 32, 341.

⁴⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da Terapötik Boşanma”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bilimname 9, (Mart 2005), 75-87.

1.4.1. Talâkın Hikmeti ve Mahiyeti

İslam, bireyin anne rahminden ölümüne kadar ki yaşamının her safhasına; hem bu dünya hem de ahiret saadetini sağlamaya yönelik düzenlemeler getiren bir nizamdır. Bu bağlamda toplumun temel taşı kabul edilen aile müessesine dair düzenlemeler de İslam kılavuz rehberi olan Kur'an-ı Kerim içerisinde yer almıştır. Zira aile, toplumun kendisinden destek aldığı ve üzerinde yükseldiği bir müessesedir.⁴⁹ Bir toplumda gerçekleşen evlilikler geniş oranda kısa bir sürede boşanmayla sonuçlanıyorsa o toplum fonksiyonlarını yerine getiremeyen sıkıntılı bir aile kurumundan oluşuyor demektir.⁵⁰ Bundan dolayıdır ki yüce Allah: “Birbirinizle beraber olduğunuz halde, üstelik onlar sizden sapasağlam bir söz almışken onu geri mi alacaksınız?” (Nisa 4/21) buyurarak evliliği “sağlam misak/teminat” olarak vasıflandırmıştır. Bu sağlam teminat neslin devamı için kurulan bir yuva ve ömür boyu devam edecek olan hayat arkadaşlığının teminatı olduğu gibi sağlam temellerde yükselen bir toplumun da teminatıdır. Bir diğer yönüyle evlilik; eşlerin fizyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik ve ruhi ihtiyaçlarını karşılamalarına imkân vermekle beraber mutluluklarını paylaşmalarını, güçlüklerle karşı birlikte mücadele edip üstesinden gelmeyi de sağlamaktadır.⁵¹ Bununla beraber insanlığın üreme yoluyla devam edebileceği gerçeğinden yola çıkan İslam âlimleri karı kocanın evlilik yoluyla insanlığın devamına katkı sağladığını belirtmişlerdir. Zira bütün çağlarda ve toplumlarda iyi bir eğitim almış ve güzel ahlaklı bir neslin varlığını ancak huzurlu ve mutlu bir aile yuvası oluşturur. Ailenin bu önemine binaen İslâm, evliliği soyun devamına katkıda bulunması açısından insanlığa karşı ahlâkî bir sorumluluk olarak değerlendirmiştir.⁵² Bu sebeple olacak ki İslam, aile yapısının devam ve istikrarını sağlamada aile içi düzenlemelerde bulunmuş; eşlere haksızlık, zulüm ve baskı yapmadan denge çerçevesi içerisinde fitratlarına uygun belirli hak ve sorumluluklar yüklemiş ve muta nikâhına benzer “sürelî ve geçici evlilik akitlerini”⁵³ batıl

⁴⁹ Muhammed ebû Zehre, *En Büyük Mu'cize Kur'an*, çev. Doç. Dr. Muhammet Yılmaz, (yy.: Okur Akademi Yayınları, ty.), 624.

⁵⁰ Ahmet Güneş, “Kur'an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 21, (2004): 152.

⁵¹ Okur, “İslam Hukuku'nda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 6.

⁵² Mustafa Çağrı, “İslâm Ahlakı Kaynaklarında Aile ve Önemi”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, s. :12, (Şubat 2011), 31-32.

⁵³ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 14. bs. (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 2: 109.

saymıştır. “Evliliğin kendine has insani yönleri ve mahremiyetlerinin bulunması onu diğer akitlerden ayırıp, hukuki olarak dışardan müdahaleyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Kur’an-ı Kerim ve sünnetin bu tür olaylara yaklaşım tarzı, hukukî olmaktan çok dini ve ahlaki zemin oluşturmak ve eşlerin duygularına hitap etme şeklindedir.”⁵⁴ Dolayısıyla talâk konusundaki esaslarda özellikle din, ahlâk ve hukuk iç içe görülmektedir.

İslam, aile yapısının devam ve istikrarını öngörmekle beraber eşler arasında sevgi, saygı ve muhabbete dayanmayan, kötü ahlaki davranışlar sergileyen bir evlilik hayatı tasvip etmemiştir. Bu tür durumlarda Kur’an-ı Kerim üç aşamalı boşanma uygulamasını ortaya koymuş, kesin ve son çare olarak başvuru boşanma gerçekleşene kadarki ayrılığı tedavi edici bir süreç olarak değerlendirerek,⁵⁵ ele aldığı prensipleri, eşler arasında bitmiş gözükken sevgi ve saygının bitmemiş olma ihtimali üzerine kurmuştur.⁵⁶ Bu iyileştirme amaçlı ayrılıklar gerçekleşmeden önce öğüt ve nasihatle uzlaşmaya varılması gerektiği vurgulanarak aile hayatının önemi ve özellikle çocuklar üzerindeki tesiri dikkate alınıp çözüm yolları aranması istenmiştir. “Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.” (Nisa 4/235) âyetinde eşler arasındaki anlaşmazlık ve ayrılığın kaçınılmaz olduğu; ailenin devamından da tereddüt edildiği durumlarda aralarını düzeltme ve aileyi tekrardan bir araya getirmek için iki hakemin görevlendirilmesi emredilmiştir.⁵⁷ Bundan sonra ise eşlerin uzlaşmaya karar vermelerinin daha hayırlı olduğu ifade edilmiştir. Ancak uzlaşmanın gerçekleşmediği ve aynı zamanda beraberinde getirdiği tüm sıkıntılara rağmen ısrarla evliliğin devamını istemek insanın fıtratı, maddi ve manevi ihtiyaçları ile bağdaşmayan bir istek olmaktadır. Zira bu istek neticesinde boşanmayı yasaklamanın toplum ve birey açısından telafisi mümkün olmayan zararları ortaya çıkarması muhtemeldir. Özellikle aralarında sevgi, muhabbet ve saygının kalmadığı eşlerin aynı çatı altında yaşamaları veya birbirleriyle muhatap olmaları neticesinde birbirlerine olan nefretlerinin artması onlara büyük bir

⁵⁴ Güneş, “Kur’an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması”, 154-155.

⁵⁵ Kasapoğlu, “Kur’an’da Terapötik, Boşanma”, 78.

⁵⁶ Atilla Yargıcı, *Kur’an’ın Önerdiği İdeal İnsan Modelinin Oluşmasında Sevginin Rolü*, 1. bs.(Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 219.

⁵⁷ Ebû Zehre, *En Büyük Mu’cize Kur’an*, 632.

zulümken; var olan çocuklarına da büyük bir haksızlıktır. Çünkü çocukların iyi yetişmesi ve geleceğe hazırlanması onların sevgiyle, huzurla geçirecekleri bir aile ortamına bağlıdır. Aynı zamanda boşanamayan kadın, evlenemeyeceğine göre kendisini daha huzurlu hissettirecek bir aile ortamından da mahrum bırakılmaktadır. Kalplerin birbirinden uzaklaştığı, çözüm ve çarenin tükendiği bu tür durumlarda evlilik, eşleri daha büyük sıkıntılara maruz bıraktığından evliliğin sona erdirilmesi isabetli bir çıkış yolu ve hatta eşler için bir rahmet kapısı olarak meşru sayılmıştır. İslam boşanmayı meşru saymakla birlikte onu “Allah katında helalin en sevimsizi”⁵⁸ olarak ifade etmiş; bununla beraber Kur’an-ı Kerim’de geçen “talâk iki keredir” ve “iddetlerini gözeterek boşayın” ifadeleri ile aile yapısının dini, ahlaki ve hukuki temelini oluşturan evliliğin keyfi şekilde sonlandırılmayacağına dikkat çekilmiştir. Yine Hz. Peygambere dayandırılan, "üç husus var ki, bunların şakası ile ciddisi arasında fark yoktur: talâk, nikâh ve köle azat etmek" sözü, talâkın ciddiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca burada talâkın şaka ve oyunla gerçekleşmesi halinde dahi geçerli olacağı vurgulanarak, talâkın önemine atıfta bulunulmuştur.⁵⁹ Aile içi ilişkilerin sağlıklı olup olmamasında çoğu zaman etkili bulunan harcamalar noktasında ölçülü olmanın önemine dikkat çekilmekte; meşru, makul ve dengeli olmayan isteklerin toplumların perişan olmasına yol açacağı ima edilmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla bu konuda öyle bir ölçü ve denge olmalıdır ki bütün kişisel arzu ve istekleri ortadan kaldırsın ve aileyle ilgili tüm meselelerde belirleyici olsun.⁶¹ Kur’an-ı Kerim’deki aile kurumuyla ilgili âyetler incelendiğinde bunların muteşabih bırakılmadığı; aksine çok açık ve net bir şekilde hükümler koyduğu görülmektedir. Bu da meselenin kişisel arzu ve isteklere göre belirlenmesinin önüne geçerek taraflara gelebilecek zarar ve mağduriyetleri bertaraf etmek içindir.

Her ne kadar Kur’an-ı Kerim’in asırlar öncesinden kalma çağdışı hükümleriyle sağlıklı bir aile yapısının meydana gelemeyeceğini; günümüz için modern hukuki kural ve prensiplerle aile müessesinin yönetilmesi gerektiğini ileri sürenler olsa da bunun kabul edilebilir bir görüş olduğunu söylemek imkânsızdır.

⁵⁸ İbn Hacer el-Askalanî, *Buluğ’ul-meram Ahkâm Hadisleri*, çev. Mehmet Alioğlu, vd. 1. bs, (İstanbul: Karınca-Polen yayınları, 2017), 441.

⁵⁹ Horasânî, *Ahkâm Âyetleri Tefsiri*, 208; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 2: 559.

⁶⁰ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 6. bs. (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 5: 379.

⁶¹ Ebu Zehre, *En Büyükle Mu’cize Kur’an*, 624.

Çünkü dünden bugüne toplumu sürekli meşgul eden boşanma meselesiyle ilgili yapılan hukuki düzenlemelerde ya kadın ya erkek ya da her ikisi mağdur edilmiştir. Bu demektir ki meselenin çözümü eski ve yeni hukuk kurallarıyla değil tarih boyunca uygulanmış prensiplerin en iyisini uygulamakla mümkündür. Tarihteki boşanma meselesiyle ilgili hukuk kurallarına bakıldığında kadın ile koca arasındaki meseleye hassas bir çizgide yaklaşan, her ikisini de mağdur etmeyen hukukun İslam hukuku olduğu görülecektir. Günümüzde hiç yoktan sebeplerle boşanma kararları verilip aile kurumu çöktürülürken tarihte uygulanmış birçok hukukta da kadınların mağdur edilip zulme uğradığı görülmektedir. Örneğin Yahudilerde boşanma yetkisi sadece erkeğe verilerek erkeğin eşine bir “talâkname” yazmasıyla karısını boşaması mümkündü. Eski Yunanda da boşanma yetkisi sadece erkekteydi ve boşanma sonrası kadına herhangi bir nafaka ve mesken verilmesi söz konusu değildi. Hristiyanların bir mezhebinde nikâh ilahi kabul edilirken, evlenen kişinin boşanması yasaktır. Roma hukukunda kadın veya erkekten biri yahut ikisi beraber boşanmaya karar verirse gerekçesiz, sadece yazılı veya şifahi olarak boşanma talebini karşı tarafa bildirmesi yeterli görülmektedir.⁶² İslam öncesi Arap toplumunda ise bir erkek evlendiği karısından cinsel ilişkiden önce boşanabiliyor; böylece kadını güç durumda bırakarak kadının bakımı noktasındaki sorumluluklardan kurtulmuş oluyordu. Diğer bir husus ise koca, karısını hamile olduğu halde boşayabilir, kadın ise bu şekilde hamileliğini gizleyip çocuğu bir başkasına nispet edebiliyordu. Bununla beraber boşanmanın belirli bir nizamı ve sayısı olmadığından erkek karısını defalarca boşayıp tekrardan kendisine dönebilirdi. Bu sebeple de boşandığı karısının bir başkasıyla evlenmesine mani olabilirdi.

Bütün bunlar karşısında İslam, boşanmayı yani talâkı farklı şekillerde değerlendirmiştir. Öncelikle talâk aşamasına varılmadan sulh yoluyla sıkıntıların ortadan kaldırılması için tavsiyelerde bulunulmuş neticelenmediği takdirde ise talâkı, kitap ve sünnette belirtilen hükümler çerçevesinde meşru saymıştır. Bu çerçevede ilim adamları kocanın karısını, Kur'an ve Hz. Peygamberin sünnetinde gösterilen usule aykırı şekilde boşamasını bid'î talâk olarak ifade etmiş ve bunun haram olduğunu söylemişlerdir. Kocanın karısını Kur'an ve Peygamber'in sünnetine uygun şekilde boşaması durumunda ise; karısının kusuru bulunmadığı takdirde bu talâkı

⁶² Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1: 345.

mekruh ve İslam'da hoş karşılanmayan bir boşanma olarak kabul etmişlerdir. Geçimsiz veya iffetli ve dindar olmayan bir kadını boşamanın mendub olduğu kabul edilerek, bunu İslam'ın teşvik ettiği bir boşama saymışlardır. Eşler arasında geçimsizliğin ve problemlerin giderek çoğalması üzerine, eşlerin kendi talebi ile beraber hakemlerin de boşamalarını gerekli gördüğü hallerde boşamak farz olup, dinin kesin emridir. Son olarak sevilmeyen eşin boşanması konusu müçtehitler tarafından tartışılmış, çoğunluk tarafından uygun görülmüştür.⁶³

Boşanmanın, bütün bu eylemi gerçekleştiren erkeğin ötesinde onun eşine, çocuklarına ve ailelerine kadar sirayet eden bir gerçek olması ve bu nedenle haksızlık ve zulme kapı aralayacak bireysel bir seçimin önüne geçilmesi açısından boşanma kurallarını belirlemek gerekir.⁶⁴ Bu öneme binaen olacak ki Kur'an-ı Kerim uygulanmış ve uygulanmakta olan boşanmaya düzenlemeler getirerek adaleti sağlamış ve mağduriyetlerin önüne geçmiştir. Öncelikle talâk sayısını ikiyle sınırlandırarak kadının erkeğin elinde malzeme olmasını engellemiştir. Ardından güzellikle tutmak ve güzellikle salıvermek arasında erkeği serbest bırakarak kadına zulmedilmesini yasaklamıştır. Kadının fitratı gereği boşanma hakkını fevri kullanmaya müsait olması ve bunun toplumdaki boşanmaların artmasına neden teşkil etmesi, erkeklere verilen sorumlulukların kadına nispetle daha fazla olması kadına sadece şartlı durumlarda boşanma hakkı verilmesine neden olmuştur. "Boşanmış kadınlar bizzat kendileri üç aybaşı hali beklerler", "hamile kadınların iddeti doğum yapıncaya kadardır", "kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmadan boşanan kadının beklemesi gereken bir iddeti yoktur." Âyetleriyle neslin güvencesi sağlanmıştır. Sadece boşanmayla her şeyin bitmediğini her iki tarafa da düşen sorumlulukların olduğunu belirterek araya hasımlığın girmesini önlemek için kadının nafakasını ve çocuğun bakımı konusundaki meseleyi de açıklamıştır. Zira bütün bunlar gerek toplumun gerek karı-koca ve çocuklarının menfaatine yönelik prensiplerdir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki talâk meselesi geçmişten bugüne toplumları sürekli meşgul etmiş; bu konuda prensip ve kurallar ortaya konmuştur. Ama ne yazık ki ortaya konulan bu prensip ve kurallar erkeği, çocukları ve özellikle de kadını

⁶³ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, 2: 108-109.

⁶⁴ Muhammed Gazali, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, çev. Şahin Güven-Ekrem Demir, 3.bs. (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), 759.

mağdur etmiştir. Kur'an-ı Kerim'in beyanları ise her ne kadar aile içi huzurun sağlanması ve evliliğin devamına yönelik nasihat ve kurallarla ilgili olsa da zaruri durumlarda ve belirli prensipler çerçevesinde talâkı meşru saymıştır. Bu prensipler hiç yoktan boşanmaya karar veren eşlere, pişman olduktan sonra tekrar dönüş hakkı vererek boşanmaların artmasının önüne geçmiştir.

1.4.2. Talâk Meselesiyle İlgili Kavramlar

1.4.2.1. Hayız

Sözlükte “suyun akıp taşması, kanın akması” anlamlarına gelen hayız, terim olarak buluğa eren bir kadının rahminden düzenli aralıklarla akan kanı ifade etmektedir. Türkçede bu duruma âdet görme, âdet kanaması, ay hali de denmektedir.⁶⁵

Rivayetlere göre Yahudi ve Mecusiler, kadın hayızlı iken ondan uzak duruyor, onlarla yemek yemekten, bir şeyler içmekten sakınıyorlardı. Hristiyanlar ise hayız halinde bile onlarla cima ediyorlardı. Bazı kimseler bu durumun İslam'daki durumunu merak ettiklerinden Hz. Peygamber'e gelerek hayzın ne olduğunu, kadın hayızlıyken ne yapılması, nasıl davranılması gerektiğini sordular. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: “Sana kadınların ay halini sorarlar. Deki: “O bir ezadır.” (Bakara 2/222) Burada geçen “mahid” kelimesi hayzın ismi olabileceği gibi hayzın yeri anlamına da gelebilir. Ancak âyetin özüne bakıldığında burada hayzın kendisi kastedilmiştir. Zira âyetteki soruya verilen cevapta mahidin eza olduğu yani necaset ve pislik olduğu ifade edilmektedir. Eza ise hayzın yeri değil kendisinin niteliğidir.⁶⁶

İslam'da hayızlı kadın diğer dinlerde olduğu gibi necis sayılmamış; özel ve toplumsal ilişkilerden uzak tutulmamıştır. Ancak hayız durumuna bağlı olarak namaz, oruç, Kur'an-ı Kerim okuma, Kâbe'yi tavaf etme gibi belirli ibadetlerin ifasına ve doğrudan kanın aktığı organla ilgisi sebebiyle cinsî münasebete engel bazı hükümler meydana getirmiştir.⁶⁷

Hayzın asgari ve azami süresi hakkında âlimler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefî müçtehitlerine göre hayzın asgari süresi üç gün, azami süresi

⁶⁵ Yunus Vehbi Yavuz, “Hayız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 51.

⁶⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l Kur'ân*, 2: 20-21; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 147-148.

⁶⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l Kur'ân*, 2: 22; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 151.

on gün; Şafîlere göre asgari süresi bir gün bir gece, azami süresi ise on beş gündür. Mâlikîlere göre hayzın asgari ve azami süresi hakkında belirlenmiş bir süre yoktur. Ancak bazıları onun, azami sürenin on beş olduğu yönünde görüş belirttiğini söylemişlerdir.⁶⁸

1.4.2.2. Hidane

Hidâne sözlükte “حضان” kökünden gelip yan, böğür, göğüs, koltuk altından aşağıda kalan kısım ve benzeri anlamlara gelmektedir. Terim olarak çocuğun kadın tarafından kucağına alınması, yanına bırakması ve çocuğu terbiye etmek üzere iki anlama gelmektedir.⁶⁹ “el-Hadînü veya el-Hadînetü”, çocuğun terbiyesi ve muhafazası için tayin edilen kimsedir.”⁷⁰ Terim olarak İslam hukukunda, çocuğun veya işlerinde müstakil olmayan kişinin uygun biçimde besletilip büyütülmesi, korunması, ona gelecek zararların defedilmesi, eğitilmesi kısaca ruhen ve bedenen yetiştirilmesi için kanun koyucunun belirli kişilere tanımış olduğu hak ve yetkidir. Bu sorumluluğu alan kişiye ise hâdın denmektedir.⁷¹

1.4.2.3. Halvet

Lügatte hiç kimsenin ve hiçbir şeyin bulunmadığı yerde biriyle yalnız kalma anlamında kullanılan halvet kelimesi dinî terimde, aralarında nikâh akdiyle beraber devamlı evlenme engeli bulunmayan bir erkek ve kadının baş başa kalmasını ifade etmektedir. Aynı kelime sahih nikâhtan sonra eşlerin, üçüncü bir şahsın izinsiz olarak bulunamayacağı bir yerde cinsi münasebette bulunmaksızın baş başa kalmalarını ifade etmek için de kullanılmaktadır. 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi’nde halvet yerine içtima terimi kullanılmaktadır. Halvet, hükümde geçerli kabul edilip edilmemesine göre sahih ve fasit olmak üzere iki çeşittir. Sahih halvet olması için sahih nikâh akdinin gerçekleşmiş olması ve eşler arasında birleşmeye engel bir durumun olmaması gerekmektedir. İzinsiz girilemeyen ev, oda, kapıları kapalı bahçe, çadır gibi yerler halvete mahal teşkil edebilirken; mescit gibi kapıları kapalı olmayan

⁶⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l Kur'an*, 2: 24; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 151-155.

⁶⁹ Mustafa Baktır, “İslam Hukukunda Hıdane”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/7 (Kasım 1987): 261.

⁷⁰ İbn Manzûr, *Lîsânu'l-Arab*, 8: 122-123.

⁷¹ Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 17: 467-471, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 467.

yerler halvet kapsamında yer almaz.⁷² Bunun yanında sahih halvetin gerçekleşmesi için cinsi münasebete engel bir ur veya hastalığın bulunması gibi hissi engellerin yahut kadının hayızlı veya lohusa olması, eşlerin oruçlu olması gibi şeri engellerin bulunmaması gerekmektedir.⁷³

1.4.2.4. İddet

İslam fihhına ait özellikleriyle evliliğin sonlanmasının neticelerinden biri olan iddet, Arapça kökenli bir kelime olup “عد” fiil kökünden gelmektedir. Lügatte saymak, hesaplamak, hazırlamak ve anmak manasına gelen bu fiilin isim hali olan iddet, sayı anlamında kullanılmaktadır.⁷⁴ Zira iddet kadının temizlik hallerinin sayılarını kapsamaktadır. Bu nedenle Arapçada bir şeyi saydığımızda “عدة الشيء” ifadesi kullanılır. Kadının iddetinden maksat ise onun temizlik günleridir.⁷⁵ Terim olarak, eşi vefat eden, boşanan yahut evliliği feshedilmiş kadının, bu evliliğiyle bağının tamamen kesilmiş olması ve bir başkasıyla evlenebilecek hale gelmesi için beklemesi gereken süredir.⁷⁶ Hanefîlerin benimsediği görüşe göre ise evliliğin doğurmuş olduğu etkilerin gerisinde kalanlara son vermek için şer’an beklenilmesi gereken süre demektir. Cumhurun kabul ettiği görüş ise, iddetin, kadının hamileliğinin olup olmadığının ortaya çıkması için ya da kocasının vefatından dolayı oluşan üzüntü ve kederden dolayı beklediği süre olmasıdır.⁷⁷

Bu tanımlarda açıklanan iddet; adet gören, hamile olmayan, nikâh yapıldıktan sonra kocasıyla cinsel ilişkiye girmiş olan kadınlar için söz konusudur. İddetin hikmeti kadının hamileliğinin var olup olmamasının ortaya çıkması ve bu şekilde çocuğun babasının belli olması; dönüşlü boşanmada iddet süresi içerisinde bulunan karı kocanın, sakin kafayla tekrar düşünüp bir anlaşmaya varma ve onlara bir araya gelme imkânını sunmasıdır.⁷⁸ Bir diğer hikmeti ise kocası vefat eden kadına, kocasına vefa ve bağlılığını ispat etmesi için bir fırsat; yeni bir evlilik için de kendisini psikolojik olarak hazırlama süresi vermesidir. Kadının iddeti kitap, sünnet

⁷² Orhan Çeker, “Halvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15: 384, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 384.

⁷³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5: 282.

⁷⁴ Mutçalı, “İddet”, 553.

⁷⁵ Zuhaylî, “İddet ve İstibra”, 9: 488.

⁷⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1: 582.

⁷⁷ Zuhaylî, “İddet ve İstibra”, 9: 488-489.

⁷⁸ Süleyman Ateş, “Kur'an-ı Kerim'de Evlenme ve Boşanma ile ilgili Âyetlerin Tefsiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23: 263.

ve icma delillerine göre vaciptir. Boşanmanın şekline göre iddet süreleri âyet ve hadislerle belirlenmiştir. Bu süreler boşanmış kadının iddeti, kocası ölen kadının iddeti, hamile olan kadının iddeti, henüz adet görmeyen küçüklerin ve artık adetten kesilmiş yaşlıların iddeti olmak üzere farklılık göstermektedir.⁷⁹

1.4.2.5. Kurû'

Kurû kelimesinin çoğulu ekru' ve akrâ kelimeleridir. Dil bilimcilerine göre kurû';vakit, içirme, toplayıp birleştirme anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise âlimler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır.⁸⁰ En- Nehhas, ebu Amr b. el-Ala'nın şöyle dediğini zikreder: "Araplardan kimisi ay haline kurû' kimisi de temizlik haline kurû' der. Kimisi her ikisine bir arada yani ay hali ile birlikte temizliğe de kurû' demektedir."⁸¹ Selef âlimleri de kurû' kelimesinin çoğulu olan akrâ' isminin anlamını iki farklı şekilde ifade etmişlerdir. Selefın bir kısmı hayız anlamında açıklarken diğer bir kısmı temizlik hali anlamında açıklamıştır. İmam Şafîi, imam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'in iki görüşünden birine göre kurû'dan maksat hayız halinden temizlenme olan tuhûrdur.⁸² Bu aynı zamanda ibn Ömer (ra), Zeyd b. Sabit (ra) ve Hz. Âişe'nin de görüşüdür. Arap dilinde üçten ona kadar sayılacak olan şeylerin müzekker olması durumunda sayının sonuna "ta" harfi eklendiğini belirterek kurû' ile beraber "Selâsetün" sayısının sonunda "te" olmasından dolayı kurû'dan maksadın tuhûr olduğunu söylerler. Şayet hayız olmuş olsaydı "selâsetün" değil "selâsün" şeklinde yazılmış olması gerekirdi. Çünkü Arap dilinde tuhûr müzekker, hayız ise müennes bir kelimedir.⁸³ İkinci bir delil olarak Hz. Âişe'den gelen şu rivayeti gösterirler: "Kurû'dan maksadın ne olduğunu biliyor musunuz? Kurû'dan maksat, temizliktir." İmam Şafîi'ye göre ay hali ve ay halinden temizlenmeyi kadınlar daha iyi bildiğinden Hz. Âişe'nin fikri diğer görüşlerden makbule daha şayandır.⁸⁴ Yine Talâk sûresinin birinci âyetindeki "...iddetlerine doğru boşayınız..." ifadesini te'vil edip ay halindeki kadını boşamanın mahzurlu

⁷⁹ Hamdi Döndüren, *Kur'ân ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 2. bs. (İzmir: Işık Yayınları, 2013), 199.

⁸⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 56-58.

⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 113.

⁸² Firuzâbâdî, *Tefsîr-i ibn Abbas*, 1: 267.

⁸³ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 309; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 2: 77; ebû'l-Hasen, Ali b. Muhammed Ali et-Taberî el- Herrasî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Beyrut: 1405/1985), 1: 116

⁸⁴ Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî ibn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Kahire: 1967), 1: 185; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 6: 94; Herrasî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1: 116.

olduğunu; boşamanın ancak temizlik döneminde gerçekleşebileceğini dolayısıyla da kurû'dan maksadın tuhûr olduğunu kabul ederler.⁸⁵ Kurû'dan kastın hayız olduğunu savunan Hanefî, Sevrî, Evzai, ve Ahmed b. Hanbel'in ikinci görüşüdür. Hz. Ömer, ibn Mesud, ebu Mûsa el-Eş'arî ve ebû Derdâ da aynı görüşte rivayetlerde bulunmuşlardır. Bu görüşü savunanlar, iddetten maksadın rahmin boş olmasının bilinmesi olduğunu, bunun da ancak hayızla bilinebileceğini bir delil olarak gösterirler.⁸⁶ Bir diğer delillerinde, Hz. Peygamberin, Fatıma binti Hubeyş'e yapmış olduğu "sen namazlarını kurû günlerinde bırak" buyruğudur. Burada, "kurû'dan maksadın hayız olduğu" ortaya çıkmaktadır.⁸⁷ Üçüncü delil olarak, iddetin temizlik dönemi anlamında kullanılması durumunda üç temizlik döneminin tam olarak geçirilemeyeceğini ve eksik kalacağını ifade ederler. Zira boşanan kadının iddeti üçüncü kez hayız olup temizlenmesiyle sona ermektedir. Bu durumda üçüncü temizlik döneminin bitimine yakın boşama gerçekleştiğinde üçüncüsü eksik kalır. Böyle bir durumda ise kitap ve sünnete uygun boşama gerçekleşemez. Bu görüşün en güçlü delili ise Talâk sûresinin dördüncü âyetindeki "...Eğer şüphe ederseniz, onların iddeti üç aydır." İfadesindeki aylardan maksadın temizlik değil hayız olduğunu kabul etmeleridir. Burada hayızdan kesilmiş kadın ile henüz hayız görmemiş kadının iddetinin iki ay ve bir ayın bir kısmı olması söz konusu olamaz. Zira âyeti kerimede üç ay ifadesi net ve mutlak bir şekilde geçmektedir.⁸⁸ Bu iki görüş dışında üçüncü görüşü savunanlar ise kurû'dan maksadın hayız halinden temizlik haline veya temizlik halinden hayız haline geçiş olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu görüş, selef icmasının görüşleri dışında kaldığından ve görüşlerine de bir delil getiremediklerinden pek itibar görmemiştir.⁸⁹

Görüşler ve delillere baktığımızda Arap dilinde kurû' kelimesinin hem temizlik hem de hayız anlamına gelebildiğini söylemek mümkündür. Ancak, ikinci görüşün sunmuş olduğu delillerin daha kuvvetli olması; âyet ve hadislerde geçen ifadelerin tevili, kurû'dan maksadın hayız olduğu görüşünün daha isabetli olacağını

⁸⁵ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 1: 310; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 62-64.

⁸⁶ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 1: 309-310; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 58.

⁸⁷ Ebu Abdurrahman Ahmed b. ŞuaybNesai, "Hayız" 4, *Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 3: 183; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 1: 310; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 58.

⁸⁸ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 1: 310-311; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 59.

⁸⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 60.

göstermektedir. O halde kurû'dan maksat hayızdır. Bu durumda hayız olan kadına da mukri denildiğini söyleyebiliriz.

1.4.2.6. Mehir

Mehir, sözlükte “i’vaz” , yani karşılık, bedel anlamına geldiği gibi; fidye vermek manasına da gelmektedir. Mehrin isimleri: Mehir, sadak veya “sadaka, nihle, ecir, fariza, hibâ, ukr, alaik, tavl, atiyye, nikâh”⁹⁰ şeklindedir. Terim olarak bir erkeğin sahih olan nikâh akdi ile karısına, “zifaf, sahih bir halvet veyahut eşlerden birinin, bunların gerçekleşmesinden önce vefat etmesi durumunda”⁹¹ ödediği yahut ödemeyi taahhüt ettiği mal veya paradır.⁹² Hanefîler mehri, “kadının nikâh akdi veya cinsi ilişki sebebiyle hak ettiği” şeklinde tarif ederken; Mâlikîler, “kendisinden yararlanmanın karşılığı olarak kadına verilen hak” şeklinde tarif etmişlerdir. Şafîiler, nikâh ve cinsî ilişki sebebiyle veya süt emzirme, şahitlerin vazgeçmesi gibi mecburen buz’ (kadından cinsî bakımdan yararlanma) hakkının elden çıkması sonucu icap eden şey” olarak; Hanbelîler ise, “ister akitte isterse sonradan hâkim veya her iki tarafın rızasıyla belirtilsin; nikâhın veya nikâhın benzerlerinin karşılığı” olarak tarif etmişlerdir.⁹³ Nikâh akdi esnasında belirlenen mehre “mehr-i müsemmâ”⁹⁴; akid esnasında belirlenmeyip sonrasında kadının emsaline uygun şekilde belirlenmesine “mehr-i misil” denir. Nikâh akdi esnasında peşin ödenen mehre “mehr-i muaccel”, peşin ödenmeyip sonraya bırakılan mehre ise “mehr-i müeccel” denir.⁹⁵

Her ne kadar farklı şekillerde tarif edilse de mehrin neticesi, koca tarafından evliliğin ciddiye alınması; kadın için de sosyal ve ekonomik bir güvence olmasıdır. Aynı zamanda erkeğe verilen boşama hakkının kadını maddi ve manevi yönden mağdur etmemesi için kadına sağlanan bir hak niteliğinde olup karı-koca arasındaki dengeyi sağlayacak bir fonksiyona da sahiptir.⁹⁶ Zira âyeti kerimede bu durum şu şekilde belirtilmektedir: “...erkeklerin hanımları üzerinde bulunan hakları gibi,

⁹⁰ İbn Âbidîn, *Fihrist ve ibn “Âbidîn’in Kaynakları*, 123.

⁹¹ Muhsin Demirci, *Kur’ân’da Toplumsal Düzen*, 1. bs. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 48.

⁹² Demirci, *Kur’ân’da Toplumsal Düzen*, 47; Döndüren, *Kur’ân ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 193.

⁹³ Zuhayli, “Evliliğin Sonuçları”, 9: 198-199.

⁹⁴ Abdülaziz Bayındır, “Günümüzde Karı-Koca İhtilaflarının Sebepleri” *Sosya Hayatta Kadın*, 3. bs. (İstanbul: Ensar Yayınları, 2005), 266.

⁹⁵ Döndüren, *Kur’ân ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 194; Demirci, *Kur’ân’da Toplumsal Düzen* 49; İbn-i Âbidîn, *Fihrist ve ibn-i Âbidîn’in Kaynakları*, 123.

⁹⁶ Demirci, *Kur’ân’da Toplumsal Düzen*, 49.

hanımların da kocaları üzerinde meşru çerçevede hakları vardır...” Nikâhın önemine ve kadının kendisine rağbet edilmesine işaret etmek ve gerektiğinde kadın için bir güvence oluşturmak üzere meşru sayılan mehir⁹⁷ ise, kadının temel hakkı olup evlenecek erkeklerin sorumlulukları arasındadır. “Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa, onu da afiyetle yiyin.” (Nisa 4/4) âyeti kerimesinden de anlaşılacağı üzere hak olanın gönül hoşnutluğuyla verilmesidir. Aksi halde kadının rızası ve gönlü olmadan kendisine verilen mehrin alınması uygun değildir.

1.4.2.7. Muhallil

Gerek İslâm’dan önceki Cahiliye döneminde gerekse İslâm’ın ilk yıllarında evlilik ve boşanma konusunda bir sınırlama söz konusu olmadığı, bu durumun erkekler tarafından istismar edilip kadınların bundan büyük zarar gördüğü, talâkla ilgili hükümleri düzenleyen Bakara sûresindeki (2/229-230) âyetlerin de bu gelişmeler üzerine nazil olduğu bilinmektedir. Bu âyetler erkeğin boşama hakkını üçle sınırlandırmakta ve üçüncü boşamadan sonra kadının başka bir erkekle yeni bir evlilik yapmadıkça ve bu evlilik de sona ermedikçe önceki kocasıyla tekrar evlenemeyeceğini hükme bağlamaktadır. Âyetin ifadesi, konuyla ilgili hadisler ve sahabe uygulaması dikkate alındığında bu sürecin tabii bir şekilde işlenmesi, yani üç talâkla boşanan bir kadının aynı erkekle evlenebilmesi için iddet bekledikten sonra bir başkasıyla sahîh bir evlilik yapması, bu evliliğin de ölüm veya boşama ile sona ermesi ve tekrar iddet beklenmesi gerekmektedir. Ancak dinen doğru bulunmasa bile teamülde bu şartların sunî bir şekilde yerine getirilip kadını kocasına helâl kılmak amacıyla şeklî bir evliliğin yapıldığı da bilinmektedir. Bu tür evliliğe Türkçede hülle, Arapça fıkıh literatüründe tahlil denilmektedir. “Helâl kılma” anlamı çerçevesinde oluşan bu adlandırmada şüphesiz ki üç talâktan sonra taraflar arasında dönüşü olmayan bir ayrılığın ve bir evlenme yasağının doğması; ikinci evliliğin de bu yasağı kaldırma, haramı helâl yapma işlevini görmesi etkili olmuştur.⁹⁸

Âlimler muhallil nikâhı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Üç mezhep imamının da içinde bulunduğu cumhur, bu nikâhı bâtil kabul etmekte ve bu nikâhtan

⁹⁷ Hayreddin Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, 4. Baskı, (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2010), 157.

⁹⁸ Saffet Köse, “Muhallil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 475.

sonra kadının boşanması halinde bile eski kocasına helal olamayacağını söylemektedir. Buna delil olarak Hz. Peygamberin muhallile ve onun için nikâh yapılan birinci kocaya lanet etmesini ve muhallili lanetleyen diğer rivayetleri gösterirler. Hanefîler ise bu nikâhın o şahsa muhallil denilmesiyle sahih olduğunu ifade ederek bunun sadece mekruh olduğunu kabul etmektedir. Hak olan görüş cumhurundur. Zira nikâh, ailenin devamlılığını öngörmekle birlikte nikâhı zaman ve şarta bağlamak onu geçersiz kılar. Çünkü bu, Şiiiler dışında bütün İslam âlimlerinin ittifakla batıl saydığı Mut'a nikâhına benzer.⁹⁹ O halde muhallil nikâhının sahih ve kadının eski kocasına helal olması için, kadının eski kocasıyla tekrardan evlenebilmek için değil de sahih bir nikâhla ve normal şartlarda evlenip yine normal şartlar içerisinde ayrılması gerekmektedir.

1.4.2.8. Met'a

Met'a, met'den türetilmiş olup az miktarda nimet, menfaat, faydalanma ve kendisinden yararlanılan şey anlamında bir mastardır. Aynı şekilde farklı kalıplarda farklı manalara da gelmektedir. Örneğin, "Meta'-emti'a, temettü, temtî, istimtâ" kelimeleri, Mut'a kelimesiyle aynı kökten gelip Kur'an-ı Kerim'in farklı âyetlerinde farklı anlamlarda geçmektedir.¹⁰⁰ Kelimenin aslı, kendisiyle devamlı faydalanılmayan, aksine kısa zamanda sona eren bir istifade etme ve faydalanmadır. Bu nedenle dünya bir meta'dır yani geçici bir faydalanmadır denilmiştir.¹⁰¹

Mut'a İslam hukukunda Mut'atu'l-hac, Mut'atu't-talâk, Mut'atu'n-nisâ ve bazı yerlerde adet olduğu gibi kadının kendi malından kocasını yararlandırması olmak üzere dört farklı anlamda kullanılmaktadır.¹⁰² Mut'atu'l hac, "hac aylarında mikatta ihrama girerken sadece umreye niyet edilip umremden sonra ihramdan çıkıp hac için tekrardan ihrama girilip hac vazifesini yerine getirmektir." Mut'atu'n-nisâ, belirlenen bir süreyle yine belirlenen bir ücret karşılığında gerçekleşen nikâhtır.¹⁰³ Mut'atu't-talâk konusunda ise, İslam hukukçuları, boşanan her kadına bir miktar para yahut mal verilmesinin farz olup olmadığı konusunda ayrılığa düşmüşlerdir. Ancak

⁹⁹ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 324-325.

¹⁰⁰ Süleyman Yılmaz, *Ehl-i Sünnet ve Şii Caferî Müfessirlere Göre Mut'a Nikâhı*, (Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, 2017), 24-25.

¹⁰¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 279.

¹⁰² Zuhayli, "Evliliğin Sonuçları", 9: 349-350.

¹⁰³ İbni Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4: 4127.

âyeti kerimede “... Onları zengin olanınız kudretince, darda bulunanınız da halince(olmak üzere) maruf bir fâide ile fâidelendiriniz.” İfadesi nikâhta kocanın mehirsiz nikâhını yaptıktan sonra karısıyla gerdeğe girmeden ya da halveti sahihadan önce boşaması durumunda met’a vermesini farz kılmıştır.¹⁰⁴ Buradan yola çıkarak boşanan kadının mutasını, boşanmadan doğan sıkıntıları ve gönül almak için koca tarafından kadına mehir dışında faydalanması için verilen mal, nakit para ya da kisve olarak tanımlayabiliriz.¹⁰⁵

1.4.2.9. Nafaka

“İnfak” mastarından türetilmiş olan nafaka kelimesi sözlükteki anlamıyla “stoklar, erzaklar, para;”¹⁰⁶ “ihtiyaçların karşılanması maksadıyla verilen maddi değerler; fiil olarak harcamak, tüketmek,”¹⁰⁷ “bir şeyin tükenip azalması ya da bitmesi, ölmek, çarşıda kurulmak, çıkmak, gitmek, revaç bulunup isteklisi çoğalmak ve sarf etmek¹⁰⁸ anlamlarına gelmektedir. Terim olarak İslam hukukunda yardım, bağış, iane”¹⁰⁹ ifadelerini karşılayan nafaka kelimesi sadece insanlarla sınırlı kalmayıp doğadaki diğer varlıkların ihtiyaçlarının karşılanması için de söz konusudur. Bu nedenle nafaka genel olarak “hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar”¹¹⁰ şeklinde ifade edilebilir.

Bu tanımlar neticesinde nafakanın iki kısma ayrıldığını söyleyebiliriz. Birincisi aile hukuku ilişkisinden doğan evlilik ve hısımlık nafakası, ikincisi mülkiyet ilişkisinden doğan kölelerin, hayvanların ve cansız varlıkların nafakasıdır. Nafakanın bu denli geniş kapsamlı ele alınması toplumun bireyleriyle beraber doğa ve çevresiyle ilgili birçok meseleyi çözmektedir.

Nikâh akdinin devam etmesi durumunda zenginliğine ve fakirliğine bakılmaksızın erkeğe yüklenen nafaka borcu, kadının kocasının üzerindeki haklarını yerine getirmesiyle dengelenmektedir. Cumhurun görüşü de bu yöndedir. Kocasıyla

¹⁰⁴ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 1: 363-364.

¹⁰⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 136; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 1: 363-364.

¹⁰⁶ Mutçalı, “Nafaka”, 906.

¹⁰⁷ Celal Erbay, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32: 282-285, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 282.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, “Nafaka”, 12: 237.

¹⁰⁹ Mutçalı, “Nafaka”, 906.

¹¹⁰ Erbay, “Nafaka”, 32: 282.

sevgi, saygı, muhabbet üzerine ilişki kurması; onun namus ve şerefine zarar verecek davranışlardan uzak durması ve eşinin evinde onunla bir hayat kurması karşılığında kadın, nafaka hakkını elde etmektedir. Kadın, bunları yerine getirmediği takdirde kocanın ona karşı nafaka mükellefiyeti ortadan kalkmaktadır. Aynı şekilde kocanın da nafakayla birlikte kadın için yerine getirmesi gereken başka mesuliyetleri vardır; ancak istisnai olarak Zâhirîler bu konuda farklı düşünmektedir. Onlara göre normal şartlarda koca, nafakayla mükelleftir ancak zengin kadın, nafaka sorumluluğunu yerine getiremeyen kocasının nafakasını temin etmekle mesuldür. Kocanın maddiyatı düzeldiğinde aldığı nafakayı geri ödemek zorunda da değildir. Nafaka ödenmesinin bir diğer şartı ise, muaccel mehrin ödenmesi, meskenin temini ve geçerli bir sebebin olmaması şartıyla kadının kendisini kocaya teslim etmesi ve kocanın istediği zaman karısına ulaşmasıdır. Süfyân es-Sevrî ve ibn Hazm, nafakayı sadece evlilik akdinin neticesi olarak gördüğünden kendisiyle nikâh akdi yapılmış kadının başka şart aranmaksızın nafakaya hak sahibi olduğu görüşündedir.¹¹¹

Çalışmamızın muhtevasının sınırlı olması nedeniyle biz sadece aile hukuku ilişkisinden doğan evlilik nafakası içerisinde boşanmış kadının ve çocuklarının nafakasının olup olmadığını değerlendireceğiz. Bu durumda boşanan kadın için toplum şartları içerisinde temel ihtiyaçlardan sayılan mesken, yiyecek, giyecek, ilaç ve tedavi masraflarının karşılanıp karşılanmaması noktası ikinci bölümde detaylı olarak ele alınacaktır. Zira bu durum evliliği bitiren sebebe göre farklılıklar göstermektedir.

1.4.2.10. Nikâh

Sözlükte nikâh, “birleştirme, bir araya getirme, ekleme, toplama” veya “akit yapma, anlaşma, evlenme ve cinsi ilişkide bulunma” anlamlarına gelmektedir. İslam fihında ise “şer’an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan, bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini, erkek ve kadının birbirinden faydalanmasını helal kılmak için yapılan akit”¹¹² anlamına gelmektedir. Akde nikâh denilmesinin sebebi ilişkiye götüren yol olması ve akdin de bu anlamı

¹¹¹ Mehmet Dirik, “İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 1/25, (Nisan 2015), 138-140.

¹¹² Hüseyin Ece, *İslâm'ın Temel Kavramları*, 3. bs.(İstanbul: Beyan Yayınları, ty.), 511.

içermesidir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de kullanılan nikâhtan maksat ilişki kurmaktır.¹¹³ S.M.K.'nin birinci maddesinde ise evlilik, "bir erkek ile ona dinen helal olan bir kadın arasında, ortak bir hayat ve nesil için gerekli bağı meydana getirmek gayesiyle yapılmış bir akittir."¹¹⁴ İslam hukukunda doğuracağı sonuçlar açısından nikâh çeşitleri sahih nikâh, batıl nikâh ve fasit nikâh olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Bunlardan Sahih nikâh "Rüknü, in'ikad ve sıhhat şartları eksiksiz olan nikâhtır. Fâsid nikâh ise, rüknü ve in'ikad şartları eksiksiz olmakla birlikte şahitlerin bulunmadığı nikâh gibi sıhhat şartlarında eksiklik bulunan nikâhtır. Gayri mümeyyiz çocuğun yahut akıl hastasının akdettiği nikâh gibi rükünlerinde ya da in'ikad şartlarında eksiklik bulunan nikâha da bâtil nikâh denir.¹¹⁵ Nikâhı diğer akitlerden ayıran yönü, en az iki şahit karşısında yapılmasını şart koşmasıdır.¹¹⁶

Toplumun temel yapısını oluşturan evliliğin kuruluşundan sonlanmasına kadar taraflara yüklediği sorumlulukların, şart ve unsurların kitap ve sünnette belirlenmesi; kişiyi haramlardan koruması, neslin devamını sağlaması, aile sorumluluğunu yükleyip çocukların iyi yetiştirilmesine vesile olması, evliliğin bütün ilahi dinlerde ve toplumlarda meşru ilişki olarak kabul edilmesine neden olmuştur.

¹¹³ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 14: 129.

¹¹⁴ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1: 291.

¹¹⁵ Atar, "Nikâh" 33: 116; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1: 333-336; Koçak, "Aile Hukuku", 200-202.

¹¹⁶ Koçak, "Aile Hukuku", 189.

İKİNCİ BÖLÜM

FIKHİ TEFSİRLERDE TALÂK MESELESİ

İhtiyaç ve zaruret durumunda son çare olarak kabul edilen talâk, genellikle geçimsizlik, hoşnutsuzluk, nefret gibi anlarda ani karar ve fevri davranışlar neticesinde vuku bulmaktadır. İslam bu davranışlar neticesinde vuku bulan boşamaları engellemek; aile yapısının temelden sarsılmasını önlemek ve cahiliyedeki yanlış uygulamaların yaratmış olduğu mağduriyetleri önlemek için talâka biçim ve sonuç itibariyle bazı yeni şartlar getirmiştir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, talâk hak yetkisini erkeğe vermekle birlikte bunu mutlak ve sınırsız bırakmamış, kitap ve sünnette buna bir takım şartlar getirerek, gerektiğinde uygulanması istenmiştir. Bu şartların gerçekleşmesi durumunda ise taraflar sakinleşip tekrar düşünme fırsatı yakalayacak ve istediği takdirde geri dönüş yapma imkânı bulacaktır.¹¹⁷ Zira cahiliye döneminde boşanma hakkı mutlak ve sınırsız olarak erkeğin eline verilerek erkeğin istediği zaman karısını boşaması istediği zaman da iddeti bitmeden ona geri dönüş yapması mümkündü. Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadisi şerife göre Cahiliye döneminde bir koca, karısını istediği zaman, istediği kadar boşayabilir ve istediği takdirde, isterse karısını yüz defa veya daha fazla boşamış olsun, iddeti bitmeden tekrar karısına dönüş yapabiliyordu.¹¹⁸ Bu durumda kadın mağdur edilip zarar gördüğü gibi toplumun temeli sayılan aile yapısı da erkeğin elindeki bir oyuncak gibi çevrilip duruyordu. Bütün bunlara son vermek ve aile yapısını ayakta tutmak için İslam erkeğe sınırlamalar getirerek talâkın vuku bulması için de bazı özel şartlar koymuştur.

Talâk çeşitleri sonuç itibariyle erkeğin talâk verdikten sonra tekrardan eşine dönüş yapmasının mümkün olup olmaması açısından ric'î ve bâin olmak üzere iki çeşittir. Biçim olarak ise Kur'an-ı Kerim'e uygun olup olmaması açısından sünnete uygun talâk ve bid'î talâk olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Her ne kadar bu başlıklar İslam hukuk kaynaklarında ağırlıklı olarak işlenmiş olsa da fihri tefsir

¹¹⁷ İbrahim Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006), 49; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* 1: 359.

¹¹⁸ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî ebu Abdullah, *Ahkâmü'l Kur'an*, (Beyrut: Darul Kutub İlmiyye, 1400), 1: 223; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3: 126.

kaynaklarında da bu sınıflandırmaya rastlamaktayız. İbn Kesir ise bu sınıflandırmaya ek olarak küçükleri, âdetten kesilmişleri ve birleşilmemiş olan kadınları ne bid'at, ne de sünnet olan üçüncü bir boşama tarzı olarak ele almaktadır.¹¹⁹ Hanefîler ise Ahsen, hasen ve bid'î olmak üzere talâkın tasnifini üçe çıkarmışlardır.¹²⁰ Ahsen talâk, kocanın karısını temizlik halinde cinsel ilişkide bulunmadan bir talâkla boşayıp iddeti bitene kadar veya kadın hamile ise bu hamileliği belirginleşinceye kadar ikinci bir talâk vermeden beklemesidir. Bu aynı zamanda imam Şafîî, imam Mâlik ve Hanbelîlerin yapmış olduğu sünnete uygun talâkın tanımıyla anlam itibariyle aynıdır. Hasen talâk ise, kocanın kendisiyle zifafa girilmiş ve hayızdan kesilmemiş karısını üç ayrı temizlik halinin her birinde birer defa olmak üzere üç talâkla boşamasıdır.¹²¹ İmam Mâlik'e göre talâkın üç çeşittir. Bunlar: sünnete uygun talâk, mekruh bid'î talâk ve haram bid'î talâktır. Sünni talâk kocanın karısını temizlik döneminde ve ona dokunmadan bir talâk ile boşaması; mekruh talâk, kocanın karısını hayızlı iken boşamasıdır.¹²²

1.1.TALÂK ÇEŞİTLERİ

1.1.1. Ric'î Talâk

Talâkla ilgili âyetler inmeden önce cahiliye adedi üzerine bir koca, hanımını yüz defa ard arda boşasa dahi istediği takdirde karısına dönebilirdi. Bu boşama sayısındaki sınırsızlık kadınlara büyük zarar verdiği gibi haklarına da hâlel getiriyordu. İslam bunu üçle sınırlandırarak kocanın bir ve ikinci talâkta ricat yapmasını, “Boşama iki keredir. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutma veya güzellikle salmaktır” âyetiyle mubah kıldı. Neseî'nin, Urve'nin babasından yapmış olduğu rivayete göre, adamın biri karısına: “Seni ne ebediyen boşayacağım, ne de yanımda barındırıp yatağıma alacağım!” dediğinde, kadın ona: “Bu nasıl olur?” diye soruyor. O da: “Ecelin yaklaşınca kadar seni boşar, sonra sana rücu' ederim.” diyor. Kadın

¹¹⁹ Ebu'l-Fida İsmail ibn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa vd. 1. bs. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 14: 7935-7939.

¹²⁰ Celal Yıldırım, *Kur'an Ahkamı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1. bs. (İstanbul: Bahar Yayınları, 1971), 1: 185.

¹²¹ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 559; Yıldırım, *Kur'an Ahkamı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 185-191.

¹²² Seyyid ebu'l a'lâ el-Mevdudî, *Tefhimü'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 6: 363.

fazlasıyla üzülerək Hz. Peygambere (sav) gelip hâdiseyi anlatıyor. İşte bu hadise sonrasında, “boşama iki keredir” âyeti inmektedir.¹²³

İbn Abbas, Mücâhid, Mesrûk, Hasan el-Basrî, Katade, Dahhak, Rebi' ve Mukatil tarafından yapılan benzer rivayetlere göre; koca karısını boşar, iddet bitmek üzereyken tekrar karısına dönerdi. Karısı başkasıyla evlenemesin, yaşam hakkından mahrum olsun diye ya da fidye koparmayı arzuladığından bunu defalarca tekrar ederdi. Bu boşama şekli kadının annelik şerefini, vakarını, insanî hürriyetini, şahsî izzetini zedelediğinden Allah (cc) Müslümanlara bunu yasaklayarak, “Kim böyle yaparsa, şüphesiz ki kendine yazık etmiş ve Allah'a muhalefetle haddini aşmış olur” (Bakara 2/229) buyurarak boşamaya sayı bakımından sınırlama getirmiştir.¹²⁴

Bu bakımdan sarıh ve kinaye talâktan her biri yeni bir nikâh ve mehre gerek olmaksızın dönme hakkı tanıyıp tanımaması açısından ric'î ve bâin olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. “Kadınlar iddet içindeyken kendilerini boşayan kocaları, barışmak isterlerse, onları geri almakta daha çok hak sahibidirler.” (Bakara 2/228) âyeti indiğinde bâin talâk henüz söz konusu olmadığından bu âyet, ric'î talâka işaret eder. Bakara sûresi 228'den sonra gelen âyetlerde üç talâk belirtilerek iki türlü boşanma yani “bâin ve gayr-i bâin” hükmü yer almıştır.¹²⁵ Yine “boşama iki defadır” (Bakara 2/229) âyeti ric'î talâka işaret eder. Zira Ric'î talâk, kocanın yeni bir nikâh ve mehre gerek olmaksızın boşadığı karısına tek taraflı iradesiyle iddeti içinde tekrar dönüş hakkı verdiği gibi birinci ve ikinci talâktan sonra da eşine dönüş hakkı vermektedir.¹²⁶ Ancak ric'î talâkın gerçekleşebilmesi için kocanın boşadığı hanımıyla daha öncesinde fiilen evlenip karı-koca hayatı yaşamış olması ve üçüncü talâkın gerçekleşmemiş olması gerekmektedir. Bununla beraber Hanefîlere göre kocanın, hanımını sarıh ve şiddet içermeyen sözlerle boşaması da ric'î talâk için gereklidir.¹²⁷ Kadına boşanma karşılığında herhangi bir tazminat ödemeksizin yapılan talâk ve cumhura göre îlâ süresinin bitmesiyle gerçekleşen ayrılık da ric'î talâk kapsamındadır. Ancak ebu Hanîfe îlâ süresi bitiminde gerçekleşen ayrılığı bâin

¹²³ Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 185; İmam Mâlik, “*Talâk*”, 2: 588; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 1: 304-305.

¹²⁴ Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 191-193; Horasânî, *Ahkâm Âyetleri Tefsiri*, 210-212.

¹²⁵ Yıldırım, “*Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*”, 1: 179-185; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1: 271; İmam Şafîî, *Ahkâm'ül-Kur'an*, 1: 225-226.

¹²⁶ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 1: 313.

¹²⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1: 359.

talâk olarak kabul etmektedir.¹²⁸ Bu şartlar neticesinde gerçekleşen ric'î talâkla evlilik hayatının sona erdirilmesinin hayati bir karar olduğu vurgulanarak kızgınlık anında gerçekleşen boşanmanın ardından kocanın pişman olması halinde ona, kararını değiştirerek bunu telafi etme imkânı tanınmış olmaktadır. Bu durumda koca ilk iki talâkı verdikten sonra boşamış olduğu karısına, dilediği takdirde iddet süresi içerisinde geri dönebilme fırsatı yakalamaktadır.¹²⁹ Ricate delil olarak, âyetlerin nüzul sebebi olarak gösterilen ibn Ömer hadisi gereğince ön görülen iddet süresi içerisinde ricat yapmak; Ma'kıl yoluyla gelen hadisi şerife göre ise iddet sonrası ricat yapmak olmak üzere iki türlü ricat vardır.¹³⁰ Birinci hadiseye göre ibn Ömer Hz. Peygamber zamanında karısını hayız dönemindeyken boşamıştı. Babası Ömer b. Hattab bu durumu Hz. Peygambere sormuş; Hz. Peygamber de şöyle cevap vermiştir:

“Oğluna emret de karısına dönsün. Sonra temizleninceye, ondan sonra hayız görünceye, ondan sonra da temizleninceye kadar onu yanında tutsun. Daha sonra isterse nikâhında tutar. İsterse kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan onu boşar. Bu, yüce Allah'ın kadınları boşarken göz önünde bulundurulmasını emrettiği iddetidir.”¹³¹

“Kadınları boşadınız da ecellerini yani iddetlerini bitirdiler mi, kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayın.” (Bakara 2/232) âyetinin nüzul sebebi olan Ma'kıl b. Yesâr el-Müzenî i hakkındaki rivayet ise kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

“Ebu'l-Kidah b. Âsim el-Ensârî, Makıl'ın kız kardeşi Cemi bt. Yesâr el-Müzenî ile evlendikten sonra onu bir talâk ile boşamıştı, iddeti içerisinde ona dönmediği için talâk bâin olmuştu. Yeni bir mehir ile karısına geri dönmek istediğinde kardeşi Ma'kıl b. Yesâr onun kocasına geri dönmesine mani oldu ve ona, "Eğer böyle yaparsan, ebediyen seninle konuşmayacağım" dedi. Kocasına da, "Sana kız kardeşimi nikâhladım, sana ikram ettim, seni kendi yakınlarıma tercih ettim, sense onu boşadın ve ona haksızlık ettin. Allah'a yemin ederim onu bir daha seninle evlendirmem" dedi. Bunun üzerine şanı yüce Allah, “Nikâhlanmalarına engel olmayın” (Bakara 2/232) buyurdu ki muhatap Ma'kil olup kendisinden kız kardeşiyle

¹²⁸ Koçak, “Aile Hukuku”, 271.

¹²⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 66.

¹³⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 120; Horasânî, *Ahkâm Âyetleri Tefsiri*, 212-214; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 304-305.

¹³¹ İbrâhîm b. Abdullah el-Hazimi, *7 Hadis İmamınun Üzerinde İttifak Ettiği Hadisler*, tahrir ve çev. Hanefî Akın, (İstanbul: Polen Yayınları, ty.), 490.

kocasının tekrar evlenmesine mani olmaması istenmektedir. Âyetin nazilinden sonra Hz. Peygamber Ma'kil'e şöyle dedi: “Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsan kardeşinin kocasıyla tekrar evlenmesini engelleme.” Makil de şöyle karşılık verdi: “Ben Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorum, onu kocası ile nikâhladığıma da seni şahit tutuyorum.”¹³²

Talâkta dönüşün olabileceğine delil olarak gösterilen bir diğer hadise Katâde'nin, Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet ettiği şu hadisi şeriftir: Resûlullah (sav) Hafsa'yı (r.anhâ) boşadı. O da babasının evine gitti. Bunun üzerine “Ey peygamber! Kadınları boşayacağımız vakit...” âyeti nazil oldu. Resûlullah'a (sav) da şöyle denildi: “Hafsa'yı geri al. Çünkü o, çok namaz kılar ve çok oruç tutar. O, senin cennetteki zevcelerindedir.”¹³³

“...Kocaları bu bekleme müddeti içinde isterlerse onları geri almaya (herkesten çok) layıktırlar” âyetinde geçen “bu'ül” kelimesi kocalar anlamında olup evliliğin halen devam ettiğini ve kocanın istediği takdirde karısına dönebileceğini ifade etmektedir. Ancak bu ricat, talâk sayısını üçe tamamlamayanlara tanınan bir haktır.¹³⁴ Kurtubî, bu ismin kocaya verilmiş sebebinin, koca olmak hasebiyle sahip olduğu karısından üstünlüğü şeklinde açıklamaktadır.¹³⁵ Âyette geçen “Ahakku” ismi tafidili, kadının bu dönüşü kabul etmemesi durumunda karısına zarar vermemek şartıyla kocanın sözünün kabul edildiğini ifade etmektedir.¹³⁶ Aynı âyette yer alan ifadelere göre koca, karısına dönme hakkını iddet süresi içinde kullanabilmektedir. Bu durumda kadının rızası, veliyi haberdar etme ve şahide gerek yok denilse de yukarıda Ma'kil yoluyla gelen rivayette, velilerden kocanın rücu isteğine engel olunmaması istenmektedir.¹³⁷

Kocanın karısına dönüşünün şekli noktasında âlimler farklı görüş belirtmişlerdir. İmam Şafî'ye göre kocanın karısına dönme isteğinin olması fiille değil sadece söz ile yani “karımı nikâhıma aldım”, “ailemi tekrar nikâhıma aldım” vb. sarih bir söz ile olabilirken; imam Mâlik'e göre sözle beraber hediye verme,

¹³² Horasânî, *Ahkam Âyetleri Tefsiri*, 212-214; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 1: 305.

¹³³ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 4: 403.

¹³⁴ Herrasî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1: 115.

¹³⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 119.

¹³⁶ Yıldırım, *Kur'an Ahkamı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 179-185; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 122.

¹³⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 120-121.

kucaklama, öpme gibi sevgi ya da cinsellik içeren fiil ve davranışlarla da olabilir. Hanefî ve Hanbelîler, İmam Mâlik'e katılmakla beraber fiil ve davranışlarla gerçekleşen ricatte niyetin olması gerektiğini söylerler.¹³⁸ Resulullahın, sahabeden birinin karısını bir ric'î talâkla boşadığını duyunca “ona hanımını geri almasını söyleyiniz” demesi geri dönüşün fiiliyatla da olabileceğini göstermektedir.¹³⁹ Yine “Ya iyilikle tutmak ya da güzellikle bırakmaktır” âyetinde geçen tutmak fiili, cinsel ilişkiyle beraber elleme, öpme ve okşama gibi anlamlar da taşımaktadır.¹⁴⁰ Kurtubî, öpme veya cinsel ilişki durumunda ricate niyet edildiği takdirde bir ricat sayılacağını aksi halde yani niyetin olmaması durumunda ricatın sayılmayacağını ifade etmektedir.¹⁴¹

Tek talâkla boşanan bir kadının kocası, kendisine ricat ettikten sonra cinsel ilişkide bulunmadan onu tekrar boşaması durumunda kadının iddetinin tek talâktan itibaren mi yoksa ricatin gerçekleşmesinden sonraki talâkın vukuundan itibaren mi sayılacağı hususunda âlimler arasında fikir ayrılığı vardır. İmam Şafiî'ye göre kadının iddeti birinci talâktan itibaren sayılırken ebu Hanîfe ve imam Mâlik'e göre kocanın ricatten sonra gerçekleştirdiği ikinci talâktan itibaren sayılır. İmam Şafiî, ikinci talâka iddet olmadığını delil olarak gösterir. Hanefî ve Mâlikiler ise ikinci talâkın münasebetten önce yapılmış olması kendisinden önceki münasebeti ortadan kaldırmaz demektedir. Zira ev ve giyim hususlarında bu durumdaki bir kadın, münasebette bulunmuş kadın hükmündedir. Cumhurun görüşü de bu yöndedir.¹⁴²

Ricat konusunda eşler arasında anlaşmazlık çıkarsa yani iddetin bitiminden sonra koca ben iddet süresi içinde sana ricat yapmış idim dediği halde kadın bunu reddederse ve koca bunu beyyine ile ispat edemezse, yeminiyle birlikte kadının sözü kabul edilir ve erkeğin ona ricat etmesine imkân kalmaz. Ancak ebu Hanîfe, nikâh olsun ricatte olsun yemin edileceği görüşünde değildir. Ebu Yusuf ile Muhammed ona muhalif olarak sair ilim ehli gibi görüş belirtmişlerdir. Eğer zevcesi cariyeye ise durum yine böyledir. Ancak imam Şafiî, ebu Sevr ve ebu Hanîfe'nin görüşü budur.

¹³⁸ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 314.

¹³⁹ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 314.

¹⁴⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 87.

¹⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmü'l-Kur'ân*, 3: 121.

¹⁴² Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 317-318.

Ebu Yusuf ve Muhammed ise “efendinin sözü kabul edilir ve koca onu almaya daha hak sahibidir” der.¹⁴³

Yolculuk konusunda, imam Mâlik ve imam Şafiî ricat döneminde kocanın ricat yapmadan karısıyla yolculuğa çıkamayacağını; ebu Hanîfe ve Züfer ise bu durumda yolculuğa çıkabileceğini söylemişlerdir. İmam Mâlik ve imam Şafiî, bu ricat olmadan karı kocanın baş başa halvette bulunamayacağını söylerken ebu Hanîfe ve arkadaşları ise kadının kocasına süslenebileceğini, ziynet eşyasını takabileceğini söylemişlerdir.¹⁴⁴

Ric'î talâkta iddet süresi içerisinde henüz evlilik sona ermediği için kadının nafaka hakkı ve oturacağı ev hakkı devam etmektedir. “Onları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıksınlar. Meğerki apaçık bir kötülük (meydana) getirmiş olsunlar.” (Talâk 65/1) âyeti bunu ifade etmektedir. Zira aynı ortamda karı kocanın birbirine karşı sevgi ve saygısı, ani kızgınlıklar neticesinde verilmiş boşanma kararından vazgeçilmesini kolaylaştıracaktır. Sayılacak iddet içerisinde Allah, (cc) onun kalbinden zevcesine karşı göstermiş olduğu nefreti çıkarabileceği ve tekrar zevcesiyle beraber yaşamayı arzu edebileceği ihtimalini göz önünde bulundurması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı şekilde bütün bu âyetler ve açıklamalar evliliğin sudan bahanelerle sonlandırılmaması gerektiğini vurgulamaya yöneliktir.¹⁴⁵

Netice olarak, ricat sarih ve kinayeli lafızlarla gerçekleşir. Kinayeli sözlerde niyete bakılır; ricat niyet edilmişse ricat sahih olur. Aksi durumda sahih olmaz.¹⁴⁶ Ricatle beraber sadece boşama sayısı eksilmekte; iddet süresince erkeğin, yeni bir nikâh akdine ve mehre gerek olmadan boşadığı eşine dönme hakkı bulunmaktadır. Evlilik bağı iddet sonuna kadar devam etmekte, iddet süresi içinde eşler birbirlerine vâris olabilmektedir.¹⁴⁷

¹⁴³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 3: 122-123.

¹⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 3: 122.

¹⁴⁵ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 553, 560.

¹⁴⁶ Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, 3: 84-85.

¹⁴⁷ Yılmaz, “Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma”, 29.

1.1.2. Bâin Talâk

“İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz.” (Bakara 2/230) âyeti ile “Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın” (Talâk 65/2) âyeti bâin talâk hakkındaki hükmü ifade etmektedir. Buna göre iki talâktan sonra üçüncü talâkı verme veya üç talâkı birden verme durumunda bâin talâk gerçekleşir.¹⁴⁸ Bâin talâk, çoğu kaynakta evlilik hayatını bitiren ve geri dönüşü mümkün olmayan boşama anlamında tanımlansa da aslında kesin ayrılığı gerektiren boşama olup geri dönüş şartlarının ric’î talâka göre daha zor olmasıdır. Kocanın karısını cinsel ilişki öncesinde boşaması, Hanefîlere göre kapalı ve şiddet içerikli sözlerle yapılan boşamalar, kadının tefvizi talâk hakkını kullanarak kocasını boşaması, kadının bir bedel karşılığında kocasını boşaması ve ric’î boşamadan sonra kocanın karısına dönüş yapmadan iddetin bitmesi durumunda gerçekleşen boşamalar bâin talâk içerisine girmektedir. Hanefîlere göre boşanmanın mahkemeye taşınması ve hâkimin karı-kocayı boşaması, îlâ süresinin bitiminden sonra kocanın karısına dönmemesi durumunda gerçekleşen boşamalar bâin kabul edilmiştir.¹⁴⁹ Kinayeli sözlerle yapılan boşamalar ve hastalık, özür veya erkeğin hapis olması gibi sebeplerle meydana gelen boşanmalar da bâin talâk kapsamında sayılmıştır.¹⁵⁰

Yukarıda geçmekte olan boşamalardan bâin talâk olduğu hususu üzerinde ittifak edilen durumlar şu şekilde gerçekleşir: Birincisi, nikâh akdinden sonra ancak cinsel ilişkiden ya da sahih halvet gerçekleşmeden önce boşama olursa bâin talâk gerçekleşir. “Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara met’a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.” âyeti buna delil olarak gösterilmektedir. İkincisi, bir bedel karşılığında yapılan boşamalardır. Zira bedel ödenmesine rağmen koca halen ricat hakkını elinde bulunduruyorsa bedel ödemenin bir anlamı olmaz.

¹⁴⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 1: 234.

¹⁴⁹ Koçak, “*Aile Hukuku*”, 273.

¹⁵⁰ Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, 3: 84.

Üçüncüsü ise üçüncü talâk hakkının kullanıldığı boşamalardır. Mâlikîler ise bu üçüne ek olarak tefvizi talâkı da bâin talâk saymaktadır.

1.1.2.1. Beynûnet-i Süğra

Kocanın iddet süresi içerisinde karısına dönmediği ve ancak yeni bir nikâh akdi ve mehirle boşadığı karısına dönme imkânı veren boşamadır.¹⁵¹ Buna “muhaffefe” (hafifletilmiş) talâk da denilmiştir. Hanefîlere göre, zifaktan önce bir bedel karşılığında kinayeli sözlerle gerçekleşen boşamalar, kocanın nafaka temin edememesi durumunda gerçekleşen boşamalar ya da îlâ dışında diğer sebeplerle gerçekleşen boşamalar beynûneti suğra içerisinde yer alır. Buna delil olarak, “Ey iman edenler! Mü’min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara met’a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.” (Ahzab33/49)¹⁵² âyetini gösterirler.

1.1.2.2. Beynûnet-i Kübrâ

Âlimler, kocanın karısını üçüncü talâkla boşamasını beynûnet-i kübrâ olarak adlandırmıştır.¹⁵³ İddeti dikkate almaksızın üç talâkın aynı veya ayrı temizlik dönemlerinde gerçekleştirilmesi arasında bir fark görülmemiştir.¹⁵⁴ Bu durumda boşanma haklarının tamamı kullanıldığından pişmanlık duyulsa dahi geri dönüş olmakla birlikte şartları ağırdır. Bir ve ikinci talâk hem ric’î hem de bâin olarak gerçekleşebilirken üçüncüsü doğuracağı ciddi neticelerden dolayı “büyük bâin” olarak isimlendirilmiştir.¹⁵⁵ Beynûnet-i kübrayı, suğradan ayıran iki durum söz konusudur. Birincisi, başka bir talâka imkân vermemesi; ikincisi, başka bir kocayla evlenip boşanmadıkça eski kocasına dönme imkânının bulunmamasıdır.¹⁵⁶

Talâkın üç olması, ayrı ayrı gerçekleşmiş olması veya aynı anda gerçekleşmiş olması ve bunun sözle ya da işaretle ifade edilmesi arasında bir fark bulunmaksızın bunlardan biriyle olması durumunda beynûnet-i kübra gerçekleşmektedir.¹⁵⁷ Zira

¹⁵¹ Kutub, *fi Zılâli'l-Kur’ân*, 1: 404.

¹⁵² Zuhayli, “Talâk”, 9: 341.

¹⁵³ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 322.

¹⁵⁴ Cessâs, *Ahkâmî'l-Kur’ân*, 2: 83-84.

¹⁵⁵ Koçak, “Aile Hukuku”, 274; Zuhayli, “Talâk”, 9: 341.

¹⁵⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 2: 81.

¹⁵⁷ Zuhayli, “Talâk”, 9: 344.

işaret söz hükmündedir. Bu durumda kadın başka bir erkekle normal bir nikâh sonrasında cinsel ilişkiye girmeden ve yeni eşiyse normal şartlarda boşanması, eşinin dinden çıkması veya yeni kocasının ölümü dışında eski kocasına dönemez.¹⁵⁸ Cumhur ve dört mezhep imamına göre buradaki nikâhtan kasıt nikâh akdi değil cinsi münasebettir. Dolayısıyla sadece kâğıt üzerindeki nikâh veya anlaşmalı evlilikler geçerli sayılmamaktadır. Yine üç talâkla boşanan bir kadının eski kocasına dönme niyetiyle evlenen kişinin nikâhını, cumhurla birlikte imam Şafîî, imam Mâliki, imam Hanbelî ve Sevrî batıl saymaktadır. Bu durumda kadın boşansa bile eski kocasına helal olamaz. Ebu Hanefî ve bazı Şafîîler ise muhallil nikâhının batıl değil mekruh olduğunu kabul etmektedir. Cumhur, İbn Abbas'tan gelen rivayeti görüşlerine delil olarak göstermektedir. Bu rivayete göre Hz. Peygambere muhallil nikâhı sorulduğunda şöyle buyurmuştur: “O nikâh helal değildir. Yalnız kişinin istek ve arzusuyla yapılırsa mubahtır.” Çünkü muhallil nikâhıyla, kandırma ve Kur'an-Kerim'le alay etme gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu kandırma nikâhıyla da kadından istifade eder. Diğer bir rivayete göre Hz. Peygamber: “Allah (cc), muhallile de ve onun için nikâh yapılan birinci kocaya da lanet etsin” buyurmuştur.¹⁵⁹ Üçüncü talâktan sonra karı kocanın samimiyet ve sevgiyle bir aile çatısı altında tekrardan buluşmaları normal şartlarda mümkün değildir. Şayet aralarında bir nebze de olsa birbirlerine karşı cazibe olmuş olsaydı bir ve ikinci talâkla yetinir, durumun düzelmesi için bekleyebilirlerdi. Deneme dersi niteliğinde olan ric'î talâk hakkını yitirdikten sonra kadının bir başkasıyla evlenmesi gibi acı bir ayrılıkta, ruhlarının derinliklerinde öncesinden hissedemedikleri evlilik arzusu oluşursa ancak o zaman kocanın ciddiyetine inanılabilir.¹⁶⁰ Aksi halde evlilik kocanın elinde bir oyuncak ve eğlence haline dönüşebilir. Ki bunun örnekleri daha önce verdiğimiz gibi cahiliye döneminde mevcuttur.

Genel olarak bâin talâk neticesinde evlilik bağı kesin olarak sona erdiğinden kadın istemediği takdirde koca karısına rücu edemez ve tekrardan bir araya gelinemez. Birinci ve ikinci boşamalarla talâk sayısı eksilerek söz hakkı kadına geçmekle birlikte koca, birinci ve ikinci boşamadan sonra boşadığı eşine dönmek

¹⁵⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 89; Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 242-243; İmam Şafîî, *Ahkâmü'l Kur'an*, 1: 227-228.

¹⁵⁹ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 323-325. Aynı görüşü destekleyen rivayetler ve görüşler için bakınız Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 345-347.

¹⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 109.

isterse ve kadın da kabul ederse yeni bir nikâh akdi ve mehirle karısına geri dönebilir. Bu durumda yani üçüncü hak kullanılmadığı takdirde bâin talâkla boşanmış karı-koca birkaç gün, ay, yıl sonra kendi olumlu iradesiyle tekrar evliliğe kalan hakları üzerinden devam edebilir. Ancak üçüncü boşamadan sonra kadın başka bir erkekle evlenmedikçe eski kocası ona dönemez. Birinci talâk gerçekleşikten sonra bâin talâk vuku bulup kadın bundan pişman değilse bir başkasıyla evlenebilir.¹⁶¹ Bir veya iki talâktan sonra başka biriyle evlenen ve sonra ondan da boşanan kadının ilk eşiyile olan talâk hakkının kaç olduğu hususunda, ebu Hanîfe, kadının ikinci eşle evlenmesiyle eski talâkların geçersiz olduğunu dolayısıyla üç talâk hakkı olduğunu söylemiştir. Diğer üç mezhebe göre ise, eski talâklar hükümsüz kalmamıştır.¹⁶²

1.1.3. Sünnete Uygun Talâk

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ “Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde” ifadesinde hitap, özelde peygambere olsa da ümmetin erkelerinin genelini muhatap almaktadır. Nasıl ki bir kavmin veya kabilenin reisine “Ey falan şöyle yapın” denildiğinde kabilenin tamamı muhatap alınmıyorsa bu durumda böyledir. Âyet, Hz. Peygamberin şahsında Müslüman erkeklere şu şekilde sesleniyor: Eşlerinizi haklı bir gerekçeyle temizlik döneminin başlangıcında boşayın ve talâkı sayın. Zira nafaka, mesken ve ricat o iddete göre belirlenir.¹⁶³

İslam âlimleri tarafından icma ile sünnete uygun talâk, “Kitabın irşadına ve Hz. Peygamberin sünnetindeki tatbikata göre yapılan boşama” olarak isimlendirilmiştir.¹⁶⁴ Yine ilim adamları icma ile kocanın geçimsizlik yaşadığı yahut hoşlanmadığı ve çözüm aramalarının da artık fayda vermediği durumda karısını kendisi ile temasta bulunmadığı bir temizlik döneminde, temiz olarak ve bir talâk ile boşamasını kitap ve sünnete uygun boşama olarak tanımlamışlardır.¹⁶⁵ Âlimler bu

¹⁶¹ Yılmaz, “Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma”, 30; Koçak, “Aile Hukuku”, 273-274.

¹⁶² Yıldırım, *Kur’an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 242-243.

¹⁶³ Ebubekir Câbir el-Cezâirî, *Eyserü’l-tesfîr*, çev. Ziya Eryılmaz, Vahdettin İnce vd. (İstanbul: Miraç Yayınları, ty.) 10: 10; İmam Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, çev. Şerafettin Şenaslan vd. (İstanbul: Ravza Yayınları, ty.), 10: 289.

¹⁶⁴ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2: 75.- 5: 347.

¹⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 3: 126; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 559; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2: 59, 75; ibn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 4: 1825; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 21: 530; Horasânî,

tanıma delil olarak “Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları, iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın” âyeti kerimesini ve ibn Ömer hadisesini göstermişlerdir. İbn Ömer hadisesi ric’î talâk kısmında açıkladığımız gibi ibn Ömer’in ay halindeki karısını boşaması üzerine Hz. Peygamberin: “Oğluna emret de karısına dönsün. Sonra temizleninceye, ondan sonra hayız görünceye, ondan sonra da temizleninceye kadar onu yanında tutsun. Daha sonra isterse nikâhında tutar. İsterse kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan onu boşar. Bu, Yüce Allah’ın kadınları boşarken göz önünde bulundurulmasını emrettiği iddettir.”¹⁶⁶ Âlimler bu her iki delilden yola çıkarak sünnete uygun talâkta bulunması gereken şartları; kadının hayız ve lohusalık halinde olmaması, boşanmanın bir hayız dönemini müteakiben cinsel temasın gerçekleşmediği bir temizlik döneminde gerçekleşmesi ve sadece bir talâk ile gerçekleşmiş olması şeklinde ifade etmişlerdir.¹⁶⁷ Mâlikiler ise talâkın vuku bulması için yine ibn Ömer ile ilgili hadiseden yola çıkarak yedi şartın gerektiğini ifade etmişlerdir. Onlara göre hayız gören kadınların temizlik döneminde olması, boşamanın bir talâkla gerçekleşmiş olması, kocanın bu temizlik döneminde karısıyla münasebette bulunmamış olması, daha öncesinde ay halinde iken talâk verilmemiş olması, sonrasında temizliğin olduğu bir dönemde ikinci talâk verilmemiş olması ve son olarak talâkın karşılıksız yapılmış olması gerekmektedir.¹⁶⁸

İlim adamları yukarıdaki âyet ve hadisten yola çıkarak sünnete uygun talâkı, genel olarak boşamanın niceliği ve boşanan kadının boşanma esnasındaki durumu olmak üzere iki açıdan değerlendirmişlerdir. Bu durum bir diğer şekliyle talâk sayısı, kadının hayızlı olup olmaması ve temizlik döneminde cinsel temasın gerçekleşip gerçekleşmemesiyle alakalıdır. Bu durumda Kur’an-ı Kerim’e uygun talâk, vakit ve sayı olmak üzere iki niteliğe bağlanmıştır.¹⁶⁹ Sünnete uygun talâk için iki şahit bulundurmanın gerekli olup olmaması konusunda ise âlimler farklı görüş belirtmişlerdir.

Ahkâm Âyetleri Tefsiri, 208-209; Tahâvî, *Ahkâmü’l-Kur’ân’il-Kerim*, 2: 447; İmam Şafîi, *Ahkâmü’l-Kur’an*, 1: 221.

¹⁶⁶ İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 4: 1825; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 5: 346-347.

¹⁶⁷ Tahâvî, *Ahkâmü’l-Kur’ân’il-Kerim*, 2: 448.

¹⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18: 152; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 559; ibn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 4: 1825.

¹⁶⁹ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 559; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2: 75, 5: 348-349.

1.1.3.1. Talâk Vakti ve Sayısı

Kadının cinsel ilişkinin gerçekleşmediği bir temizlik halinde veyahut kadının hamileliğinin belirgin hale geldiği bir vakitte boşanma, sünnete uygun olarak gerçekleşmiş boşanma demektir. “Kadınlarınızı boşamak istediğinizde onların iddetlerini dikkate alarak boşayın ve iddeti sayın.” (Talâk 65/1) âyeti ile ibn Ömer’in karısını ay halindeyken boşaması üzerine Hz. Peygamberin onun eşine dönmesini istemesi ve temizlik döneminde boşamasını buyurması bu hususta gösterilen delillerden olup âlimlerin çoğunluğu bunda ittifak halindedir.¹⁷⁰

“İddeti sayın” ifadesinde muhatabın kocalara mı kadınlara mı yoksa tüm Müslümanlara mı olduğu hususunda ihtilaf vardır. İbn Arabî’ye göre sahih olan görüş, bu ifadenin muhatabını kocalar olarak zikredenlerin görüşüdür. Çünkü gerek “boşarsanız”, kelimesinde gerek “sayın” kelimesinde gerekse de “çıkarmayın” kelimesinde bulunan zamirlerin tümü bir düzende gelmiş olup, zamirlerin tümü de kocalara dönmektedir. Fakat burada kadınlar da hükmen kocalarına tabi olmalarından ötürü bu ifadenin kapsamına girerler. Zira koca, karısını geri almak için ona nafaka vermek veya vermemek için onu evinde barındırmak veya evinden çıkarmak için veyahut karısından olan çocuğu reddedebilmek için iddeti saymak zorundadır. İşte tüm bunlar karı kocanın beraberce karar vereceği hükümlerdir. Aynı zamanda hâkim de gerek kadın hakkında fetva vermek gerekse olası bir tartışmada kesin bir karar verebilmek için iddeti saymak durumundadır.¹⁷¹

İmam Şafî’ye göre sünnete uygun talâk ile bid’î talâk arasındaki fark, vakit bakımındandır. Sayı ise önemli değildir. Ay hali görmeyen bir kadına hayızlı halde veya hamile olup olmadığı bilinmeden veyahut temizlik halinde ilişkiye girdikten sonra talâk vermek bidat ve haramdır. Ancak sayı bakımından bir defada üç talâkın verilmesi ya da üç ayrı temizlik döneminde talâkın ayrı ayrı olarak verilmesi arasında hiçbir fark yoktur. İkisi de sünnete uygundur.¹⁷²

¹⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8: 102-103; Kadı Nasırüddin ebu Said Abdullah bin Ömer bin Muhammed eş-Şirâzî el-Beydavî, *Envaru’t-tenzil ve Esraru’t-te’vil Beydavî Tefsiri*, çev. Abdülvehhab Öztürk, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013), 5: 282-283.

¹⁷¹ İmam Zeki el-Barûdi, *On Müfessirin Kaleminden Hanımlara Özel Tefsir*, çev. Mahmut Varhan vd. 1. bs. (İstanbul: Polen Yayıncılık, 2018), 638.

¹⁷² Mevdudi, *Tefhimü’l Kur’an*, 6: 364.

Sünnete uygun talâkın sayısı hakkında “(Dönüş yapılabilir) boşama iki defadır.” âyeti delil olarak gösterilmişse de âlimler tarafından bu âyetin üç manaya geldiği söylenmiştir. Birincisi, kocanın ricat yapmasına imkân veren boşamadır. İkincisi kitap ve sünnete uygun boşamanın açıklanmasına dairdir. Ve son olarak kocanın boşamayı ayrı ayrı dönemlerde üç defa boşamasının emredilmesine yöneliktir.¹⁷³ Cessâs, bu âyetten maksadın sünnete uygun talâktan ziyade talâkın ayrı ayrı vakitlerde yapılmasını emretmek ve üçten az olan talâk durumunda ise ric’î talâkın hükmünü belirtmek olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁴ Kurtubî ve Tahavi ise, “boşama iki defadır” âyetini kocanın, eşini boşaması gerektiği şekilde; kitap ve sünnete uygun zamanda ve aralıklı olarak iki defa boşamasıdır şeklinde açıklamaktadır.¹⁷⁵ Bundan yola çıkılarak kitap ve sünnete uygun talâkın ric’î talâk yani geri dönülebilir talâk olduğu da söylenebilir.

Sünnete uygun talâkta sayı bakımından kendisiyle cinsel ilişkide bulunan kadın ile bulunmayan kadın arasında hiçbir fark yoktur. Vakit olarak ise sünnete uygun talâk ise, sadece kendisiyle zifafa bulunan kadın hakkında gerçekleşmiş olmasıdır ki bu da kocasının hanımını temiz halinde ona münasebette bulunmadan boşamasıdır. Kendisiyle zifafa bulunmamış kadın için hayızlı olup olmaması arasında bir fark bulunmamaktadır. Kocasıyla sahîh halvette bulunan kadının durumu kendisiyle münasebette bulunan kadın gibi olup vakti gözeterek onu boşamak sünnettir.¹⁷⁶ Hanımının yaşının küçük yahut büyük olması sebebiyle hayız görmemesi halinde kocası onu boşamak isterse bir talâk verdikten sonra bir ay bekler bir ay geçtiği vakit bir talâk daha verir, bir ay sonra da bir talâk daha verir. Bu şekilde üç talâk gerçekleşmiş olur. Çünkü bu tür kadınlarda hayız yerini ay alır. Şayet boşanma ayın başında gerçekleşirse hilale göre; ortasında gerçekleşir ise günlere göre hesaplanır. Hamile karısını münasebetten sonra Kur’an-ı Kerim’e uygun olmak üzere üç talâkla boşaması hayız görmeyenle aynıdır. Süresi üç aydır. Ebu Hanîfe ve ebu Yusuf’a göre ikinci talâk bir ay bekledikten sonra verir. Bazı

¹⁷³ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*. 1: 320.

¹⁷⁴ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2: 73.

¹⁷⁵ Tahâvî, *Ahkâmü’l-Kur’ân’il-Kerim*, 2: 447; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3: 126.

¹⁷⁶ Zuhaylî, “*Talâk*”, 9: 337.

âlimlere göre hamile karısıyla cinsel ilişkide bulunsa bile boşadığında sünnete uygun talâk gerçekleşmektedir.¹⁷⁷

Ay halinde koca, karısıyla günah işleyerek münasebette bulunduktan sonra onu bir talâkla boşarsa artık ondan sonraki temizlik döneminde boşaması sünnete uygun talâk sayılmaz. Cumhura göre şayet koca, hayız halindeki karısını bir ric'î talâkla boşayıp henüz temizlenmeden önce karısına dönüş yapar ve sonra karısı, temizlik dönemine girdikten sonra onu tekrar boşamak isterse, bu sünnete uygun talâk vakti kabul edilir. İçinde cinsel ilişkinin bulunmadığı bir temizlik döneminde karısını bir talâkla boşar, sonra aynı temizlik dönemi içerisinde ona sözlü müracaatta bulunursa, o takdirde aynı temizlik dönemi içinde ikinci kez onu boşaması, ebu Hanîfe'ye göre sünnete uygun talâk sayılırken, ebu Yusuf'a göre ise sünnete uygun talâk sayılmaz.¹⁷⁸

1.1.3.2. Köle ve Cariyelerin Talâk Sayısı

Fukaha ve selef âlimleri köle ve cariye eşlerin “Dönüş yapılabilecek boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır” âyeti kapsamı içinde bulunmadıkları yönünde fikir birliği etmişlerdir. Bu hususta, onların talâk sayısının eksik olduğuna dair görüş birliği vardır. Ancak bu sayının karı-kocadan hangisinin statüsüyle bağlantılı olduğu noktasında farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Hz. Ali ile Abdullah b. Mesud, (ra) talâk sayısının kadının statüsüyle bağlantılı olduğunu söylediler. Bu durumda, kadın hür ise talâk sayısı üçtür ve kocasının hür ya da köle olması bunu etkilemez. Kadın cariye ise talâk sayısı ikidir ve yine aynı şekilde kocasının hür ya da köle olması bu hükmü etkilemez. Ebu Hanîfe, ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Sevri ve Hasan b. Salih bu görüştedirler.¹⁷⁹ Bu görüşte olanlar, delil olarak Hz. Aişe ile ibn Ömer'in, peygamberden rivayet ettikleri şu hadisi gösterirler. “Cariyenin talâkı iki, iddeti de iki âdet halidir.”¹⁸⁰ Peygamberimiz, İddeti de iki âdet halidir derken burada cariyenin kocasının köle veya hür olması arasında bir fark belirtmemiştir. İkinci delil, cumhurun kölelik ve cariyeliğin haddin miktarını azalttığı gibi talâkın da sayısını da azalttığı yönünde görüş birliği etmesidir. Haddin

¹⁷⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 347-348; Horasânî, *Ahkâm Âyetleri Tefsiri*, 210-212.

¹⁷⁸ Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, 3: 24-25.

¹⁷⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 82; Horasânî, *Ahkâm Âyetleri Tefsiri*, 214-217.

¹⁸⁰ Muhammed b. Yezid ebu Abdullah el Kazvini ibn Mâce, “Talâk” 30, *Sünen*, I-II, (İstanbul: Çağrı yayınları, 1992)

miktarı ise haddi uygulayanın değil haddin bizzat kendisine uygulandığı kişinin statüsüyle bağlantılıdır. Bir diğer delil, cariyesini boşayan hür kocanın, üç temizlik döneminde üç talâkla boşama imkânına sahip olmamasıdır. Çünkü birbirinden ayrı temizlik dönemlerinde üç talâkla boşamak isterse, üçüncü talâkla boşanma imkânı bulamayacaktır.¹⁸¹

Hz. Osman, Zeyd b. Sabit, ibn Abbas, imam Mâlik ve imam Şafî, talâk sayısının kadının değil erkeğin statüsüyle bağlantılı olduğunu kabul etmektedir. Yani kocanın köle olması talâk sayısını ikiye düşürür ve karısının hür veya cariye olması bu hükmü etkilemez. Kocanın hür olması durumunda ise talâk sayısı üçtür ve karısının hür veya cariye olması bunu değiştirmemektedir. İbn Ömer ve Osman el-Betti ise eşlerden birinin köle veya cariye olması halinde her iki durumda da talâk sayısının azalacağı görüşündedirler.¹⁸²

Hüseyim'in bildirdiğine göre Atâ, ibn Abbas'ın, evli kölenin boşamasıyla ilgili yetkinin, efendisine ait olduğunu kabul ettiğini söylemektedir. Kölenin bu durumda izin verip vermemesi yetkinin efendisinde olma sonucunu değiştirmez. "Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleyi misal verir."¹⁸³ (Nahl 16/75) Yine kölenin boşamasını geçerli saymamayı Hz. Peygamberden rivayet ettiği bir hadise dayandırmaktadır. Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ömer b. Muaytib, beni Nevfel'in azatlısı ebu Hasan'ın kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Ebu Hasan, ibn Abbas'a sormuş: "cariye ile evli olan köle, karısını iki talâkla boşadıktan sonra karı-koca ikisi de efendileri tarafından azad edilmişler. Bunların tekrar birbirleriyle evlenmeleri caiz olur mu?" İbn Abbas, ebu Hasan'ın bu sorusuna şöyle cevap vermiş: "Evet, olur. Resûlullah da böyle hüküm verdi."¹⁸⁴ Ancak Cessâs icmanın bu rivayeti red ettiğini söylemektedir. Çünkü köle ile cariye evli olduklarında bunlar iki talâkla boşandıkları takdirde artık birbirlerine haram olurlar. Boşanan bu cariyenin koşulsuz olarak başkasıyla evlenip ondan ayrılma durumu olmadıkça önceki kocasına helal olması mümkün değildir. Bu hususta ilk dönem ve onlardan sonra gelen fakihler arasında bir ayrılık yoktur.¹⁸⁵

¹⁸¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 83.

¹⁸² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 82.

¹⁸³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 82.

¹⁸⁴ İmam Hanbel, *Müsned*, 1: 67.

¹⁸⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 83.

1.1.3.3. Talâkta ve Ricatta Şahit Bulundurmak

İslam âlimlerinin çoğunluğu sünnete uygun talâk için iki şahit bulundurmaya şart görmeseler de Buhari, kitabut-talâkta, âyette geçen şahit bulundurmaya da sünnete uygun talâkın şartları arasına ilave etmiştir. Bu, boşamayı oldu-bittiye getirmemek ve taraflara yeni fırsatlar vermek içindir. İki şahidin bulunması gerekli gören âlimlerimiz, “İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun” âyetini delil olarak gösterirler. Nitekim ebu Dâvûd ve İbn Mâce kendilerine “karısını boşayıp da ne boşadığına, ne de döndüğüne dâir şâhit getirmeden karısına temas eden kişinin hali” sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Sünnet olmayan bir usulle boşamış ve sünnet olmayan bir usulle dönmüştür. Kadını boşama ve boşamadan dönme konusunda şâhit tut ve haddi aşma.” İbn Cüreyc, Atâ'nın, “İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun” sözü hakkında, “Nikâhta, boşamada veya boşamadan dönmede ancak adalet sahibi şahitlerin şahadeti caizdir. Mazeret olmadıkça âdil şahit tutmak gerekir” dediğini ifade etmiştir.¹⁸⁶ Mukâtil'e göre, koca istediği takdirde iddet içerisinde ilk mehir ile karısına geri dönebilmekle beraber döndüğüne dair şahit tutması da gerekir. Şayet şahit tutmadan önce onunla cinsel temasta bulunursa, ona ricat etmiş olmakla beraber yine şahit bulundurması gerekmektedir.¹⁸⁷ El-Mühelleb: “İddet süresi içerisinde ricat yapan herkese ricat yaptığına dair şahit tutma dışında nikâh hükümlerinden herhangi bir şeyi yerine getirmesi gerekmez” demektedir.¹⁸⁸ Zahirî mezhebi de talâk ve ricatte sonradan sorun yaşanmaması ve olay mahkemeye intikal ettiğinde sorunların kolay halledilmesi açısından iki şahidin bulunmasını gerekli görmektedir. Nitekim İbn Hazm bu hususu şu şekilde ifade etmektedir: "Allah, Talâk Sûresinin ikinci âyetinde boşama, kocanın eşine dönmesi ve şahit bulundurma işlemlerinin arasını ayırmamıştır. Yani şahitlerin bulundurulması, her iki işlemle de ilgili bir husustur. Dolayısıyla iki adil şahit olmadan eşini boşayan kimse, Allah'ın sınırlarını aşmış olur.¹⁸⁹ Çağdaş Kur'an-ı Kerim yorumcusu M. Vehbi de, bu paralelde görüşler ileri sürmekte ve gerek talâkın gerçekleştirilmesi esnasında, gerekse eşlerin tekrar birbirine dönmeleri anında olsun adalet sahibi iki şahidin bulunmasının Kur'an-ı Kerim'in bir emri olduğunu söylemektedir. Zira şahidin

¹⁸⁶ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 14: 7939-7943.

¹⁸⁷ Horasânî, *Ahkam Âyetleri Tefsiri*, 210-212.

¹⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 120-121.

¹⁸⁹ İbn Hazm, *el-Muhalla bi'l-asâr*, thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bindarfî, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty.), 10: 17.

bulunmaması ithama sebebiyet verirken aynı zamanda, talâk durumundayken eşlerden biri vefat ettiği takdirde, miras taksiminde aile ve akraba arasında bir takım anlaşmazlıklar ortaya çıkabilir. Bu durumda her iki taraf da zarar görebilir.¹⁹⁰ Aynı zamanda şahitlerin bulunması, boşandığı halde eşiyile bir araya geldi gibi farklı dedikoduların ortaya çıkmasını da önleyerek tarafları ve ailelerini zararlardan korumaktadır.¹⁹¹ “... İçinizden iki adil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için doğru yapsın.” (Talâk 65/2) âyetinde, Buhari ve ebu Davud’da rivayet edilen bazı hadislerde boşama esnasında şahitlerin bulunması gerektiğine dair açıklamalardan yola çıkan Şîânın İmamiyye ve İsmailiyye kolu şahit huzurunda gerçekleşmeyen boşanmayı geçersiz saymıştır.¹⁹² Zira ebu Davud’un süneninde geçen rivayete göre hanımını boşarken de geri alırken de şahit bulundurmayan adam hakkında İmran b. Husayn, “Karını sünnete aykırı bir şekilde boşadın, yine aykırı bir şekilde onu aldın. Onu boşarken ve tekrar alırken şahit bulundur. Bir daha böyle yapma demiştir.” Cafer es-Sadık ise “Her kim karısını şahitsiz boşarsa bir şey yapmış sayılmaz” demiştir. Her ne kadar bazı kitaplarda şahitlerin meşru olmadığı yönünde bir icma bulunduğu ifade edilse de gelen rivayetlere bakıldığında bu konuda bir icma olduğu söylenemez. Zira Cafer Sadık, Muhammed Bakır, Ata, Suyuti ve ibni Kesir’den gelen rivayetler şahitsiz talâkın meşru olmayacağı yönündedir.¹⁹³

Selef ve halef âlimlerinin cumhuru talâkın erkeğin hakkı olduğunu ve bu hakkını kullanırken şahide ihtiyacı olmadığını söyleyerek talâkta şahitliğin meşru olmadığını kabul etmişlerdir. Bu konuda Hz. Peygamberden ve onun ashabından, talâkta şahidin meşru olduğuna dair bir rivayetin gelmediğini delil olarak sunarlar.¹⁹⁴ Ebu Hanîfe, âyette geçen iki şahit bulundurma emrinin mendub olduğu görüşündedir. Beydavi de iki şahidin bulunmasını karı-koca arasındaki kavgayı kesmek için olduğunu bundan ötürü de mendub olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵ Ahmet b. Hanbel'den nakledilen bir görüşe göre, kocanın eşine dönmesi esnasında şahitlik vacip, diğer

¹⁹⁰ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 8: 3754.

¹⁹¹ Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, 2: 502.

¹⁹² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1: 365; Ülfet Görgülü, “İslam Aile Hukukunda Bid'i Talâk Meselesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 30, (2017), 341-342.

¹⁹³ Seyyid Sabık, *Âyet ve Hadislerle İslam İlmihali*, çev. Ahmet Sarioğlu vd., 3. bs, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2008), 613-614.

¹⁹⁴ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 565; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 350-351.

¹⁹⁵ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*. 2: 564; Beydavi, *Envaru't-tenzil ve Esraru't-te'vil*, 5: 284.

görüşüne göre ise menduptur.¹⁹⁶ İmam Şafî ise, kocanın eşine dönmesi halinde vacip, ayrılması durumunda mendup olduğu kanaatindedir. Genel olarak iki şahidin bulundurulması, eşlerden birinin daha sonra dönüşü inkâr etmesi durumunda bir ispat kolaylığı sağlayacağı için mendûb olarak kabul edilmiştir.

Bu durumda cumhur, âyetteki şahit bulundurma buyruğunu bir tavsiye olarak değerlendirmiş; erkeğin tek taraflı boşama yetkisinin, sanki Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki tek seçeneği imiş gibi algılanmasına yol açmıştır. Hâlbuki âdil iki şahidin tanıklığında yapılan boşanma, bugün mahkeme yoluyla şahitler huzurunda yapılan boşanmaların prototipi olarak da kabul edilebilir. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'de boşama hakkını kötüye kullanan erkekler, eşlerinin haklarına tecavüz etmemeleri konusunda uyarılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in boşanmayla ilgili âyetlerinin bu şekilde farklı seçenekler içermesinin nedeni, bu konuda tek ve nihai bir yöntem yerine şartlara göre değişiklik gösterse bile, iki tarafın haklarını azami derecede gözetecek bir çözüme işaret edebilmesi içindir.¹⁹⁷ Koca, karısına dönmeyi arzu etse de etmese de; dindar, temiz ahlaklı ve adaletli iki şahidin boşanmada bulunması gerekmektedir. Bu durumda kadının ricatı inkâr etme ihtimaline karşı dönüşün iki şahit huzurunda yapılması sünnettir.¹⁹⁸

1.1.3.4. Talâk Sürecinde Maruf Ölçüler İçerisinde Karı-Koca Hakları

İbnü'l-Arabî, “maruf ölçüler içerisinde erkeklerin kadınlar üzerindeki haklarına denk, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır” âyetinde karı-kocanın aralarını ıslah etme ve evliliklerini güzellikle devam ettirme noktasında karşılıklı hakları bulunduğunu söylemektedir.¹⁹⁹ Bu âyette, kadınların iddet süresi belirtildikten sonra taraflara, ödevlerine karşılık hakları olduğu hatırlatılarak iddet sürecinde de bu hakların devam ettiği zikredilmektedir. Dolayısıyla kocanın ricat hakkı olduğu gibi karısının da güzel geçinmeyi şart koşma hakkı bulunmaktadır. Zira Bakara, 2/229'da “ya iyilikle tutmak veya güzellikle bırakmak” buyrulmuştur. Bu âyet yukarıdaki âyetin mücmelini tefsir etmektedir. Bu durumda koca, karısıyla

¹⁹⁶ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4: 1835; Kurtûbî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an* 18: 158; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 564.

¹⁹⁷ İ. Hakkı Ünal, Kur'an ve Sünnet Verileri Işığında Aile, *Din Ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sayı 12, 8.

¹⁹⁸ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 313- 314;2: 353

¹⁹⁹ Karı kocanın birbiri üzerindeki hakları için bakınız Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 68-71.

barışmak ve evliliğinin devamını istediği gibi karısına zarar verme kastı da taşımadığı takdirde karısına dönebilir. Şayet karısına zarar verme kastıyla dönmek isterse kadının bunu kabul etmeme ve mahkemeye taşıma hakkı vardır. Mahkeme, kocada zarar verme kastını tespit ederse kocanın rızası olmadan da boşamaya hükmedebilir.²⁰⁰ Bu anlayış, "Erkeklerin, kadınlar üzerindeki hakkı bir derece fazladır." cümlesine aykırı düşmez. Çünkü bu ifade, bazı âlimler tarafından erkeğin şeref ve fazileti bakımından üstünlüğü şeklinde ifade edilse²⁰¹ de genel olarak mükellefiyet açısından üstünlüğü ifade etmektedir.²⁰² Dolayısıyla genel olarak aile hayatında; aile reisliği, nafaka temini, kadını himaye gibi hususlarda erkeğin bir üstünlük kazandığını belirtir.²⁰³ Kadınların kocalarına zarar vermemekle yükümlü oldukları gibi erkekler de eşlerine zarar vermemekle yükümlüdürler. Yine nasıl ki kadınlar kocaları hakkında Allah'tan korkmakla yükümlü iseler, erkekler de eşleri hakkında Allah'tan korkmakla yükümlüdürler. Kim Allah'tan korkarsa Allah (cc) da, ona bir çıkış yolu gösterir ifadesinden hareketle imam Nesefi'den şöyle rivayet edilmiştir: Bu sünnete uygun talâkı uygulamayı ifade eden önceki hükümleri pekiştirici bir ara cümledir. Anlam olarak kitap ve sünnete uygun boşama yapan koca, iddet bekleyen karısına zarar vermez, onu kendi evinde çıkarmaz ve bu hususta ihtiyat yolunu seçerek şahit tutarsa, Allah onu; hanımlar konusunda kederlerden, darlıklara düşmekten çıkarıp ona çıkış yolu ihsan eder. Yine boşanmayla ilgili âyetlerde, "marûf", "ihsân" ve "cemîl" sözcüklerinin kullanılmasıyla, tarafların ayrılma esnasındaki söz düelloları, birbirlerinin kusurlarını deşifre etmeleri, hatta olası karşılıklı iftiraları engellenerek, taraflardan boşanmaların medenî bir şekilde sonuçlanması istenir.²⁰⁴

Âlimler, "maruf ölçüler içerisinde erkeklerin kadınlar üzerindeki haklarına denk, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır" âyetinin tefsirini yaparken âyetin, boşanma ve ricat sürecindeki hakları kapsadığını belirtmekle beraber evlilik hayatındaki umumi hakların tamamını da kapsadığını ifade etmektedir.²⁰⁵ Olur da

²⁰⁰ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1: 188; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 67.

²⁰¹ Beydavî, *Envaru't-tenzil ve Esraru't-tevil*, 1: 290.

²⁰² Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 307.

²⁰³ Herrasî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1: 116.

²⁰⁴ Ahmet Güneş, "Kur'an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, (2004), 169.

²⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 3: 124.

karı-koca birbiri üzerindeki haklarını hatırlayarak varsa hata ve yanlışlarını görür, pişman olur ve boşanmaktan vazgeçer veyahut boşanmaya karar verseler dahi bunu birbirlerine zarar verme kastı taşımadan güzellikle gerçekleştirir. Burada kadına karşı gözetilmesi gereken adâlet, insaf ve himaye söz konusudur. Yukarıda geçen âyetler bunu teyit ve ifade etmektedir. Bu nedenle ıslah amaçlı ve evliliğin devamına yönelik olmayan ricat, sünnete uygun talâk sayılmamakla beraber geçersizdir.²⁰⁶

1.1.4. Bid'î Talâk

Kitap ve sünnette belirlenen ve sünnete uygun talâk olarak isimlendirilen boşamanın kurallarına uyulmaksızın gerçekleşen boşamaya bid'î talâk denir. Bu talâka bid'î denmesinin sebebi boşanmanın, kadının ay hainde veya temizlik halinde gerçekleşen cinsel ilişkiden sonra vuku bulmasındandır. Zira ay hali, kadının iddetinden sayılmaz. Bu açıdan kadının iddeti, ay hali süresi kadar uzamaktadır. İddetin uzamasıyla beraber evlenemeyen kadın, iddet bekleyen kadınlardan da olmaz. Kadının bu şekilde askıda kalması ise kadına eziyettir. Diğer taraftan kadının temizlik döneminde cinsel münasebetten sonra talâk gerçekleşirse bu durumda da kadının hamile olma ihtimali ortaya çıkar ki bu durumda da doğacak çocuk annesiz büyüyeceğinden erkek zarar görür. Her iki durumunda çirkin olmasından ve çirkin olan şeylere de bidat denilmesinden dolayı, bu şekilde gerçekleşen boşanmalara bid'î talâk denmiştir.²⁰⁷ Buna göre “bid'î talâk, erkeğin aralarında fiilen evlilik gerçekleşmiş olan karısını âdet veya lohusalık günlerinde ya da cinsel ilişkide bulunduğu tuhur döneminde boşamasıdır.”²⁰⁸

Hanefî, Mâlikî, Hanbelî mezhebindekiler ve günümüz İslam âlimleri, bid'î talâkın gerçekleşmesi için hayız ve lohusalık halindeki kadını boşama, cinsel ilişkinin gerçekleştiği temizlik dönemindeki kadını boşama ve üç talâk hakkının üçünü birden kullanmak suretiyle kadını boşama şeklinde olması gerektiğini açıklamışlardır.²⁰⁹ Şafiî mezhebi ise, ilk iki şarta katılmakla birlikte üçüncü şartın yani üç talâk hakkının üçünün de birden kullanılmasının, bid'î değil sünnete uygun talâk olarak kabul etmektedir. Bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda talâkın

²⁰⁶ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1: 188.

²⁰⁷ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 555-556.

²⁰⁸ Görgülü, “İslam Aile Hukukunda Bid'i Talâk Meselesi”, 341.

²⁰⁹ Ahmet Ünsal, “Sünnî ve Bid'î Talâk Tanımında Hanefî-Mâlikî İhtilafı”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 20: 1, (2007), 108.

sünnete uygun ve bid'î olarak sınıflandırılmasının ay halinden kesilmemiş, zıfâ ve halvetin gerçekleştiği kadınlar için söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.²¹⁰ Bid'î talâkın yani "... Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın" âyeti kerimesinde emredilenin tersine adet döneminde, temizlik döneminde veya üç talâkın birden verilmesiyle gerçekleşen boşama haram, bunun dışında kalan boşamalar ise mekruhtur diyebiliriz.²¹¹

"Bundan böyle onların iddetlerini gözeterek boşayınız" âyetinden kasıt "sayılı hayız günlerinin önünde yaklaşma imkânı olup da yaklaşılmamış olan temizlik halinde temiz olarak boşayınız" anlamı olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Bir kısım âlimler bu âyeti "hayızları önünde" diğer bir kısmı da "temizlik halinde yaklaşmayarak" şeklinde açıklamışlardır. Hayzın önü, geleceği ve amacı temizlik olduğundan her iki anlamda birbirine oldukça yakındır. Temizlik halinde cinsi münasebette bulunduktan sonra boşamak, arzunun varlığına işaret ettiğinden mekruhtur. Herhangi bir durumda üç talâkı tek seferden vermek ise akl-i selim düşünmeyi ve neticeyi görmezden geldiğinden şeriatin emrine muhalefet ve ailenin menfaati için İslam'ın belirtmiş olduğu fırsatları elden kaçırmak olacağından dolayı çirkin ve günah olarak görülmüştür.²¹² Tahavi, eşini boşamak isteyen kişinin, ilk iki boşamadan her birini içerisinde bir boşama yaptığı temizlik döneminden farklı bir temizlik döneminde boşaması gerektiğini söylemiştir.²¹³ Âlimlerin çoğunluğunun bid'î talâk için öngördüğü bu şartlar dışında Buhari, iki şahidin bulunmasını kitap ve sünnete uygun boşama için gerekli görüp, iki şahit huzurunda gerçekleşmeyen boşamayı da bid'î boşama saymaktadır. Bütün bunlardan yola çıkarak boşamada bid'îliğin, vakitte, sayıda ve şahit yokluğunda olmak üzere üç durumda hukuki sonuç doğurup doğurmayacağı incelenebilir diyebiliriz.²¹⁴

Genel ifadeyle, bid'î talâkla boşanan kişinin kitap ve sünnete aykırı davranmış olacağından asi olduğu üzerinde ittifak vardır. Lakin bu şekilde gerçekleşen bir talâkın geçerli olup olmayacağı noktasında ihtilaf vardır.²¹⁵ Bakara

²¹⁰ Yüksek, "İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması", 20.

²¹¹ Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 185-191.

²¹² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 104, 107.

²¹³ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 447.

²¹⁴ Görgülü, "İslam Aile Hukukunda Bid'î Talâk Meselesi", 341-342.

²¹⁵ Ünsal, "Sünnî ve Bid'î Talâk Tanımında Hanefî-Mâlikî İhtilafı", 107-121; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1: 360.

229'da talâk sayısı, iddet ve karı-koca hakları belirtildikten sonra; bunların Allah'ın koyduğu yasalar olduğu, bunların çiğnenmemesi gerektiği ve çiğneyenlerin zalim olacağı belirtilmektedir. Taberi, buradaki zalim kelimesini kişinin hakkı olmayan şeyi yapması şeklinde açıklamaktadır. Âlimlerin çoğunluğuna göre, talâk sadece kocanın tasarrufuna bırakılmış bir fiil olmasından dolayı kocanın buradaki ihmalkârlığının haram ve mekruh olmakla birlikte talâkın hukuki geçerliliğine tesir etmemektedir.²¹⁶ "Bid'î talâkı geçerlilik şartı kabul edenler, bid'î talâkın herhangi bir bağlayıcılığının olmadığını öne sürerken en uygun olanı gerçekleştirme şartı olarak kabul edenler bid'î talâkı geçerli saymışlardır."²¹⁷

1.1.4.1. Vakit Açısından Bid'îliğin Geçerliliği

İmam Bâkır, Ca'feru's-Sadık, Şia ve havâric, Hişam b. el-Hakem, ibn Hazm, ibn Teymiyye, ibnu'l-Kayyim, İbrahim b. İsmail b. Aliyye, Muhammed b. İbrahim el-Vezir, eş-Şevkânî ve diğerleri ay halinde ve temizlik halinde cinsel ilişki vaki olduktan sonra boşanmanın sünnete uygun olmadığından geçerli olmayacağını kabul etmişlerdir. Dört mezhep imamının da içinde bulunduğu cumhur ise bu durumda boşanmanın bid'î ve haram olduğunu ancak bununla beraber geçerli olduğunu söylemişlerdir. Son dönem âlimlerinden Muhammed Abduh, Ahmed Muhammed Şakir, M. Reşid Rıza ve ebu Zehra ilk görüşü kabul ederken; M. Muhammed Şeltut, M. Ali es-Sâyis, Ömer Nasuhi Bilmen ikinci görüşü benimsemişlerdir.²¹⁸ Her iki görüş sahipleri de Talâk sûresinin birinci âyetini, Bakara sûresinin 229. âyetini, ibn Ömer ile ilgili hadis ve benzer rivayetleri kendi görüşleri doğrultusunda açıklayıp delil olarak göstermişlerdir.

1.1.4.2. Sayı Açısından Bid'îliğin Geçerliliği

Adam, karısını tek ağızda veya ayrı kelimelerle bir temizlik döneminde boşarsa bu talâk Hanefî, Mâliki, ibn Teymiyye ve ibn Kayyim'a göre bid'idir ve haramdır. Tahavi de aynı görüşte olup ibn Ömer hadisesinde Hz. Peygamberin tek bir kurû' döneminde iki talâkı birleştirme yasağı koyduğunu söylemektedir.²¹⁹ Şafîi ve Hanbelîlere göre ise bu haram ya da mekruh değildir. Ebu Sevr ve Dâvud-ı

²¹⁶ Selahaddin Eroğlu, Talâk Hakkında Kur'an-ı Kerim'in Genel Tutumu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, (Ankara 1986), 161-162.

²¹⁷ Ünsal "Sünnî ve Bid'î Talâk Tanımında Hanefî-Mâliki İhtilafı", 107-121.

²¹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1: 361-362.

²¹⁹ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 448.

Zahirîye göre hayırlı ve faziletli olanın terkedilmiş olmasıdır.²²⁰ Sayı bakımından bid'î talâkın bağlayıcı olup olmaması hakkında üç görüş vardır. Birinci görüşü kabul edenler tek seferde söylenen üç talâkın bir boşama olacağını ifade ederler. Mukatil, Davud, Tavus, Muhammed b. İshak, İkrime, ibn Teymiyye, eş-Şevkani, Muhammed Abduh, Ahmed Muhammed Şakir, M. Reşid Rıza, ebu Zehra, M. Muhammed Şeltut, M. Ali es-Sâyiis ve Zahirî mezhebine mensup bazı kişiler tek seferde söylenen üç talâkın bir boşama olacağını ifade ederek birinci görüş içerisinde yer alırlar.²²¹ Ve buna “talâk iki defadır... Ona üçüncü talâkı da verirse hanımı kendisinden başka bir koca ile nikâhlanmadıkça helal olmaz” âyetini delil göstererek meşru olan talâkın birer birer verilmesi gerektiğini söylerler. Zira âyette “Talâk ikidir” değil; “İki defadır” diye buyrulmuştur. “Boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır.” (Bakara 2/229) âyeti kerimesindeki “boşama iki defadır.” İfadesi, boşamanın ayrı ayrı vakitlerde olmasını gerektirir. Aksi halde tek seferde iki defa boşama durumunda dönüş hakkı olsaydı, “iki defadır” cümlesi, yalnızca talâkın farklı vakitlerde olması gerektiğini bildiren bir emir ve bir arada olmaması gerektiğini bildiren bir ifadeden öteye gitmezdi.” Kurtubî, “bu emrin anlamı iddeti bitene kadar karısına dönüş yapmadan beklemesidir” der. Bu durumda aralarında pişmanlık olduğu takdirde kadına bir ihsan ve iyilik olduğunu söyler. Pişmanlık ve ricat de isteği ifade ettiğinden üç talâkın tek seferde verilmesi, Allah'ın genişlik verdiği bir ruhsatı terk etme durumunu ortaya çıkarmaktadır.²²² Diğer bir delil ise ibn Abbas hadisinde rivayet edilmektedir ki o da şöyledir: Resulullah zamanında, Hz. ebu Bekr'in hilafetinde ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk iki senesinde üç talâk bir talâk sayılırdı. Sonra Hz. Ömer: “İnsanlar daha evvel teenni ile davrandıkları bir meselede acelecilik yapmaya başladılar, bunu onlar aleyhine geçerli saysak” diye temenni etti, sonra geçerli saydı.” Bu bir defada verilen üç talâkın bir talâk sayıldığını göstermektedir. Yine ibn Ömer'den gelen rivayete göre hadisin devamında Rasûlullah (sav): “Bu bir boşamadır” diye buyurmuştur. Bu da Şianın ve onun görüşü doğrultusundakilerin fikirlerini çürütmektedir.²²³ Üçüncü delilleri ise ibn Abbas'tan rivayet edilen Rukâne hadisidir. “Rûkane, hanımını bir celsede üç talâkla

²²⁰ Zuhayli, “Talâk”, 9: 320.

²²¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 3: 129.

²²² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 73-74; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 3: 132-133.

²²³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 18: 152-153.

boşadıktan sonra buna çok üzüldü. Hz Peygamber (s.a.v) ona, nasıl boşadığını sorduğunda O da “bir celsede üç talâkla” diye cevap verdi. Peygamberimiz (s.a.v) ona, bunun sadece bir tane sayıldığını ve hanımına dönmesini söyledi. Ancak ibni Abbas’ın rivayet ettiği bu hadisle kendi fetvası çelişmektedir. Zira ibni Abbas “üç” lafzı ile boşanmanın hükmünü soranlara “üç talâk vaki olur” diye fetva verirdi.²²⁴ Bu görüşü savunanların bir diğer delili ise liân meselesidir. Nasıl ki liânda Allah adına dört defa şahadet ederim ifadesi sadece bir şahadet sayılıyorsa onlara göre karımdan üç talâkla ayrılıyorum ifadesi de tek talâk sayılır.²²⁵

İkinci görüş “boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kurû’ süresi beklerler.” (Bakara 2/228) ve “boşama iki defadır. Üçüncüsü ise, ya iyilikle tutmak ya güzellikle salmaktır.” (Bakara 2/229) âyetlerinden yola çıkarak bunun dışında gerçekleşen bütün boşamaları geçersiz saymıştır. Zira tek seferde üç defa boşama bu ifadelerde yer almamaktadır.²²⁶

Üçüncü görüş ise aynı anda gerçekleşen üç talâkın da geçerli olduğu yönündedir ki selefın çoğunluğu, dört mezheb imamı ve onlarla aynı görüşte olanlar üç talâk vaki olduğuna dair kitap, sünnet, icma, sahabe kavli ve kıyastan delil getirmişlerdir. Kitaptan “talâk iki defadır, sonrası ya iyilikle tutmak veya güzellikle serbest bırakmaktır.” (Bakara2/229) âyetini delil gösterirler. Âyette üç talâkın aynı cümlede gelebileceğine dair işaret ve bu konuda geniş bir ruhsat vardır. Burada ruhsattan yararlanmayıp karısını tek seferde üç talâkla boşayan adamın üç talâkı da geçerli olur. Hadisten delil olarak şu rivayetleri gösterirler. Rukane hanımı Süheyme’yi “kesin” kaydıyla boşamıştı. Bunu Resulullah’a bildirdi ve “Vallahi sadece bir talâk vermek istemiştin” dedi. Resulullah (a.s) : “Vallahi sadece bir talâk vermek istemiştin, öyle mi?” dedi. Rukane de “Vallahi sadece bir talâk vermek istemiştin” deyince Resulullah (a.s) hanımını Rukane’ye geri gönderdi. Bu rivayetten anlaşılıyor ki Rukâne üç talâka niyet etmiş olsaydı üç talâk geçerli olacaktı.²²⁷ Bir diğer rivayete göre bir adam hanımını üç talâkla boşadığını ibn Abbas’a söyledi. İbn Abbas da: “ ‘Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar.’ (Talâk 65/2) der. Sen Allah’a karşı gelmekten sakınmadın. Bu

²²⁴ Zuhayli, “*Talâk*”, 9: 322; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1: 262-263.

²²⁵ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 317.

²²⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Şur’ân*, 3: 129.

²²⁷ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 315-316.

sebeple de senin için bir çıkış yolu bulamadım. Rabbine asi oldun. Karın da senden bâin olarak boşanmış oldu.” Şüphesiz yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın.”²²⁸ (Talâk 65/1) Bir başka rivayette ise İmran b. Husayn kendisine hanımını üç talâkla boşadığını söyleyen adama Allah katında günaha girdiğini ve karısının ona haram olduğunu söylemiştir. Yine ibn Ömer karısını üç talâkla boşayan adamı canını acıtacak şekilde dövmüş ve karısından ayırmıştır. Bu rivayetlerden yola çıkarak sahabenin üç talâkla boşanmayı haram gördüğü sabittir ve sahabeden buna muhalefet edecek bir rivayet de bulunmaması bu konuda icmanın olduğunu göstermektedir.²²⁹ İmam Şafî, bir temizlik döneminde karısını üç talâkla boşayan adamın boşamasını bidat olarak kabul etmez. Zira ona göre “iddetleri vaktinde boşayın” (Talâk 65/1) buyruğunda ve ibn Ömer ile ilgili hadiste vakti göz önünde bulundurarak sayıya itibar edilmemiştir. İbn Arab-î bunun doğru olmadığını peygamberimizin “Ona emret, hanımına ricat yapısın” buyruğunun tek seferde üç talâkı reddettiğini söylemiştir.²³⁰

1.1.5. Hakemin Talâk Yetkisi ve Kadının Talâkta Muhayyer Bırakılması (Tefvizi Talâk)

Tefviz kelime olarak tefîl babından mastar olup, sülâsisi ‘فوض’ olan kökten türemiştir. Arapça lügatlerde bu kelime, bir işi başkasına teslim etme, sipariş etme, işin tasarruf ve işleyiş hakkını devir etme, bir işin yetkisini başka birine havale veya birini iş üzerinde hâkim kılma, birine sana bu işte yetki verdim demek gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak İslam fihhında kocanın hakkı olan boşama yetkisini nikâh akdi öncesi yahut nikâh esnasında veyahut sonrasında kendisine verilmesini isteyen karısına veya kendi isteğiyle karısına yahut üçüncü bir şahsa bırakmasıdır. Buradaki bırakma kocanın talâk hakkını karısına bırakması değil karısını bu noktada kendisine ortak kılmasıdır ki bu durum boşanma haklarının daha kısa sürede kullanılmasına neden olur.

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak tefvizi talâkı iki yönden inceleyebiliriz. Birincisi kocanın kendi istek ve iradesiyle boşama yetkisini hâkim, vekil, elçi, eşinin

²²⁸ Firuzâbâdî, *Tenvîrü'l-mikbâs min Tefsir-i ibn Abbâs*, 5: 366.

²²⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 78-80.

²³⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18: 152-153.

velisi gibi üçüncü bir şahsa havale etmesidir. İkincisi, kocanın nikâh akdinde yahut sonrasında kendi rızası ve iradesiyle, elinde bulundurduğu boşama yetkisini karısına vermesidir.

“Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.” (Nisa 4/35) âyetinden hareketle âlimler, hakemlerin kendilerine verilen yetkiye dayanarak karı-kocayı birbirinden ayırma salahiyetlerinin bulunup bulunmadığı noktasında ihtilaf etmişlerdir. İmam Şafî, ebu Hanîfe, ebu Yusuf ve Muhammed, eşlerin böyle bir yetkiyi hakemlere verdiği takdirde, bu durum kocanın meseleye ilişkin olarak eşi üzerindeki yetki ve salahiyeti kabilinden sayılır demiştir. İbn Abbas’ın da içinde bulunduğu bir kısım âlim, imamın hakemleri tahkim makamına yerleştirmesi durumunda kocanın rızasına bakılmaksızın hakem, talâk yetkisine sahip olur demiştir. Tahâvî, talâk yetkisinin kocalardan başkasına verildiğine dair Kur’an-ı Kerim’de açık bir hüküm bulunmadığından kocanın bu yetkiye izin vermesi şart olup aksi takdirde talâk gerçekleşmez demektedir.²³¹

Talâkın üçüncü şahsa tefvizi noktasında âlimlerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Hanefîler kocadan başkasının, onun izniyle talâk vermesini havale, vekâlet veya Risalet olduğunu söylemişlerdir. Bunlardan havale, kocanın boşama yetkisini hanımına ya da yabancı bir kişinin iradesine bırakmasıdır. “işini eline vermek, seçimi ona bırakmak” gibi. Bu durumda talâk iki şekilde kadının elinde olur. Havale, talâkın kinayeli lafızlarından olduğundan kocanın boşama niyeti olması şarttır. Havalenin manası, kadının kocası ile talâk arasında tercih yapma hakkının sabit olması demek olduğundan dolayı da kadının işin kendi elinde olduğunu bilmesi şarttır. Tercih hakkının ona verilmesi ise kocanın hanımına “tercih et” demesidir. Tercih et sözü ile işin elinde olması iki noktada birbirinden farklıdır. Birincisi işin elindedir sözü ile koca üç talâka niyet etmişse bu niyeti sahih olur. Ancak, tercih et sözüyle sahih olmaz. İkincisi tercih et sözünde ya kocanın ya da kadının sözünde mutlaka “kendi” kelimesi geçmeliyken işin elinde olsun sözünde böyle bir zorunluluk yoktur. Risâlet, elçilik anlamında da kullanılmakta ve kendisini elçi

²³¹ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 442-446.

olarak gönderen kişinin sözünü aynen nakletmesidir. Yani elçi, sadece kendisini gönderenin ağzıyla konuşan ve onun sözünü aynen nakleden kişidir²³²

Boşama hakkının kadına verilmesi hususunda âlimler üç farklı şekilde görüş belirtmişlerdir. Birinci görüş kitap, sünnet ve icmadan delil göstererek kocanın karısına boşama yetkisi verebileceğini ve kadının, evliliğin devamına bu yetkiye dayanarak karar vermesi noktasında muhayyer olduğunu görüş birliği ile kabul etmektedir.²³³ İslâm âlimleri, Peygamberimiz (s.a.s)'in hanımlarının, kendisinden bazı dünyalık şeyler ve süs eşyaları istemeleri üzerine nazil olan²³⁴ “Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: şayet dünya hayatını ve süsünü (refahını) murat etmekte iseniz, geliniz size boşanma bedellerinizi (met’alarınızı) vereyim ve sizleri güzellikle salıvereyim. (yok) Şayet Allah’ı, Resulünü ve ahiret hayatını murat ediyorsanız, biliniz ki Allah sizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.” (Ahzab 33/28-29) âyetlerini tefvizi talâkın geçerli olduğuna delil olarak göstermiştir. Âyetin nüzul sebebi Hz. Aişe’den gelen şu rivayettir: Abdullah b. Muhammed el-Mervezi’nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe’nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Eğer Allah ve Resûlünü istiyorsanız...” (Ahzab Sûresi 33/28-29) âyeti indiğinde peygamber yanıma geldi. (eşlerinin tercihlerini sormaya) benden başladı. Şöyle dedi: “Sana bir şey anlatacağım. Bu konuda annemle babana danışmadan acele karar verme.” Hz. Aişe şöyle dedi: “Allah Teâlâ biliyor ki annemle babam, Resûlullah’tan ayrılmamı bana tavsiye edecek değillerdi. Peygamber bana bunu anlattıktan sonra şu âyeti okudu: “Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut’a vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Ben ona şu cevabı verdim. “Bunun için mi annemle babama danışacağım? Ben kesinlikle Allah’ı, Resûlü’nü ve ahiret yurdunu istiyorum.”²³⁵

Kadına muhayyerlik hakkının verilmesine dair delil olarak gösterilen diğer rivayetler ise şöyledir: Bir adam Abdullah b. Ömer’in yanına gelerek “Ya ebu Abdurrahman! Ben boşama yetkisini karıma verdim. Oda kendisini benden boşadı ve ayrıldı. Senin bu konudaki görüşün nedir”? Abdullah b. Ömer, “Görüşüm karının

²³² Zuhayli, “*Talâk*”, 9: 327-329.

²³³ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 5: 226.

²³⁴ İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3: 15-17.

²³⁵ Buhari, “*Talâk*” 4, 6: 665; Muhammed b. İsa ebü İsa et-Tirmizi, “*Talâk*” 4, *Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 3: 483; Nesai, “*Talâk*” 26, 6: 159, 160.

yaptığının doğru olduğu yönündedir” dedi. Bunun üzerine adam “ yapma ya ebu Abdurrahman” deyince, ibni Ömer, “Ben mi yapıyorum? Onu sen yaptın” diye karşılık verdi.²³⁶ Bir diğer rivayet, Zeyd b. Sabit’in oğlu Harice’nin aktardığıdır. Şöyle ki: Bir gün Harice babasının yanında otururken ebu Atik’in oğlu Muhammed gözleri yaşlı bir halde babası Zeyd’in yanına geldi. Zeyd ona, “bu ne hal” diye sorunca O da “Boşanma yetkisini karıma verdim, o da benden ayrıldı” dedi. Zeyd de o’na, “Seni böyle davranmaya ne zorladı” diye sordu. Adam, “kader” dedi. Zeyd, “İstersen karına dönersin. O yalnızca bir talâk ile boş olmuştur. Senin ona dönme hakkın var” dedi.²³⁷

İkinci görüşte bulunan Hasan-ı Basrî ve Katâde gibi âlimler İslam aile hukukundaki cumhurun görüşünün aksine yukarıda delil olarak gösterilen âyetten maksadın Hz. Peygamberin hanımlarının dünya nimetleri ile ahiret nimetlerinden gelen mutluluk arasında bir tercih yapma olduğunu ifade etmişlerdir. Ve bundan Hz. Peygamberin eşlerini boşama noktasında serbest bırakma gibi bir anlamın çıkarılamayacağını söylemektedirler. Ancak yukarıdaki hadiste Hz. Peygamber “Sana bir şey anlatacağım. Bu konuda annenle babana danışmadan acele karar verme.” İfadesinde bir danışmadan bahsedilmektedir. Oysa dünyayı ahirete tercih edip etmeme konusunda kişinin fikri sorulmaz. O halde burada danışmadan kasıt boşanıp boşanmama meselesidir; tercih de yine bu konudadır.²³⁸ Zahiri mezhebinin görüşünü dile getiren ibn Hazm’ın açıklaması, ilk iki görüşün de yanlış olduğu yönündedir. Ona göre âyetten maksat, Hz. Peygamberin hanımlarının dünya nimetlerini ahiret nimetlerine tercih etmeleri durumunda Hz. Peygamberin onlara met’a verdirerek evliliğe son vermesidir.²³⁹

Hanefî fakihi Kâsânî’ye göre, sahabe arasında kocanın eşini boşamada muhayyer bırakabileceği olgusu, tefvîzü’t-talâk’ın icmâ delili olduğuna işaret etmektedir.²⁴⁰ Ancak muhayyerlik neticesinde nasıl bir hüküm konulacağı konusunda farklı görüşler vardır. Muhayyer bırakılan kadının kendini tercih etmesi durumunda Hz. Ali, Zeyd b. Sabit, ebu Hanîfe, ebu Yusuf, Züfer, Leys, Muhammed ve Mâlik,

²³⁶ İmam Mâlik, “*Talâk*”, 10, 2: 553.

²³⁷ İmam Mâlik, “*Talâk*”, 12, 2: 554.

²³⁸ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 5: 226-227; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 14: 85.

²³⁹ Menderes Gürkan, “İslam Aile Hukukunda Kariya Tanınan Boşama Yetkisi (Tefvîzü’t-talâk)” sy. 18, (2011), 283.

²⁴⁰ Gürkan, “İslam Aile Hukukunda Kariya Tanınan Boşama Yetkisi (Tefvîzü’t-talâk)”, 285.

bâin talâkın gerçekleşeceğini söylemektedir. Ancak ebu Hanîfe, ebu Yusuf, Züfer, Leys ve Muhammed, bu durumda kocanın üç talâka niyet etmesini şart koşarlar. Zeyd b. Sabit'e göre koca hanımına, "kendin hakkında karar verme yetkisi senin elinde" dediğinde kadın kendini tercih ederse bu bir ric'î talâk sayılır. Ömer, Abdullah b. Mesud, ibn ebi Leyla, Sevri ve Evzai muhayyerlik durumunda kadın kendini tercih ederse bu bir ric'î talâk sayılır demektir.²⁴¹

Muhayyer kılınan kadın eşini tercih ederse Hz. Ali' ye göre bu bir ric'î talâktır. Ömer, ibn ebi Leyla, Sevri, Evzai Abdullah b. Mesud, Zeyd b. Sabit, ebu Hanîfe, ebu Yusuf, Züfer, Leys ve Muhammed dediler ki eşini tercih ederse boşama meydana gelmez."²⁴² İmam Mâlik, kadın kendini boşarsa bir şey meydana gelmez der. Kocasını "kendin hakkında karar verme yetkisi senin elinde" demişse ve kadın da ben bir talâkla boşanmayı kastettim derse bu durumda kocası ona ricat yapabilir. Kocasını tarafından muhayyer kılınmışsa ve kadın, "Ben bir talâkla boşanmayı kastettim" derse bu durumda kadının sözü kabul edilmez. Kocasını ona "Bir talâkla boşanmayı tercih et" der ve o da kendini boşarsa bir ric'î talâk meydana gelir. İmam Şafîî, koca karısına "kendini tercih et" veya "kendin hakkında karar verme yetkisi senin elinde" demişse bununla boşama meydana gelmeyeceğini, şayet bununla boşanmayı kastetmişse kadın da kendini tercih ettiğini söylerken boşanmayı kast etmişse o zaman boşanma meydana gelir. Niyet yoksa boşanma da söz konusu değildir.²⁴³ Şayet koca karısını muhayyer bırakır, karısı da bir tercihte bulunmadan o meclisten ayrılırsa, talâk yetkisi kocaya geri döner.²⁴⁴

Kocanın karısını muhayyer kılması, kendi başına ne sarîh ne de kinaî bir boşama sayılır. Bu nedenle Hanefî mezhebi, koca üç talâkla boşamaya niyet etmiş olsa bile karısını muhayyer kılmakla karısı üç talâkla boşanmış olmaz der. Hz. Peygamberin eşlerini muhayyer kılması ve eşlerinin de Hz. Peygamberi seçmesiyle

²⁴¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 227-228; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 14: 86; Horasânî, *AhkâmÂyetleri Tefsiri*, 235-236.

²⁴² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 227-228; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 14: 86; Horasânî, *AhkâmÂyetleri Tefsiri*, 233-234.

²⁴³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 227-228.

²⁴⁴ Horasânî, *Ahkâm Âyetleri Tefsiri*, 235-236.

boşanma gerçekleşmediğini delil olarak gösterirler. Yine şayet kadın kendini tercih ederse boşanma gerçekleşir aksi halde muhayyer kılmanın bir anlamı kalmaz.²⁴⁵

Karısına nafaka vermekten aciz olan kimsenin karısını muhayyer bırakmasının bu âyetle alakası yoktur. Zira kişi fakir olduğunda da karısının nafakasını karşılayabilir.²⁴⁶ Hz. Peygamberin onları muhayyerlikte bırakması nafakalarını ödeyememekten değil dünyadaki zevk ve sefayı arzulamalarındandı.

Kadın, kocasının hastalığı veya cinsel bir kusuru, nafakayı sağlamaması, evi terk etmesi, hapse düşmesi, zina etmesi veya dinin zarar göreceği ölçüde şiddetli geçimsizlik durumunda hâkime başvurarak evliliğe son verebilir.²⁴⁷

1.1.6. Nikâh Öncesi Talâk

Kavramlar kısmında nikâhın Kur'an-ı Kerim'de genel itibariyle akit yani ilişki kurmak manasında kullanıldığını açıklamıştık. Yine Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda ilişki kurmanın kinaye yoluyla "mülânese, mûmâsse, kurban, teğâşşi ve ityan" lafızlarıyla da kullanıldığını görmekteyiz.²⁴⁸

İlim adamlarımızdan bir kısmı Ahzab sûresi 49. âyeti kerimede yer alan "sonra... Onları boşarsanız" buyruğunun "bir süre sonra" anlamına geldiğini söyleyerek "sonra"dan kastın nikâhtan sonrası olduğunu dolayısıyla nikâh öncesi talâk tayin edilecek olsa bile bunun geçerliliğinin olmadığını söylemişlerdir.²⁴⁹ Âyette talâk lafzından önce nikâh lafzının zikredilmesinden ötürü âlimler nikâh öncesi talâkın olamayacağına icma etmişlerdir. Ancak bir kişinin "ben falanla evlenirsem o benden boş olsun" yahut "evleneceğim kadın benden boştur" diyerek talâkını nikâhla bağlaması durumunda boşanmanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Şafiî ve imam Hanbel'e göre nikâh öncesinde talâkın nikâha bağlanması durumunda boşanma gerçekleşmez. İbn Abbas da bu doğrultuda görüş belirtmiştir. Ebu Hanefî ve imam Mâlik'e göre boşanma gerçekleşir. Bu görüş İbn Mesud'dan rivayet edilmiştir. İmam Şafiî ve imam Hanbel'e göre talâkın gerçekleşmesi için nikâh mülkiyeti gerekmektedir. Görüşleri

²⁴⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* 5: 227.

²⁴⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 227-228.

²⁴⁷ Hamdi Döndüren, *İnsanlığa Son Çağrı Kur'anı Kerim Yüce Meali Ve Açıklaması*, 1. bs.(İstanbul: Yeni Şafak İmaj, 2003), 2: 895.

²⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 14: 202.

²⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 14: 202-203; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 232.

doğrultusunda, Resulullahtan “insan malik olmadığı bir şeyi nezredemez. Kişi malik olmadığı bir köleyi azat edemediği gibi, malik olmadığı bir kadını da boşayamaz” hadisini delil gösterirler.²⁵⁰ Rivayet edildiğine göre ibn Abbas’a bir adam gelerek halasına, kızıyla evleneceği gün üç talâkla boş olsun dedim. İbn Abbas ise onunla evlen o sana helaldir. Zira Allah(cc) talâkın nikâhtan sonraki bir fiil olduğunu âyette zikretmiştir.²⁵¹ Hanefî ve Mâlikiler, talâkın hem talâk mülkiyetine hem de nikâh mülkiyetine izafe edilmesine itimat edilir görüşünü benimsemekteler. Bu nedenle nikâh öncesi talâk nikâhın gerçekleşmesiyle vaki olur. Yabancı bir kadına “sen benden boşsun” demekle evlenilecek bir kadına evlenilmeden önce “eğer seninle evlenirsem boşsun” demek bir değildir. Birincisinde ifade, lağv bir kelime olduğundan talâk gerçekleşmezken ikincisinde talâkın evlenme akdine bağlanmasından ötürü talâk vaki olur.²⁵² Netice olarak nikâh sonrası talâkın vaki olacağı ve nikâh öncesi taalluksuz bir kadına “sen benden boşsun” demekle talâkın vaki olmayacağı hususunda âlimler icma etmişlerdir. Ancak talâkın nikâh akdine bağlanmasında imam Şafî ve Hanbelî, talâkın vaki olmayacağını söylerken Hanefî ve Mâlikî, kendisi yahut kabile veya beldesi ile tayin edilen bir kadın için nikâh öncesi talâkı vaki olacağını kabul etmektedir.²⁵³

1.1.7. Talâk Çeşitleri Konusunda Fıkhi Tefsirlerin Karşılaştırılması

İncelediğimiz fıkhi tefsirlerin, Kur’an-ı Kerim’deki talâkla ilgili âyetlere getirmiş olduğu izahları bir bütünlük içerisinde incelediğimizde talâkın dönüşlü olup olmaması açısından ric’î ve bâin; Kur’an-ı Kerim ve sünnete uygun olup olmaması açısından ise sünnete uygun talâk ve bid’î talâk olmak üzere kısımlara ayrıldığını görmekteyiz. Ancak fıkhi tefsirler başlıklandırmayı bu sınıflandırmadan ziyade âyetten çıkarılabilecek hüküm, hükümle ilgili soru şeklinde veya âyette geçen bir ifadeye göre vermiştir. Örneğin Cessâs, ric’î veya bid’î talâk başlığını vermeyip onun yerine talâk sayısı, talâk sayısı erkeğe göre mi kadına göre midir, bir defada üç talâkla boşama tartışması, ricat yapmada kadına zarar vermek, geri dönüş yaparken ve ayrılırken şahit bulundurmak, nikâh öncesinde boşama başlıkları altında kullanmıştır. Kurtubî ise âyeti mushaf sırasına göre verdikten sonra âyetten

²⁵⁰ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 314.

²⁵¹ Maturidi, *Te’vilâtü’l-Kur’ân Tecümesi*, 11: 408; Horasânî, *Ahkâm Âyetleri Tefsiri*, 214-217.

²⁵² Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 315-316.

²⁵³ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 316; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 14: 202-203.

çıkarılabilecek hükümleri; kocalarının onları geri alması, evli cariyenin iddeti, Allah'ın rahimlerinde gizlediğini saklamaları onlara helal değildir vb. başlıklar halinde vermiştir. İncelediğimiz diğer fihhi tefsir müfessirleri de talâk çeşitlerini benzer başlıklar altında vermiştir. Biz ise çalışmamızı daha çok konulu tefsir metoduyla hazırlamaya çalıştığımızdan başlıklarımızı fihhi tefsirlerin içeriğinden oluşturduk. Ve talâk çeşitlerini ric'î, bâin, sünnete uygun, bidi, talâk konusunda kadının muhayyer bırakılması ve nikâh öncesi talâk başlıkları altında ele almaya çalıştık.

Kur'an-ı Kerim'in, cahiliye dönemindeki talâkla ilgili uygulamalara, özellikle kadını mağdur etmesinden ötürü, düzenlemeler getirmesi; talâka vakit ve sayı bakımından bir sınırlama koyması incelediğimiz bütün fihhi tefsirlerde yer almaktadır. Yine vakit olarak kadının temizlik döneminde olması gerektiği, talâk sayısının ise ricat hakkını tanınması açısından iki olduğu, üçüncüsünde ise bâin talâka dönüştüğü veya güzellikle bırakmak ya da güzellikle salıvermek şeklinde olması gerektiği hususunda ittifak halindedir. “Kadınlar iddet içindeyken kendilerini boşayan kocaları barışmak isterlerse, onları geri almakta daha çok hak sahibidirler” ve “boşama iki keredir...” âyetlerinin ric'î talâka işaret ettiği ve âyette geçen “ahakku” ismi tafdilinin, zarar vermemek şartıyla kocanın karısına ricat hakkı tanıdığı hususunda da ortak görüş belirtmiş; bütün bunların sünnete uygun talâk içerisinde yer aldığını söylemişlerdir. Ricatin şekli konusunda Cessâs, âyette geçen “tutmak” lafzının öpme, okşama gibi anlamlara da geldiğinden ricatin sözle beraber fiiliyatla da olabileceğini söylerken; Kurtubî öpme veya cinsel ilişki durumunda ricate niyet edildiği takdirde bir ricat sayılacağını aksi halde ricatin sayılmayacağını ifade etmektedir. Sâbûnî söz gibi fiiliyatın da ricat için yeterli olacağını söylerken, İmam Şafî ricatin sadece sarih bir sözle gerçekleşebileceğini söylemektedir.

Kaynaklarını incelediğimiz müfessirler “İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz.” (Bakara 2/230) âyeti ile “Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın” (Talâk 65/2) âyetlerinin bâin talâka işaret ettiğini ve bundan sonra ricatin ancak kadının bir başkasıyla evlenmesi durumunda caiz olacağını söylemişlerdir. Yine müfessirler buradaki “nikâhlanmadıkça” lafzından kastın cinsel ilişki olduğu yönünde ittifak etmişlerdir.

İmam Şafî eski kocasına varmak için başkasıyla evlenen kişinin nikâhını batıl saymakta; Yıldırım, bunun haram olduğunu ifade etmektedir. Sâbûnî ise bu durumu batıl ve fasit olarak zikretmektedir.

Cessâs, iddeti dikkate almaksızın üç talâkın aynı veya ayrı temizlik dönemlerinde gerçekleştirilmesi arasında bir fark görmez ve üç talâkın da bağlayıcı olduğunu söyler. Vehbi ise üç talâkı birden vermenin kerahet olduğunu ifade eder. Kurtubî ve Tahavi, “boşama iki defadır” (Bakara 2/228) âyetini kocanın, eşini boşaması gerektiği şekilde; kitap ve sünnete uygun zamanda ve aralıklı olarak boşamasıdır şeklinde açıklamaktadır. Ancak bunun bid’î talâka olduğu ve Kur’an-ı Kerim’e uygun boşama çeşidine dâhil edilmese de geçerli olduğunu kabul etmişlerdir. Müfessirler genel olarak, talâk ve ricatte iki şahidin bulundurulmasının mendup olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Vehbi bunun Kur’an-ı Kerim’in emri olduğunu, Sâbûnî ise zulmü bertaraf etmek için şahit bulundurulması gerektiğini zikretmiştir.

İbn Abbas ve imam Şafî’ye göre nikâh öncesinde talâkın nikâha bağlanması durumunda, boşanma gerçekleşmezken Cessâs ve Tahavi’ye göre bu durumda boşanma gerçekleşir.

1.2. TALÂKIN LAFIZLARI

1.2.1. Sarih Lafızlar

Sarih lafızlar, sadece talâkta kullanılan ve açık bir şekilde doğrudan talâkın kastedildiği sözlerdir. Sarih lafızların hangileri olduğu noktasında âlimler farklı görüş belirtmişlerdir. Bu konuda üzerinde ittifak edilen sarih lafız ise sadece talâktır. Diğerlerinin sarih lafız mı kinaye lafız mı olduğu noktasında farklı görüşler vardır.²⁵⁴ İmam Şafî Kur’an-ı Kerim’de geçen talâk, serah ve firak lafızlarının sarih olduğunu söylemektedir.²⁵⁵ Ebu Hanîfe ve kadı ebu Muhammed, “sen boşsun, sen boşanmışsın, seni boşadım ya da talâk” gibi boşanma anlamı içeren lafızların sarih lafızlar olduğunu söyleyerek bunlar dışında kalan lafızların ise kinaye lafız olduğunu belirtir. Kadı ebu’l Hasen, talâk, serah, firak, haram, haliyye ve beriyye gibi lafızların sarih lafız olduğunu; söylemektedir. Talâk, serah ve firak dışındaki boşanmayı ifade

²⁵⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1: 348.

²⁵⁵ İmam Şafî, *Ahkâmü’l- Kur’an*, 1: 222.

eden lafızları sarîh olarak kabul edenler bu lafızların boşama hakkında çokça kullanılmalarından ötürü sarîh sayarlar.²⁵⁶ Bu açık ifadelerle gerçekleştirilen boşamalarda erkeğin talâk niyetine ve hâlin delaletine bakılmaksızın hukuki olarak boşama gerçekleşmiş olur. Mücerret bir sarîh lafzın kullanılması nikâhı ortadan kaldırmaya yeterlidir.²⁵⁷

Koca hanımına, “seni boşadım” derse ister hanımıyla zifaf gerçekleşmiş olsun ister gerçekleşmemiş olsun fark etmez sarîh lafız olduğundan bu bir boşamadır. Ancak iki veya üç boşamaya niyet etmişse o zaman niyetine göre talâkın sayısı bağlayıcı olur. Şayet “sen boşsun” demekle başka bir şey kastettiğini söylerse doğru söylediğine dair bir kanıt bulunmadığı müddetçe niyetinin bağlayıcılığı olmaz ve bir boşama gerçekleşmiş olur. “sen boşsun” dedikten sonra sana ricatim de yoktur” derse ikinci sözü bağlayıcı olmaz ve bir boşama gerçekleşmiş olur. Mâlik’e göre üçe niyet etmediği takdirde bir defada üç talâk olmaz.²⁵⁸

1.2.2. Kinayeli Lafızlar

Kinayeli lafızlar, asıl itibarıyla talâk için konulmadığı halde hem talâkta kullanılan hem de başka manalara gelme ihtimali olan ve niyete ihtiyaç duyulan lafızlardır. Örneğin; “bırakmak, terk etmek, ayrılmak veya babanın evine git, anam bacım olasin, iddetini bekle, gözüme görünme, başkasıyla evlen” demek gibi lafızlar bunlardandır. Koca, bu gibi lafızlardan birini söylediğinde bu sözle talâka niyet etmişse talâk meydana gelir, aksi takdirde eğer niyetinde boşama yoksa talâk gerçekleşmez.²⁵⁹ Zira kinayeli lafızlardan maksadın ne olduğu tam olarak ortaya çıkmamaktadır. Ancak hangi lafızların kinayeli olduğu noktasında bir kesinlik olmadığından farklı hükümler verilebilmektedir. Örneğin “sen hoşsun” yerine “sen boşsun” sözü kocanın ağzından çıkarsa Ahmed b. Hanbel’e göre koca eşini boşamış olmaz. Ama ebu Hanîfe, imam Mâlik ve İmam Şafî’ye göre bu lafız sarîh olduğundan mahkemeye başvurulması durumunda hâkim boşamayı gerçekleştirmeye mecburdur.²⁶⁰ Veya karısını kendine haram kılmanın yemin mi, zihâr mı yoksa

²⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Şur’ân*, 3: 133.

²⁵⁷ İbn Âbidîn, *Reddül Muhtar ale’d dürri’l Muhtar*, 3: 226; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2: 175;

²⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Şur’ân*, 3: 134.

²⁵⁹ İbn Âbidîn, *Reddül Muhtar ale’d dürri’l Muhtar*, 3: 226;

²⁶⁰ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* 1: 348-349.

kinayeli talâk lafzı mı olduğu noktasında görüş ayrılığı vardır. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, İbn Mesud ve Zeyd b. Sabit bunun îlâ gibi bir yemin olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbas bunun zihâr olduğunu söylemiştir. Hz. Ali'ye göre ise karısını üç talâkla boşamış demektir. Cessâs, karısını kendisine haram kılan kişinin niyetine göre hüküm belli olur demiştir. Şayet bununla talâk kastetmişse talâk gerçekleşir. Niyet yoksa bu bir yemindir.²⁶¹

İbn Mesud, ebu Yusuf ve ebu Hanîfe, “firak, serah, haliyye, beriyye yahut benden bâinsin, ipini omuzuna al, bana haramsın” lafızlarıyla bâin talâk gerçekleşeceğini söyler. Bu durumda imam Mâlik niyete bakılacağını söyler. İmam Şafî'ye göre koca ben talâka niyet ettim demedikçe boşama gerçekleşmez. Kaç talâka niyet ettiğine bakılmaksızın bu bir ric'î talâk sayılır.²⁶²

Kinayeli lafızların bağlayıcılığı hususunda farklı görüşler olsa da cumhurun görüşü niyete bakılacağı yönündedir. Kab b. Mâlik Hz. Peygamberin kendisine karısından ayrılmasını söylemesi üzerine karısına “Ailenin yanına git” demiş ancak boşama gerçekleşmemiştir.²⁶³

Manasını bilmeden talâk lafzını söylemenin boşama sayılmayacağı hususunda görüş birliği vardır. Boşama kastı olmadığı halde başka söz söylemek isterken yanlışlıkla talâk lafzını söyleme durumunda Hanefî ve Hanbelîlere göre talâk diyâneten değil kazâen vaki olur; zira hâkim niyete değil lafza göre hüküm verir. Mâlikî ve Şafîlilere göre ise ifadeden hatanın varlığı anlaşılıyorsa talâk geçerli sayılmaz.

1.2.3. Talâk Lafızları Hakkında Fıkhî Tefsirlerin Karşılaştırılması

Talâk lafızları konusu Kurtubî dışındaki fıkhî tefsir müfessirlerinin kitaplarında pek yer almamış olup imam Şafî'nin eserinde talâk, serah ve firak olmak üzere sadece üç sarîh lafızla talâkın vuku bulacağı zikredilmiştir. Bununla beraber Cessâs, karısını kendisine haram kılan niyetine göre hüküm verileceği ifadesinden hareketle Cessâs'a göre sarîh lafızlar dışında kinayeli lafızlarla gerçekleşen talâkta niyete göre hüküm verileceği kabul edilir diyebiliriz.

²⁶¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 363-365.

²⁶² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 3: 133-136.

²⁶³ Buhari, “Talâk” 3, 6: 163-164; Muhammed b. Yezîd ebu Abdullah el-Kazvînî ibn Mace, “Talâk” 11, *Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 1: 657; ebu Davud, “Talâk” 14, 2: 656-657; Tirmizi, “Talâk” 2, 3: 480.

1.3.TALÂKIN SONUÇLARI

1.3.1. İddetin Hikmeti ve İddet Çeşitleri

Evlilik hayatı eşlere mutluluk vermekle beraber sorumluluk da yükleyen bir birlik ve beraberliktir. Dolayısıyla eşlerin kendilerine sorumluluk yükleyen bu evliliği sona erdirmek istemesiyle beraber bundan sonraki hayatlarını düzenlemek ve sahip oldukları hakları korumak için bir takım hukuki sonuçlar doğmaktadır. Allah’u Teâlâ, bu hukuki sonuçların hangi şartlarda ve ne şekilde uygulanacağını Kur’an-ı Kerim’de belirterek hayata geçirilmesini istemekte ve “Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsiniz ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.” (Talâk 65/1) buyurarak bundan yeni işlerin ve belki de hayırlı durumların ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır. İşte evliliği sona erdirmeye sonuçlarından biri de tarafların lehine sonuç doğuracak olan bu iddettir. İddetin terim anlamıyla, eşi vefat eden, boşanan yahut evliliği feshedilmiş kadının, bu evliliğiyle bağının tamamen kesilmiş olması ve bir başkasıyla evlenebilecek hale gelmesi için beklemesi gereken süre olduğunu giriş bölümünde ifade etmiştik.²⁶⁴

Boşanmış kadının iddet sayması birkaç sebepten ötürü gereklidir. Koca karısına ricat edip onu nikâhında tutabilir veya ondan ayrılmak isteyip onu serbest bırakabilir. Kadının boşanma esnasındaki vaziyeti, iddetinin değişmesine sebebiyet verebilecek durumlardan kadını korumak ve kadının evden çıkarılarak mağdur edilmesinin önüne geçmektir.²⁶⁵ Zira Allah’u Teâlâ her şeye bir ölçü ve sınır takdir ettiği gibi insanın da cinsine, çeşidine, oluşturduğu topluma, rızıkına, fiillerine, sözlerine, sosyal ilişkilerine, hukukuna bir sınır ve ölçü koymuştur. Bu nedenle boşanmış kadınların iddetlerini de hayızlı hayızsız ve hamile olup olmamasını göz önünde bulundurarak belirlemiş, oturacakları ev ve nafakalarını buna uygun şekilde emretmiştir.²⁶⁶

“Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin; sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın.” (Talâk 65/1-2) âyetlerinde, karısını üç

²⁶⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 582.

²⁶⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 348.

²⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 116-117.

talâkla boşamak isteyen kocanın her talâk için ayrı ayrı iddet sayması²⁶⁷ ve iddete getirilen sürenin uzatılmayacağı vurgulanmaktadır. Çünkü cahiliye devrinde iddet beklemek, bilinen ve neredeyse hiç terk edilmeyen bir hükümken yanlış uygulamalarla kadını sürekli mağdur eden sonuçlar doğurmaktaydı. Boşanmanın vakti, sayısı ve neticesindeki iddet süresi noktasında erkekler, kendi arzu ve heveslerine göre hareket edebilir, kadınları ay hallerinde, temizlik hallerinde; cinsel münasebetten önce ya da sonra diye bir ayırım yapmaksızın boşayabilir ve dilediğinde iddet süresini uzatabilirdi.²⁶⁸ Yine ölen kocasının iddetini bekleyen kadın bir yıl boyunca süslenemez, bakım yapamaz ve evlenemezdi. Ümmü Seleme bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: “Kocasını ölen bir kadının yakınları, onun gözlerinin ağrmasından endişe edip de Resuullah'a gelerek kadının gözlerine sürme çekmek için izin istediklerinde Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Gözüne sürme çekme! Cahiliye döneminde sizden herhangi biriniz (kocasını öldüğünde) en kötü elbiseleri içinde -yahut evinin en kötü yerinde bir yıl beklerdi. Bir sene tamam olup da yanından bir köpek geçtiği zaman bir deve tezeği atardı ve bu surette iddetinden çıkardı. Şimdi sen dört ay on gün geçinceye kadar sakın gözüne sürme çekme.”²⁶⁹

İddetin hikmetleri ve ortaya koyduğu olumlu sonuçlar iddetin İslam'da devam etmesine neden olmakla birlikte yukarıda anlattığımız cahiliye dönemindeki yanlış uygulamaların olması iddete düzenlemeler getirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Ancak bu düzenlemelere geçmeden önce iddetin hikmetleri üzerinde detaylıca durmak konunun anlaşılması açısından daha faydalı olacaktır.

Evlilik sözleşmesinin, evlilik hayatının değerini ortaya koyacak şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği gibi, evlilik hayatının sonlandırılması da aynı değer ortadan kalkmaması ve taraflar arasındaki saygının devamı şeklinde gerçekleştirilmelidir. Gerek birey gerek toplum için önemlilik arz eden boşanmanın gelip geçici heveslerin ve duygusal yaklaşımların ürünü olmaktan çıkıp rasyonel bir şekilde değerlendirme fırsatı bulması gerekmektedir.²⁷⁰ İddet ise bu değer ve saygının devamını sağlamakla birlikte evlilik kurumunun önemini hatırlatan bir

²⁶⁷ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 2: 557.

²⁶⁸ Hasan Ali Görgülü, “Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslam'ın Boşanmada Örfi İtibar Etmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6: 1999, 118.

²⁶⁹ Buhari, “*Talâk*” 46, 6: 185-186.

²⁷⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5: 384.

işleve sahiptir. Çünkü iddet, ric'î talâkta kocaya, bâin talâkta ise eşlerin her ikisine tekrardan düşünme fırsatı sunarak evlilik hayatlarını kurtarmak için bir kapı aralığı bırakmıştır. Zira talâkın koca tarafından öfke ve kızgınlık halinde verilmiş olması sağlıklı düşünmenin önüne geçerek, yanlış karar verme ya da pişmanlık duyma ihtimalini güçleştirmektedir. İddet süresiyle birlikte karı-koca sağlıklı düşünerek kendileri ve varsa çocukları için daha doğru kararların verilmesi sağlanacaktır. Bu durumda koca, karısına zarar verme maksadı taşımaksızın dönüş yapıp onu nikâhında tutmaya devam etmek isteyebilir ve yahut ondan ayrılıp serbest bırakabilir.²⁷¹ Her iki durumda da iddet süresince kadının ikamet ettiği evden çıkarılmaması ve ihtiyaçlarının karşılanması sağlanarak kadının zarar görmesinin önüne geçilebilir.²⁷²

Bir başka açıdan baktığımızda boşanma nedenleri her ne olursa olsun gerçekleşen ayrılığın kadına psikolojik bir baskı uyguladığı görülmektedir. Bu baskının ortadan kalkması, karı kocanın yaşanan huzursuzlukların etkisinden kurtulup yeni bir evliliğe ve aile ortamına hazır olması için belli bir sürenin geçmesi gerekmektedir.²⁷³ Zira bu süre kocasından ayrılan kadını çeşitli dedikodulara, kötü zan ve niyetlere karşı korumaktadır.

İddetin bir diğer hikmeti ise hamileliğin olup olmadığının ortaya çıkması bununla beraber çocuğun kime ait olduğunun kesin olarak bilinmesi ve neslin korunmasıdır. Eşinden ayrılan kadının hamile olup olmadığı, tıbbi imkânların kısıtlı olduğu yerlerde dahi bu iddet süresi içinde belli olacağından neslin korunması da sağlanmış olacaktır. Her ne kadar günümüz şartlarında kadının hamile olup olmadığı çok kolay ve kısa bir sürede öğrenilebilse de Kur'an-ı Kerim'in evrensel olması, her çağa ve döneme hitap etmesi ve de bekleme süresinin başka hikmetlerinin de bulunmasından ötürü iddet son derece önem arz etmektedir.²⁷⁴

Kocasının vefatı sebebiyle kadın tarafından beklenen iddetten maksat ise kadının kocasının hatırasına olan saygıyı ve ailesine bağlılığını simgelerken aynı zamanda kadının kocasının ölümüne üzüldüğünü göstermekte ve ona vefasını ortaya koymaktadır. Bu duruş, vefat eden kocasının çevresinin ve toplumun olumsuz

²⁷¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 66.

²⁷² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 348.

²⁷³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1: 378.

²⁷⁴ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 123.

düşünmesinin önüne geçmesi bakımından son derece önemlidir. Aksi durumda çevre tarafından yapılan dedikodular her iki tarafa yakınlarıyla beraber zarar verecektir.

Yukarıda zikredilen iddetin hikmetlerine binaen ay hali gören, ay hali görmeyen ve ay halinden kesilmiş kadının, hamile ve cinsel münasebetten önce boşanmış kadının iddet süreleri birbirinden farklılık arz etmektedir. Bunları başlıklar altında tek tek incelemeye çalışacağız.

1.3.1.1. Ay Hali Gören Kadının İddeti

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنْنَ بِاللَّهِ وَ

“Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler. Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa, Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz...” (Bakara 2/228)

Âyeti kerimede geçen “el-Mutallakat” boşanan kadınları genel olarak kapsamakla birlikte bundan maksat özellikle kendileriyle cinsel münasebetin gerçekleştiği baliğ, ay hali görüp hamile olmayan kadınlardır.²⁷⁵ Bazı âlimler bu âyetin boşanmış kadınların geneli hakkında olduğunu ancak sonradan bazı boşanmış kadınların nesh edildiğini söylerler. Kurtubî bu görüşün zayıf olduğunu; kadınların çoğunluğunun hayız görmesi nedeniyle “boşanmış kadınlardan” maksadın hayız gören kadınlar olduğunu söylemektedir.²⁷⁶ Hayız gören cariye kadının ise “boşanmış kadınlar” ifadesinde yer alıp almadığı noktasında âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazı âlimler boşama ve vefat iddetleri hakkındaki âyetlerde aylar ve kurû’nun, hem cariye hem de hür kadın hakkında umumi olduğunu söylemişlerdir. Çünkü hayız fitrattandır. Dolayısıyla cariye ve hür aynıdır. Cumhurun delili ise, “cariyenin boşama sayısı iki boşamadır, iddeti de iki ay halidir.”²⁷⁷ Şeklindedir. Zira cariyenin hükmü hür olan kadının hükmünün yarısıdır. Hayız bölünemediğinden bir buçuk değil de, iki hayız dönemi beklerler.²⁷⁸ Kadın, erkek tarafından nikâhlandıktan sonra kocasıyla halvet-i sahiha veya zifafda bulunup boşanmış ise yahut özürlü ya da hayız görüp hür olursa, bu kadınların iddetleri “üç kurû’dur.”²⁷⁹ Ehli kitaba mensup bir kadının boşanması ise,

²⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3: 112; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 308.

²⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3: 112.

²⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3: 117-118.

²⁷⁸ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 1: 189.

²⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 5: 186.

tıpkı Müslüman hür kadının boşanması gibi olup iddetleri de aynı şekildedir.²⁸⁰ O halde mevzu âyette iddetinden bahsedilen kadın henüz ay hali görmeyen, yaşlılıktan dolayı adetten kesilen ve hamile olmayan kadınlar değil evlenip kocasıyla cinsel münasebette bulunduktan sonra boşanan hayız gören kadınlardır.

Âyette geçen kendi başlarına ifadesi olan “enfüs” kadınların erkeklere duyduğu nefsi istek ve arzularına karşı kendi başlarına sabrederek beklemelerini teşvik etmek içindir. Zira kadınlar erkeklere göz diktiğinden bu emirle nefislerini bastırmaları ve beklemeye hazırlıklı olmaları gerektiği kast edilmiştir.²⁸¹ Aynı durumun erkekler için ifade edilmemesinin nedeni erkeklerin birden fazla kadınla evlenebilmesidir.²⁸²

“Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç hayız veya temizlenme müddeti beklerler” (Bakara 2/228) âyeti, hem ric’î talâk hem de bâin talâkla boşanan kadınlar için umumi bir emir olmakla birlikte âyetin devamı olan “...Kocaları bu bekleme müddeti içinde barışmak isterlerse onları geri almaya (herkesten) çok layıktırlar.” (Bakara 2/228) ifadesi sadece ric’î talâk ile boşanan kadınlara yönelik bir emirdir. Zira bâin talâkla boşanan kadınlar kocalarından tamamen ayrıldıklarından kendilerine maliktirler. Ve artık kocalarının onlar üzerinde bir hakkı olması söz konusu değildir.²⁸³ Ancak üçten az sayıda talâkla boşanma durumunda kadınla kocası arasında nikâh bağı devam etmekte olduğundan koca karısına geri dönmek istediğinde kadın istemese dahi dönebilir. Çünkü âyette talâktan sonra dahi erkek için koca denmekte ve kadın iddet bekleme süresi içerisindeyken karşılıklı miras hukuku ve diğer karı kocalık hukuku devam etmektedir.²⁸⁴

“Boşanan kadınlar kendi başlarına üç kuru’ beklerler...” (Bakara 2/228) âyetteki “قروء” lafzının farklı manalar içermesinin âlimler arasında iddet süresi konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verdiğini talâk meselesiyle ilgili kavramlar kısmında vermiştik. Özellikle “قروء” lafzının âyette geçen konu itibariyle hem ay hali, hem de ay halinden temizlenme olarak iki zıt anlamı

²⁸⁰ Horasânî, *Ahkâm Âyetleri Tefsiri*, 213-216.

²⁸¹ Beydavi, *Envaru’ t-tenzil ve Esraru’ t-te’vil*, 1: 289.

²⁸² Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 306.

²⁸³ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 313; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 3: 121.

²⁸⁴ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2: 66-67.

bünyesinde barındırması iddet süresi noktasında ihtilaf yaratmıştır. İmam Şafî²⁸⁵, imam Mâlik ve imam Ahmed b. Hanbel'in iki görüşünden birine göre âyetteki “قروء” kelimesinden maksat, ay halinden temizlenme olan tuhurken; ebu Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'in diğer bir görüşüne göre ay halini görmektir.²⁸⁶ Üçüncü bir görüşü benimseyenler bu zıtlığı çözmek için ay halinden tuhur haline bir geçiş olarak kabul etse de dil bilimcilerin ve âlimlerin çoğunluğunun bu konudaki açıklamalarına bakıldığında bunun kabul edilir bir görüş olduğu söylenemez. Bu nedenle birçok meal çalışmasında bu kavram, ay hali veya ay halinden temizlenme olarak geçmektedir. Kurû' ile beklenecek iddet süresinde ay halinin mi yoksa ay halinden temizlenmenin mi esas alınacağı belirttiğimiz gibi ihtilafı olmakla birlikte yukarıda vasıfları belirtilen kadının iddet süresinin üç kurû' olduğu hususunda ittifak edilmiştir.

“Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz.” (Bakara 2/228) âyetinde “rahimlerinde taşıdıklarından” maksadın ne olduğu hususunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Bazı âlimler bundan maksadın hamilelik olduğunu söylerken bazıları da ay hali olduğunu söylemektedir. Çünkü Allah'ı Teâlâ her ikisini de kadının rahminde meydana getirmektedir. Ancak kan dışı aktığı zaman hayız olduğundan ve rahmin dışına çıkan kanla ilgili olduğundan²⁸⁷ Hz. Ömer, ibn Abbas ve Mücahid'in görüşü bundan maksadın kadının hamileliği olduğu yönündedir. Ay hali olduğu görüşünde olanlar ise İkrime, Nehai, Zühri'dir. Üçüncü bir kısım ise hamilelik veya ay hali olduğunu söylemektedir. İbn Arabî ve ibn Ömer'in görüşü de bu doğrultudadır.²⁸⁸ Beydavî kadının iddette acele ederek veya ricatin iptaline neden olacak olan rahimlerinde çocuk yahut hayzın hangisinin bulunduğunu gizlemeleri caiz değildir görüşündedir.²⁸⁹ İbn Arabî, Allahu Teâlâ'nın rahimlerini kadınlara emanet ettiğini bu nedenle rahimleri konusunda kadınların söyleyeceği söze itibar edilmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü kadın haber vermediği müddetçe rahminde neler olduğunu kimse bilememektedir.²⁹⁰ Âyeti kerimede kadına rahmindekini gizlememesi gerektiği

²⁸⁵ İmam Şafî, *Ahkamu'l-Kur'an*, 1: 244.

²⁸⁶ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 309.

²⁸⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 65; Herrasî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1: 115.

²⁸⁸ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 312.

²⁸⁹ Beydavî, *Envaru't-tenzil ve Esraru't-tevil* 1: 289.

²⁹⁰ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1: 186; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3: 122.

yönünde öğüt verilmesi de bu konuda kadının sözünün geçerli olduğu görüşünü desteklemektedir. Bu nedenle ümmet içerisinde yalancılıkları sabit olmadığı takdirde kadınların rahimleri hakkında söyleyeceklerinin geçerli olduğuna dair âlimler ittifak etmişlerdir. Ancak kadın on gün içerisinde yahut bir ay içerisinde üç ay hali gördüm derse sözüne itibar edilmez. İmam Mâlik kırk beş günden, ebu Hanîfe ve imam Şafîi altmış günün aşâğısında üç ay hali gördüğünü söyleyen kadının da sözüne itibar edilmeyeceği görüşündedir. Çünkü Katade'nin aktardığına göre cahiliye döneminde iddet bekleyen kadınlar hamile olduklarını anladıklarında çocuklarını yeni kocaya ilhak ettirmek kastıyla hamileliklerini gizler ve kısa bir sürede iddetlerinin bittiğini söylerlerdi. Ay hali olmadığı halde ay halinde olduğunu söyleyerek iddet süresini kısaltmaya çalışıyorlardı. Bu durumlar nesep karışıklığına sebebiyet verdiği gibi kocanın ricat hakkını da ortadan kaldırıyor. Veyahut ay hali olduğu halde olmadığını söyleyerek iddet süresini uzatır ve böylece kocanın ödemekle mükellef olduğu nafaka süresini uzatırdı. Bu durumda da yine erkek zarar görmekteydi.²⁹¹ Ebu Hanîfe bir kadın boşama süresi içindeyken önceden hamile olduğu gözüküyorsa bebek dünyaya getirse ve doğum yaptığını dair bir kadını şahit getirse iddiası kabul edilmez. Çünkü hamileliği önceden haber vermesi gerekirken onu gizlemesi onu şüphe altında bırakır.²⁹² O halde kadının iddet sürecindeyken hamile olduğunu anladığı takdirde bunu eşinden gizlemesi helal değildir ve bunu yaptığı takdirde “Eğer Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa” (Bakara 2/228) âyetindeki büyük ve ağır tehditle karşı karşıya gelir.

1.3.1.2. Ay Hali Görmeyen Kadının İddeti

Ay hali gören kadının iddetinin üç kurû’ olduğunu yukarıda belirttik. Ancak ay hali görmeyen kadın kurû’ ile iddet beklemeyeceğinden, burada onların neye göre iddet bekleyeceği belirsiz kalmaktadır. Hâkim, Taberî ve Beyhakî'nin rivayet ettiğine göre ay hali gören boşanmış kadınla kocası ölen kadınların iddet süresini Bakara sûresinde belirten âyet nazil olunca Übeyy b. Kâ'b Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek: “Ya Resûlullah! Medîne kadınları, kadınlarla ilgili bazı hükümler vardır ki henüz zikredilmedi, diyorlar” dedi. Resûlullah (sav) onların, neler olduğunu sorunca, “Ya

²⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 3: 121; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 313.

²⁹² Maturidi, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tecümesi*, 2: 84.

Resûlullah, henüz bülüğ çağına ermemiş kadınlar, hayızdan kesilmiş kadınlar ve gebe kadınlar?”²⁹³ diye cevap verdi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu:

وَالَّذِي يَأْتِي مِنَ الْمَحِيضِ مَنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعَدَّتْهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّتِي لَمْ يَحْضُنَّ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا

“Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süreleri ise doğum yapmalarıyla sona erer. Kim Allah’a saygısızlıktan sakınırsa Allah ona işinde bir kolaylık verir.” (Talâk 65/4)

Yukarıda zikredilen hadisi şerifte âyetin nüzul sebebinin, ay hali görmeyen yaşı küçük, yaşı büyük ve hamile gibi birkaç sınıf kadının iddeti hakkında şüpheye düşülmesi durumunda olduğu ifade edilmektedir. Bu, “Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır.” manasına gelmektedir.²⁹⁴ İِنْ ارْتَبْتُمْ ifadesinin kesin olarak bilerseniz anlamına geldiği de söylenmiştir. Yine aynı ifadenin “eğer hayız görmedikleri o iddet içinde onların hamile olup olmadıkları şüphesine düşerseniz, işte bunların hükmü budur, üç aydır” manasına da gelmektedir.²⁹⁵ Bu durumda ifade iki zıt anlamı içerisinde barındırmaktadır.²⁹⁶

Âyette geçen “tereddüt ederseniz” ifadesinden neyin kastedildiği noktasında âlimler farklı görüş belirtmişlerdir. Taberî bu ifadeden kastın, âdetten kesilen kadının iddeti hususunda şüphe etmek olduğunu söylerken; İkrime ve Katade bunun, aybaşı halleri düzensiz olan kadınların durumu hakkında olduğunu söylemektedir. Çünkü ay hali düzensiz olan bir kadın bir ay içerisinde birkaç defa âdet görürken bazıları da birkaç ayda sadece bir defa âdet görmektedir.²⁹⁷ Bir görüşe göre kadının gördüğü kanın yaşlılıktan mı, ay halinden mi yoksa herhangi bir rahatsızlıktan mı kesildiği hususunda düşülen şüphedir.²⁹⁸ Kurtubî’ye göre en sahih görüş âyetin anlamının, sûrenin ilk kısmıyla muttasıl olduğundan “İddetin bitişi hususunda şüpheye düşecek

²⁹³ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 569-570; Kurtubî, *el-Câmi ‘li-ahkâmi’l-Çur’ân*, 18: 163; İmam Şafî, *Ahkâmü’l Kur’an*, 1: 250.

²⁹⁴ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 5: 351-352.

²⁹⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 21: 539.

²⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi ‘li-ahkâmi’l-Çur’ân*, 18: 164.

²⁹⁷ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 573.

²⁹⁸ İmam Nesefî, *Nesefî Tefsîri*, 10: 293.

olursanız, o kadınları evlerinden çıkarmayınız” şeklinde olmasıdır.²⁹⁹ Cessâs, “tereddüt ederseniz” ifadesinden maksadın kadının adetten kesilip kesilmediği yönündeki şüphe yahut muhatap alınan adetten kesilmiş kadın ve ay hali görmeye başlamamış küçüklerin boşanma iddeti hususundaki şüphe olduğunu söylemektedir. Çünkü Allahu Teâla, ay halinden kesilmiş kadının iddetinin üç ay olduğunu âyette belirlemiştir. Kadının iddeti hakkında hem tereddüt edip hem de ay halinden kesildiğini söylemek iki zıddın bir araya gelmesi mümkün olmadığından söz konusu olamaz. Âyette kastedilenin ay halinden kesilmiş yaşlı kadın olduğu yönünde âlimler ittifak ettiğinden tereddütten maksat, muhatapların ay halinden kesildiği kesin olarak bilinen kadının iddeti hakkında düştüğü şüphedir. Bu durumda âyet lafız olarak ay halinden kesin olarak kesilmiş kadınla birlikte tereddütlü kadınları da kapsamaktadır.³⁰⁰ Bu konuda yapılan açıklamaları incelediğimizde en sahih görüşün “eğer şüpheye düşerseniz ve bu kadınlar hakkında hükmün ne olduğunu bilemezseniz...” şeklinde, âyeti açıklayanların görüşü olduğunu söyleyebiliriz. Zira âyetin manası kendisinden gelen kanın yaşlılıktan dolayı çıkan kan mı yoksa hayız kanı mı yahut istihaze kanı mı olduğu hakkındaki tereddüt olsaydı muhatap erkekler değil kadınlar olurdu. Çünkü bu durumda kendilerinden gelen kanın ne olduğu konusunda tereddüt edecek kişi erkek değil kadınlardır. Yine ay halinden ümidini kesmekten kasıt yaş itibarıyla ay hali görme ümidi kalmayan kadınlardır. Bu durumda adet görmeyenler konusunda dedikten sonra erkek muhatap alınarak onların ümitsizlik hususunda şüphe ederseniz denmesi söz konusu olamaz. Öyleyse âyetin anlamı “Hanımlarınızdan aybaşı halinden ümidini kesenlerin hükmü hakkında ve iddetlerinin sayısı hakkında şüpheye düşerseniz, dolayısıyla da onların iddetlerinin ne kadar olacağını bilemezseniz, şunu bilin ki onların iddetlerinin hükmü, eğer kocaları kendileri ile zifafa girmişse boşandıkları takdirde üç aydır.”³⁰¹ Buradaki ay hesabı kamerî aylara göre olup iddetin ayın ortasına denk gelmesi durumunda Hanefîlere göre doksan gün beklenilecektir.³⁰²

Ay halinden tamamıyla kesilme yaşına gelip ay halinden kesilen kadının iddeti üç ay beklemekle tamamlanır. Ay halinin tamamıyla kesilme yaşı hakkında ise

²⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 18: 164.

³⁰⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5: 353.

³⁰¹ Barûdî, *On Müfessirin Kaleminden Hanımlara Özel Tefsir*, 647-648.

³⁰² Karaman, *İslam'da Kadın ve Aile*, 125; Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, 6: 374.

âlimler farklı görüş belirtmişlerdir. Hanefî ve Şafîilerin benimsemiş olduğu görüşe göre kadının akraba ve yakınlarının hangi yaşta ay halinden kesildiğine bakılır. Şayet kadının yaşı akraba ve yakınlarının ay halinden kesilme yaşına ulaşmamışsa iddeti ay hali ile hesaplanır. Şayet iddeti içerisindeyken ay halinden kesilen kadının yaşı soyunun ay halinden kesilme yaşına ulaşmışsa üç ay iddet bekler. Hz. Ali, Hz. Osman, Zeyd b. Sabit ve İbn Mesûd'dan da bu şekilde aktarılmıştır. İmam Mâlik ve İmam Hanbel'e göre ise bu durumdaki bir kadın dokuz ay hamile olup olmadığı anlaşılın diye bekler. Şayet hamileyse doğum yapmasıyla iddeti tamamlanır. Hamile değilse de ay halinden kesildiği anlaşılacağından üç ay daha bekler ve iddetini on iki ayda tamamlamış olur.³⁰³ Evzai der ki: "Bir adam genç yaştaki karısını boşadıktan sonra kadın üç ay boyunca adet görmezse, iddetini bir yıl beklemek suretiyle tamamlar."³⁰⁴

Bazı İslam âlimleri kişisel faktörleri dikkate alarak ay hali görme yaşında; alt sınır olarak dokuz, üst sınır olarak on beşi kabul etmiş; ay halinden kesilme yaşını ise bazıları elli beş, bazıları altmış olarak belirlemiştir. Diğer bir görüşe göre ise kadının yaşadığı bölge göz önünde bulundurularak o bölgenin insanların umumi olarak hangi yaşta ay halinden kesildiği tespit edildikten sonra o yaş esas kabul edilerek iddeti belirlenir.³⁰⁵

İbn Müseyyeb, Hz. Ömer'in, boşanan kadının bir iki ay hali gördükten sonra adetten kesilmesi durumunda dokuz ay bekletildiğini; hamile olduğu anlaşıldığı takdirde iddetinin doğumla sonlanacağını; hamile olmadığı anlaşıldığı takdirde ise dokuz aydan sonra üç ay daha bekletilerek iddetinin sona ereceğini rivayet etmektedir. İbn Şihab'tan gelen rivayete göre Habbân b. Mubkız adında bir adam, Rabîa'nın kızı Hind ve Ensardan bir kadınla evliydi. Ensarlı olan karısını sağlığı yerindeyken ve oğlunu emzirdiği bir dönemde boşadı. Bu kadın dokuz ya da sekiz ay boyunca hiç adet görmedi. Bu sürede Habbân hastalandı ve ensarlı kadının kendisine mirasçı olacağını öğrendi. Hz. Osman'a giderek karısının durumunu ona anlattı. O sırada orada bulunan Hz. Ali ve Zeyd'e bu konuda ne düşündüklerini sordu. Onlarda mirasçı olabileceğini söylediler. Zira kadın, ay halinden kesilen yaşlı kadınlardan

³⁰³ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 572. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 353.

³⁰⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 353.

³⁰⁵ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 572.

olmadığı gibi ay hali görmeye başlamamış kızlardan da değildi. Adam ölünce ensarlı kadın mirasçı olmak istedi. Durum Hz. Osman'a intikal edince mirasın iki kadın arasında paylaşılmasını kararlaştırarak kadının iddetini tamamlamasını emretti.³⁰⁶

İbn Abbas bir yıl boyunca adet görmeyen kadının durumu hakkında tereddüt edileceğini söylemektedir. Ma'mer, Katade'nin senede bir defa ay hali gören kadının durumuyla ilgili İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Bunun durumu şüphelidir. Dolayısıyla bu kadının iddeti, üç ay beklemekle tamamlanır.” Hz. Ali, Hz. Osman, Zeyd b. Sabit'in de benzer şekilde görüş belirttiği rivayet edilmektedir.³⁰⁷ Iraklılar, iddeti hakkında şüphe edilen kadın hayatı boyunca sadece bir defa ay hali görse bile isterse yirmi yıl beklesin iddeti üç ay halidir der. Ancak ay halinden kesilme yaşına gelmesi bundan istisnadır.³⁰⁸ Bir kadının gençliğinden itibaren yılda sadece bir defa adet olması hakkında şüpheye düşülüp ay halinden kesildiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü bu ay hali gören kadınlardan sayılmaktadır. İki ay hali arasındaki müddetin uzunluğu, onu ay hali gören bir kadın olmaktan çıkarmamaktadır. Bu kadının üç ay iddet beklemesini söylemek “boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali veya üç temizlik dönemi beklerler” (Bakara 2/228) âyetine muhalefet etmek demektir. Zira âyeti kerimede ay halinin uzunluğu yahut kısalığı belirtilmemiştir.³⁰⁹ O halde ay halinden tamamıyla kesilme yaşına gelmeden adetten kesilen kadının iddeti üç ay hali veya üç temizlik dönemidir.

Küçüklük ve yaşlılık dışında hastalık veya süt emzirme gibi bir sebepten ötürü uzun süre ay halinden kesilen kadının iddet süresi hakkında yapılan açıklamalarda Hanefî ve Şafîilerin görüşünün özellikle ay halinin uzaması halinde gerek kadına gerek de erkeğe meşakkat yüklediği görülmektedir. Bu durumda kadının iddetinin uzun sürmesi sebebiyle kadın yeni bir aile hayatı kuramadığı gibi erkek de ne evli ne de bekâr sayılan kadın için iddet nafakası ödemek zorunda kalacaktır. Bu nedenle sebebi bilinmeyen bir durumdan ötürü bir yıldan fazla iddetin daha fazla uzatılmasının bir anlamı yoktur. İddetin asıl hikmetlerinden birinin de, hamilelik şüphesini kesin bir şekilde ortadan kaldırmak olduğuna göre iddeti

³⁰⁶ Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Semânî, *Musannef*, thk. Hebîburrahman el-Azâmî, (Beyrut: 1403), 6: 340-341; Benzer lafızlarla bakınız İmam Mâlik, “*Talâk*” 43, 2: 572.

³⁰⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 352.

³⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 18: 165.

³⁰⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 353.

hamilelik süresinin en üst sınırından daha fazla uzatmak sıkıntılara sebebiyet vereceğinden gereksizdir. Dolayısıyla Mâlikilerin ve Hanbelîlerin görüşü kadın ve erkek için kolaylığı sağladığından daha isabetli görünmektedir.³¹⁰

Âyeti kerimedeki adet görmeyenlerden kasıt ise henüz ay hali görmeye başlamamış küçüklerdir. Bunların iddetleri üç aydır. Bu durumdakilerin ay hesabı ile iddet beklemelerinin sebebi henüz ay hali görmemelerindedir. Ancak kadınlar nezdinde muhtemel bir zamanda hayız görecekse bu sefer, iddette asıl olanın varlığı nedeniyle ona göre iddet bekler. Zira asıl dururken bedel ile hüküm verilmez.³¹¹

1.3.1.3. Hamile Kadının İddeti

“Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer.” (Talâk 65/4) âyetini açıklayan selef uleması ve onlardan sonra gelen kuşağın âlimleri, hamileyken boşanan kadının iddetinin doğumla sona ereceği hükmü üzerinde ortak görüş belirtmişlerdir. Çünkü hamile kadının rahmi ancak doğumla temiz hale gelir. Ancak, iddetin bittiğine hükmedebilmek için doğan çocuğun ya bütün uzuvlarının veya uzuvlarının çoğunluğunun teşekkül etmiş olması gerekmektedir. Çocuk ölü de doğmuş olsa iddet sona erer. Kadının düşük yapması durumunda düşüğün yaratılışı tamamen veya kısmen belirgin ise iddet sona erer. Aksi halde düşükle iddeti sona ermez. Ebu Hanîfe ve imam Şafî’ye göre çocuk doğurmadığı takdirde evlenmesi helal olmaz.³¹² Bir de hamile kadının iki çocuk birden doğuracak olması halinde bu iki çocuğun her ikisini doğurmadıkça iddeti sona ermez.³¹³

“Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer.” (Talâk 65/4) âyetinin kocası ölen hamile kadını kapsayıp kapsamadığı konusunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Zira kocası ölen kadınların iddeti “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları zevceler kendi kendilerine dört ay on gün iddet beklerler” (Bakara 2/234) âyetiyle dört ay on gün olarak belirlenmiştir. Bu durumda kocası ölen kadının iddeti doğum yapıncaya kadar mı yoksa dört ay on gün müdür? Bu kadının iddeti doğum yapmasıyla sona erer diyen cumhur, görüşlerine delil olarak şu hadisi göstermektedir: “Sübey’a bt. Eslemiyye kocasının vefatından birkaç gün sonra

³¹⁰ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 17. Baskı, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.) 111; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8: 118.

³¹¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Şur’ân*, 18: 166.

³¹² Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Şur’ân*, 18: 166.

³¹³ Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 8: 3757.

doğum yapmış, sonra da Hz. Peygamber'e (sav) gelerek evlenmek için izin istemişti. Hz. Peygamber'in izin vermesinden sonra da evlenmişti.”³¹⁴ Yine kocası ölen bir kadının, dört ay on gün beklemesi ve o süre içerisinde güzel elbise giymeyi, koku sürmeyi terk etmesinin istenmesinden bir maksat da hamile olup olmadığının bilinmesidir. Çünkü cenin anne rahmine yerleştikten on gün sonra, ilk kırk günde nutfe, ikinci kırk günde kan halini almaktadır. Üçüncü kırk günde ise çocuğun uzuvları şekillenmekle birlikte tam bir çocuk şeklini almaktadır. Bu hususa Resûlullahın (sav) hadisi de delâlet etmektedir. Toplam yüz yirmi günden sonra çocuğa ruh verildiğinden ve on gün de çocuğun canlanma süresi olarak sayıldığından, toplam dört ay on gündür.³¹⁵

Hz. Ali ve ibn Abbas kocası ölen hamile kadının en uzun iddeti beklemesi gerektiğini söylemiştir. Şayet kocası ölen hamile kadın, dört ay on günden daha önce doğum yaparsa iddetini dört ay on güne tamamlar. Ancak doğumu dört ay on günden sonra gerçekleşirse iddeti doğum yapmasıyla tamamlanır.³¹⁶ Hz. Ömer, ibn Mesud, ibn Ömer, ebu Mesud el-Bedri ve ebu Hureyre, kocası vefat eden hamile kadının iddetinin, çocuğunu doğurmasıyla sona erdiğini, doğum yaptıktan sonra başka bir erkekle evlenmek istediği takdirde evlenebileceğini söylemektedir.³¹⁷ Eyyûb'ın Nâfi'den naklettiğine göre, ibn Ömer kadının iddeti, kocasının ölümünden bir gün sonra doğum yapsa bile sona erer ve evlenmesi helal olur demiştir.³¹⁸ Bu görüşü destekleyen bir diğer rivayet ise Süleyman b. Yesâr'ın Küreyb'den ettiği rivayettir. Bu rivayete göre Sübey'a bint el-Hâris kocası vefat ettikten birkaç gün sonra doğum yaptı. Rasûlullah da ona iddetinin bittiğini söyleyerek evlenebileceğini söyledi.³¹⁹ İbrahim'in bildirdiğine göre Alkame, ibn Mesud'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer” (Talâk 65/4) âyetinin, kocası vefat eden kadınlardan bahseden âyetten sonra indiği hususunda, dileyen kimse ile lanetleşirim.” Cessâs, ibn Mesud'un bu sözünün iki manaya geldiğini söylemektedir. Birincisi, bu âyetin indiği zamanı, ikincisi bu âyetin, genel bir hüküm ifade edebilecek nitelikte olmasıdır. Kendisinden önce geçen “boşanmış

³¹⁴ Buhari, “*Talâk*” 39, 6: 182; Nesai, “*Talâk*” 56, 6: 191.

³¹⁵ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 345.

³¹⁶ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 573; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 354; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 346;

³¹⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 354.

³¹⁸ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 336.

³¹⁹ Müslim, “*Talâk*” 57, 2: 1122.

kadın” ifadesinin, sadece boşanan kadınların değil, boşanan kadınlarla kocası ölen bütün kadınların iddetinde esas alınması gerekmektedir. Kocasını vefat eden hamile kadının doğum yapmadığı takdirde üzerinden dört ay on günlük sürenin geçmesiyle iddetinin tamamlanmayacağı hususunda âlimlerin ittifak etmesi, bu kadınların da bu âyet kapsamında yer aldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu kadınların iddetinde sadece doğumun belirleyici olması gerekmektedir. Boşanmış kadının hamile olması durumunda nasıl ki “Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali beklerler” (Bakara 2/228) âyetindeki ay hali gören kadınların hükmü esas alınmıyorsa burada da kocası vefat eden kadının iddet hükmü esas alınmaz.³²⁰

1.3.1.4. Cinsel İlişkiden Önce Boşanan Kadının İddeti

Bakara 236 ve 237. âyetlerde nikâh sonrasında dokunulmadan boşanan kadının mehir ve mutası belirtilirken, bu kadının iddetinden bahsedilmemiştir. Buna ek olarak:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ

“Ey iman edenler! Mü’min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur.”(Ahzab 33/49) âyetiyle dokunulmadan boşanan kadının iddeti belirtilerek bu konudaki hükümler tamamlanmıştır. Zira iddetten maksat birçok âlime göre, kadının gebeliğini ispat etmektir. Cinsel ilişki yoksa zaten rahim boştur.³²¹

Allah (cc), boşanan bir kadının iddet müddeti beklemesini, “Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme müddeti beklesinler” (Bakara 2/228) âyetiyle emretmiştir. Burada boşanmış kadınlar genel olarak ifade edilmişse de sonraki âyetlerde hamile olanlar, ay halini görmeyen ve ay halinden kesilmiş olanlar ile nikâhtan sonra cinsel ilişkiden önce boşanmış kadınların iddetleri özel olarak belirtilmiştir. Buna göre, nikâh sonrası cinsel ilişkiden önce boşanan kadının iddet beklemesi gerekmemektedir.³²²

³²⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 354; Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 261-263.

³²¹ Kutup, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 9: 347.

³²² Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 308; İmam Şafî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1: 261.

1.3.2. Boşanmış Kadının Mehri

Boşanma durumunda kadına verilen mehrin geri alınması hususu genel hüküm ifade etmeyip boşanan kadının sınıflandırılmasına göre farklılık arz ettiğinden konuyu işlerken boşanmış kadınların türlerini dikkate almak gerekmektedir. Kuran'ı Kerim'de boşanmış kadınlar; mehri belirlenmiş olup cinsel münasebette bulunulan kadın, mehri belirlenmiş olup kendileriyle cinsel münasebette bulunulmamış kadın, mehri tespit edilmemiş ancak kendileriyle cinsel münasebetin gerçekleştiği kadın ve cinsel temasta bulunulmamakla beraber mehri de tespit edilmemiş kadın olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.³²³ İlk üç gurubu bu başlık altında, dördüncü gurubu ise boşanmış kadının mutası başlığı altında ele almaya çalışacağız.

Mehri belirlenmiş olup kendileriyle cinsel münasebette bulunulan kadından, kendisine verilmiş olan mehirden hiç bir şeyin geri alınamayacağı, mihrinin tamamının kendisine ait olacağı bakara sûresi 229. Âyette şu şekilde açıklanmaktadır:

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helâl olmaz. Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için verdiği meblâğda taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu kurallardır, bu sebeple onları çiğnemeyin. Her kim Allah'ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir” (Bakara 2/229) âyetten kocanın birlikte hayat sürdüğü karısını zaruret gereği yahut kendi arzusuyla boşadığı takdirde, evlilik aşamasında verdiği mehri veya yaptığı masrafları geri almasının haram olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda nikâh akdinde belirlenen mehrin tamamı ödenmemiş ise boşanma esnasında koca kalan mehri de ödemek zorundadır.³²⁴

³²³ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 361-362; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Çur'ân*, 3: 197.

³²⁴ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 362.

Âyeti kerimede “tesrih” kelimesiyle talâkın güzellekle olması gerektiği buyrulurken kocanın karısını boşadığı zaman, ona vermiş olduğu mihir, elbise ve kocanın kadına üstünlük sağladığı diğer şeyleri geri almaması gerektiği açıklanmaktadır. Çünkü koca karısına verdiği şeyler karşılığında onun fercine Mâlik olarak ondan istifade etmiştir. Bir diğer âyette, “Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir fuhuş yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın” (Nisa 4/19) buyrulmuştur. Birinci âyetteki “erkekle kadın, Allah’ın sınırlarına riâyet edemeyeceklerinden korkarlarsa müstesna...” istisnası, verdiğimiz ikinci âyetteki “ancak arayı açacak bir fuhuş irtikab etmiş olmaları müstesna...” istisnası gibidir. Âyette geçen fuhuştan kastın, bazen edepsizlik ve kötü huy ile olabileceği ortaya çıkmış olur. Bir benzer ifade de Talâk sûresi birinci âyette “Onları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıksınlar. Ancak apaçık bir kötülük yaparlarsa müstesnadır.” Âyetlerde bahsedilen apaçık kötülük, kadınların kocalarına karşı edebe uygun olmayacak şekilde davranmaları olarak da açıklanmıştır.³²⁵

Nisa sûresi 20. Âyette “Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne yüklerle mal vermiş olsanız da ondan bir şeyi almanız size helal olmaz. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız?” buyurulmuştur. Böylece kadınlara cinsi münasebette bulunduktan sonra, onlara verilen şeylerden çokluğu azlığı fark etmeksizin herhangi bir şey almak büyük bir günah sayılmıştır. Âyetteki “...bir şeyi almanız size helal olmaz” ifadesinde muhatapın kocalar mı yoksa devlet başkanları ve hâkimler mi olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bazı âlimler “Eğer siz, onların, Allah’ın sınırlarına riayet edememelerinden korkarsanız...” cümlesiyle kocaların muhatap alınması uyum arz etmez der. Bazıları ise her ikisine de hitap edilmesi mümkündür der. Âyetin başının kocalara, sonunun da idareci ve hâkimlere yöneltilmiş olan birer hitap olması caizdir. Yine âyetin hepsinin, idareci ve hâkimlere birer hitap olması da caizdir. Çünkü bu kimseler, olay kendilerine intikal ettiği zaman, alıp verme gibi şeyleri emrecek olan kimselerdir. İşte buna göre sanki onlar, alıp veren kimseler gibi görülmüş ve öyle kabul edilmişlerdir.³²⁶

³²⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 209.

³²⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 210.

İkinci grup mehri belirlenmiş olup kendileriyle cinsel münasebette bulunulmamış kadınlardır. Bu da Bakara sûresi 237. Âyette şu şekilde açıklanmaktadır:

وَأِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا
الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların bağışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü davranması müstesnadır. Hoşgörülü davranmanız takvâyâ daha uygundur. Aranızda lutufkâr davranmayı unutmayın. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.” Bu durumda kadının kocası için bir iddet süresi beklemesi gerekmemekle beraber koca nikâh akdinde belirlenen mehrin yarısını ödemek zorundadır.³²⁷ Her ne kadar âyetin zahiri buna delalet etse de âlimlerin ince tahlilleri neticesinde bu konuda da farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin âyette geçen “el sürme” ile kast edilen halvet mi yoksa cinsel ilişki mi olduğu hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Çünkü el sürmenin her iki manaya da gelme ihtimali vardır. Hz. Ali, Hz. Ömer ve diğer sahabiler el sürmenin halvet manasına geldiğini söylemişlerdir. Abdullah b. Mesud ise el sürmenin, cinsel ilişki anlamına geldiğini söylemiştir. Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Ömer ve Zeyd b. Sabit “Nikâhlı eşler girdikleri odanın kapısını kilitleyip perdesini sarkıttıktan sonra boşanırlarsa, kadına mehrin tamamı verilir” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. İbn Abbas’ın da bu durumdaki kadının mehrinin tamamının verileceği yönünde görüş belirttiği rivayet edilmiştir.³²⁸ İmam Şafi’ye göre kadın ile kocası arasında “halvet-i sahiha”nın olması durumunda mihir gerekmez.³²⁹ Ebû Hanîfe, imam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel’e göre, nikâhta mehir tâyin edilip halvet-i sahihayla beraber temas vâki’ olmadan boşama gerçekleşirse, mehrin tamamını vermek vâcib olur.³³⁰ Yine âyetten çıkarılan delile göre bir kimse eşine bir mal hibe ettikten sonra ister mehir olsun ister olmasın boşandığında karısından bunu alamaz. Ebu Hanîfe’ye göre koca, bir miktar mal karşılığında karısını hul’ eder ve mehrini de nakit veya eşya olarak

³²⁷ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 363.

³²⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 3: 47; 2: 147.

³²⁹ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 316-317.

³³⁰ Yıldırım, *Kur’an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1/210-212; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 316-317.

daha önce ödemişse bu mehrin bir kısmını geri alamaz. Bir kimse evlendiği karısıyla gerdeğe girdikten sonra karısından kaynaklanan bir sebeple boşayacak olursa yine de mehri karısına ödemesi gerekir. Boşanma sebebinin kadından kaynaklanması bu hükmü değiştirmez.³³¹ Sonuç olarak diyebiliriz ki cumhurun görüşü mehrin tamamını ve iddeti icab ettirdiği yönündedir. Bu konuda Hz. Peygamber'in "Her kim kadının başörtüsünü açıp bakarsa ister münasebette bulunsun ister bulunmasın onun mehrini vermesi gerekir. Kocanın verdiği mehri haksız yere geri alması da büyük bir günahtır."³³²

Üzerinde ihtilaf edilen bir diğer konu ise nikâh akdinin kimin elinde olduğudur. Zira bu âyette net olarak anlaşılmamaktadır. Bu konuda bir kısım âlimler nikâh düğümünün kocanın elinde olduğunu diğer bir kısmı ise velinin elinde olduğunu savunmuşlardır. Ebu Hanîfe ve arkadaşlarına, Sevrî, Evzaî ve İbni Ce-rîr'e göre: "Nikâh düğümü elinde olan, kocadır." İmam Mâlik ve İbrahim Nahaî'ye göre ise nikâh düğümü elinde bulunan kadının velisidir. Birinci görüşü savunanlar kocanın dilemesi halinde kadına mehrin tamamını verebileceğini söylemiştir. İkinci görüşü benimseyenler ise kadının ergenlik çağında bulunup bakire olmaması durumunda bizzat kendisi mehrini kocadan almayı bu haktan vazgeçebilir. Ancak ergenlik çağında olup bakire ise velisi vazgeçebilir.³³³

Nikâh akdi sırasında değil de akitten sonra mehri belirlenen ve kendisiyle gerdeğe girilmeden boşanan kadının durumu hakkında da farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ebu Hanîfe, bu durumdaki kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğini söylerken; imam Mâlik ve imam Şafîî, bu durumdaki kadına belirlenmiş olan mehrin yarısının verilmesi gerektiğini söylemiştir.

Üçüncü grup, mehri tespit edilmemiş ancak kendileriyle cinsel münasebetin gerçekleştiği kadınlardır. Nisa 24. âyette bu kadınların mehir hükmü şu ifadelerle belirtilmektedir.

وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

³³¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3: 48.

³³² Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 316-317.

³³³ Yıldırım, *Kur'an Ahkamı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 210-212.

“...Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir ile) istemeniz size helâl kılındı. Onlarla karı-koca ilişkisi yaşamanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”

Âyette miktarı belirlenmeyen mehrin, boşanılan kadına verilmesi farzdır. Mehrin miktarının ise kadının annesi, kız kardeşleri, halaları ve teyzelerinin nikâhlarında belirlenen mehir miktarından az olmaması gerekmektedir. Razi'ye göre Allah'ı Teâlâ bu tür kadına mehir verilmesini farz kılmasaydı dahi yine de kıyas yoluyla verilmesi gerekirdi. Şüpheli bir nikâhla cinsi münasebette bulunulan kadına boşandıktan veya nikâh feshinden sonra emsali kadınlara verilen miktar kadar mehir verilmesine âlimler icma halinde hükmetmişlerdir. Öyle ise sahih bir nikâhla, mehir tayin edilmeden evlenen ve cinsi münasebette bulunulan kadının, şeriatın zaruret saydığı sebeplerden dolayı boşanması halinde, emsaline verilen mehir miktarı kadar kendisine mehir verilmesi farzdır.³³⁴

1.3.3. Boşanmış Kadının Meta'sı

“Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. Bu durumda eli geniş olan gücüne göre eli dar olanda gücüne göre olmak üzere, onlara aklın ve dinin gereklerine uygun olarak muta verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.” (Bakara 2/236) Boşanan kadına meta' vermenin şartı ona el sürülmemiş ve kendisi için mehir belirlenmemiş olmasıdır. Bu dördüncü grup olup mehri belirlenmemekle beraber kendileriyle cinsel münasebetin de gerçekleşmediği kadınlar için mehrin söz konusu olmadığını açıklamaktadır. Ancak mehir yerine erkeğin gücü nispetinde kadına meta' vermesi gerektiği yukarıdaki âyette belirtilmekle beraber “Boşanmış kadınlara faydalanacakları uygun bir şeyler verilmesi, Allah'ın rızasını gözetenlerin borcudur” (Bakara 2/241) ve “Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları, bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellikle boşayınız.” (Ahzab 33/49) âyetlerinde de belirtilmiştir. Ahzab 49. âyette dokunmaktan maksat, ya el ile dokunma anlamına gelen hakiki mana ve yahut da cinsi münasebetten kinaye olan bir

³³⁴ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 363.

ifadedir. Her iki manada da talâkın bunlardan önce olduğu muhakkaktır.³³⁵ Cinsî münasebet gerçekleşmese bile mücerred nikâh akdi yapılmakla kadının daha önceki mevki ve itibarı kısmen de olsa zedelenmiş sayılır. Bu durumda adam onu boşayacak olursa nikâhta mehir anılmasa bile ona dinimizin belirttiği üzere maruf ölçüde mali bir yardımda bulunması gerekmektedir.³³⁶ Bakara sûresi 236. âyette geçen “üzerinize vebal yoktur” buyruğunun anlamı ise kimisine göre mehrin gerekmediği, kimisine göre ise sizin boşamayı kendisiyle gerdeğe girilmiş olandan farklı olarak ay hali iken yapmanızda bir vebal yoktur şeklindedir. Çünkü kendisiyle gerdeğe girilmemiş olanın iddet beklemesi gerekmez.³³⁷

Âlimler, kadına meta' vermeyi gerekli görmeye birlikte bunun hükmü konusunda farklı görüş belirtmişlerdir. İmam Şafî ve ebu Hanîfe'nin mezhebine göre met'a vermek vaciptir. Bu aynı zamanda, Şureyh, Şa'bi ve Zühri'nin de görüşüdür. Cessâs, yukarıda verdiğimiz üç âyetin, meta' vermenin vacip olduğuna birkaç yönden delalet ettiğini söylemektedir. Birincisi bakara sûresi 236. Âyet ve Ahzab sûresi 49. âyette geçen “onlara meta' verin” ifadesi bir emirdir. Emir ise ifade ettiği anlamın, mendup olduğuna delalet eden bir delil bulunmadıkça vaciplik gerektirir. İkincisi “Onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak meta' verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur” ifadesinden daha güçlü bir vaciplik manası verecek başka bir kelime bulunmamaktadır. Üçüncüsü “İyilik yapanlar üzerine bir borçtur” ifadesinde kadına meta' vermek, kişinin ihsan sahibi olmasına şart koşulmuştur.³³⁸ Dolayısıyla kadına meta' vermek vaciptir. İmam Mâlik'e göre ise حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ “Bu muhsinler üzerine bir borçtur.” İfadesi bir ihsandır. Bir şey vacip olmadığı zaman onun hakkında, “o bir ihsandır” denilir. Bu yüzden de muta vacip olmamakla beraber verilmesi uygun ve güzeldir. Hükmü ise müstehaptır.³³⁹

Meta' konusunda âlimlerin görüş ayrılığına düştüğü bir diğer konu ise mutanın, bütün boşanmış kadınları kapsayıp kapsamadığıdır. Hasan Basri'ye göre, boşanan her kadına, nikâh akdinde mehrin belirlenmesine ve cinsi münasebetin olup olmamasına bakılmaksızın muta verilmesi farzdır. Çünkü Allah (cc) bunu,

³³⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 284.

³³⁶ Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 207-208.

³³⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmü'l-Kur'ân*, 3: 197-198.

³³⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 137.

³³⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 278.

“...Boşanan kadınların da meşru’ surette faydalanmaları haklarıdır ki bu, Allah’tan korkanlar için bir vazifedir.” (Bakara 2/241) âyetinde umumi bir ifade ile emretmiştir. Ebu Hanîfe ve Ahmet b. Hanbel’e göre boşanan her kadına nikâh akdinde bir mehir tayin edilmemiş ise nakit para veya mal verilmesi vaciptir. Mehir tayin edilmiş ise bunun verilmesi müstehaptır. Bu görüşe dayanak olarak ibn Ömer, ibn Abbas, Hz. Ali’den gelen rivayetler gösterilmiştir.³⁴⁰ İmam Şafî’ye göre, boşamanın sebebi koca ise veya kocadan dolayı hâkim boşarsa boşanan her kadına meta' vermek vaciptir. Ancak mehri belirlenmiş ve kendisine el sürmeden boşanan kadına meta' vermek vacip değildir.³⁴¹ İmam Mâlik’e göre boşanan her kadına nakit para veya mal verilmesi farz değil, müstehaptır. Dolayısıyla mehir belirlemiş olsun olmasın, kadına el sürmüş olsun olmasın, hiç kimse meta' vermeye zorlanamaz. Ancak mecbur olmamakla beraber meta' vermesi uygun olan bir şeydir. Mûlaane yapan kadına ise hiçbir halde meta' verilemez. Çünkü Allah “Bu, Allah’tan korkanlar için bir vazifedir.”, “Bu iyilik yapanlar için bir vazifedir” buyurmaktadır. Eğer ödenecek mehir miktarı farz olsaydı, Allah mutlak bir ifade ile bunu buyururdu.³⁴² Tahâvî de bu doğrultuda görüş belirterek kadına meta' verilmesinin vacip olduğuna dair sahabe ve tabiinden bir kanaatin nakledilmediğini ifade eder. Dolayısıyla bu emir olmayıp kocanın tercihine bırakılmış bir uygulamadır. Zira âyetin devamında ilgili hükmü uygulayanlarla ilgili olarak “takva” ve “ihsan” kavramları kullanılmıştır.³⁴³

“Onlara meta' verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.” ifadesinin herkes hakkında bağlayıcı bir hüküm ifade eden genel nitelikte bir emir olduğu hususunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Çünkü büyük İslam merkezlerinin fakihlerinden takva sahipleri ile ihsan sahiplerinin meta' vermesini vacip görenler, başkalarının da vermesini vacip görmüşlerdir.³⁴⁴ Âyetin zahir anlamı itibariyle gerdeğe girilmiş olsun veya olmasın; mehirleri belirlenmiş olsun ya da olmasın bütün boşanmış kadınlar için geçerlidir. Birçok ilim adamı bu görüşü benimsemiş ve

³⁴⁰ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 364; 2: 318; Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 209.

³⁴¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 137; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri* 2: 318; Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 209; Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'an'il-Kerim*, 2: 371.

³⁴² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 137.

³⁴³ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'an'il-Kerim*, 2: 369.

³⁴⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 138.

savundukları bu görüşü, Hz. Ali, el-Hasen, ibn Cübeyr'den rivayet edilen “boşanmış her kadının meta' hakkı vardır” ifadeyle delillendirmişlerdir.³⁴⁵ Ancak Evzai mehir belirlemeden ve gerdeğe girmeden boşanma durumunda eşlerden biri köle ya da cariye ise meta' vermenin vacip olmadığını söylemiştir.³⁴⁶ Bazıları ise mehirleri belirlendiği halde kendileriyle henüz gerdeğe girilmeden önce boşanmış olanlar dışında boşanmış her kadının meta' hakkı vardır demiştir.³⁴⁷ Çünkü Allah (cc) onu hakkında mihrin yarısını vacib kılmış, ama meta' verilmesinden bahsetmemiştir. Eğer meta' vermek de vacib olsaydı, muhakkak ki Allah onu da o âyette zikrederdi. İbn Ömer, boşanan her kadına muta vermenin gerekli olduğunu ancak kendisine bir mihir takdir edilip de kendisiyle cinsi münasebette bulunulmayan kadına mihrin yarısının yeteceğini söylemiştir.³⁴⁸ Kocanın el sürmeden kadını boşaması sebebiyle üreme organından yararlanması, kadını yine de kısmen bir bedel alma hakkından mahrum etmez. Bu bedel de belirlenmiş olan mehrin yarısıdır. Şayet mehir belirlenmemişse de kadına bir bedel ödemek gerekir. İkisi yani mehrin belirlenmiş olması ile olmaması arasındaki ortak nokta kadına el sürülmeden boşanmış olmasıdır. Nikâh akdi ile birlikte kadın mehri misli hak eder. Meta' ise mehri mislin yarısıdır. Kadına el sürülmeden boşanma meydana gelmesi durumunda nasıl ki belirlenmiş olan mehrin yarısının verilmesi gerekiyorsa, mehrin belirlenmemesi durumunda da mehri mislin yarısı olan meta'nın verilmesi gerekir.³⁴⁹

Meta' miktarı, erkeğin varlıklı veya yoksul olması göz önünde bulundurularak yapılan içtihat neticesinde ağırlıklı kanaate göre belirlenir. Bu miktar zaman ve şartlara göre değişiklik gösterir. Bu nedenle Allah (cc) meta'nın miktarını belirlemede iki şeyin göz önünde bulundurulmasını şart koşmuştur. Biri, zenginlik ve fakirliğinin göz önünde bulundurulması, diğeri meta' miktarının meşru ölçüde olmasıdır.³⁵⁰ Ancak âyette geçen “gücüne göre” ifadesinden kadının mı yoksa erkeğin mi kastedildiği hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Kâdi'nin de içinde bulunduğu bazı âlimler, hem kadının hem kocanın durumunu dikkate alırken; bazıları

³⁴⁵ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 366; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 136.

³⁴⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 367.

³⁴⁷ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 367.

³⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 277; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 136; Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 367.

³⁴⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 138-139.

³⁵⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 143; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 280; Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 207-208.

da sadece kocanın zengin veya fakir oluşunu dikkate almıştır. Ebu Bekir er-Razi meta' hususunda erkeğin durumunun, mihr-i misil hususunda ise kadının durumunun dikkate alınacağını, nafaka hususunda da aynı şekilde hareket edileceğini söylemiştir. Ebu Bekir er-Râzi, âyetteki “zengin, gücüne göre” sözünü; Kâdi ise ma'ruf tabirini kendi görüşüne delil olarak getirmiştir.³⁵¹ İbn Abbas, meta' miktarının en çoğunun bir hizmetçi; ortalama olanının, zaruri ihtiyacını karşılayabilecek kadar bir nakit; en azının ise bir başörtüsü yahut bir kat elbise giydirmeye olduğunu açıklamış; kocanın bunlardan hangisini verirse caiz olacağını zikretmiştir. Ebu Hanîfe mehri belirlenen kadının durumunun mehri belirlenmemiş kadına göre daha iyi olduğunu belirterek meta'nın mihr-i mislin yarısından fazla olamayacağını söylemiştir.³⁵² İmam Mâlik'e göre boşanan kadına verilen meta' miktarı için az veya çok diye bir sınır yoktur. İmam Şafi'ye göre boşanan kadına, zengin olanın bir miktar malla birlikte bir cariye vermesi müstehabtır. Orta halli bir insanın 30 dirhem, fakir bir kişinin de bir çarşaf vermesi lazımdır. Ebu Hanîfe'ye göre en azından namazda bütün vücudunu örtecek kadar bir elbise verilmesi lazımdır. Ahmed b. Hanbel, kocanın zenginlik ve fakirlik durumuna göre miktarın değişebileceğini söyleyerek bunun alt ve üst sınırı belirtmemiştir.³⁵³

1.3.4. Boşanmış Kadının Mesken ve Nafakası

“Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah'a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.” (Talâk 65/1) âyetinde “Onları evlerinden çıkarmayın” ifadesinde “evlerinden” denilerek evler, kadınlara nispet edilmiş olup kadının talâk öncesinde bulunduğu evden çıkarılmaması ve onların da çıkmaması emredilmiştir.³⁵⁴ Karı koca arasında evlilik hayatları boyunca riayet etmeleri gereken hukukun bir kısmı iddet süresi bitimine kadar da devam etmektedir. Bu nedenle oturdukları evin yıkılması, gasp edilmesi veya başkasının evi olması ve yahut

³⁵¹ Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 280.

³⁵² Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 1: 207-208.

³⁵³ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 364-365.

³⁵⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5: 349.

kadının ahlâksızlığı gibi çıkması için bir zaruret olmadıkça kadını çıkarmak haramdır. Çünkü mesken koca üzerine vacip olan nafaka cümlesinden olup koca üzerine vaciptir.³⁵⁵ Ayrıca kadının da kocasının evinden çıkması caiz değildir, çünkü kocalık hakkı bakımından o bununla kayıtlıdır.

“O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın” (Talâk 65/6) âyetinde ise talâk sonrasında kadınların iddetlerini uzatmak ve nafakalarını ödemekten kaçınmakla kadına zarar verme hususunda Allah’tan korkun ve o boşadığımız kadınları daha evvel oturdukları evde yahut oturduğunuz evin bir bölümünde gücünüze göre iddetini bitirene dek oturtun. Boşanmış kadının hamile olup olmadığını anlamak için iddet beklemesi ve bu sürede kocasının çocuğunun nesebini korumak için başkasıyla evlenmemesi kocasının menfaatine olduğundan kocanın onun oturacağı evi temin etmesi vaciptir. Bununla beraber kadının evden çıkarılması ona zarar olduğundan oturduğu evden çıkarılması haramdır. Boşadığı bir kadını beslemek ve evinde oturtmak koca için bir zararsa da nesebini muhafazadan ibaret olan menfaate karşılık bu zararı, ihtiyari zaruridir. Zarar ve menfaatin karı kocanın her ikisi için olmasından ötürü bu adaletli bir hükümdür.³⁵⁶ Zira âyeti kerimede kocanın imkânları ölçüsünde hareket etmesi gerektiğini belirterek kadına zarar verilmesinin önlenmesi gibi kocaya da zarar verilmesinin önüne geçilmiştir. Hatta Katâde der ki: Evinin bir köşesinden başka bir yer bulamazsan onu orada oturt.³⁵⁷

İlim adamları, mesken ve nafaka hakkının, iddet bekleyen boşanmış kadınlardan hangisini kapsadığı hususunda farklı görüş belirtmişlerdir. Çoğu ilim adamı, “bütün boşanmış kadınlar” diyerek bâin talâk ile ric’î talâk arasında ayırım yapmazken diğer grup hükmün, sadece ric’î talâkla boşanmış kadınları kapsadığını söylemektedir. Hz. Ömer ile ibn Mesud, Osman el- betti,³⁵⁸ imam Mâlik, ebu Hanîfe, es-Sevri, Züfer, ebu Yusuf, Muhammed ve imam Şafîi birinci görüşü

³⁵⁵ Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur’an Tefsiri Hülâsat’ül Beyân*, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2018), 14: 5961-5963; Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiri’l-münir*, (İstanbul: Risale Yayınları, 2013), 14: 528-530; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 21: 534.

³⁵⁶ Vehbi, *Büyük Kur’an Tefsiri*, 14: 5973-5978.

³⁵⁷ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 14: 7947-7950.

³⁵⁸ Cessâs, *Ahkâmü’l Kur’an*, 5: 355; Tahâvî, *Ahkâmü’l-Kur’an’il-Kerim*, 2: 342-343.

benimseyenlerdir.³⁵⁹ Mesken hakkının hem ric'î hem de bâin talâkla boşanmış kadınları kapsadığını söyleyenlerin delili şudur: Sadece bir talâkı kalan kişinin karısını boşamak istediğinde, yine iddetini dikkate alarak onu boşamasını bu âyet gerektirmektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber de kadının temizlik dönemindeyken ve kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmadan ya da hamile iken boşanması gerektiğini söylemiş, birinci talâkla üçüncü talâk arasında bir fark bulunduğunu söylememiştir. Dolayısıyla bu ifade bâin talâkla boşanan kadını kapsadığına göre ve ardından “Onları gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun” buyrulduğuna göre, hem ric'î olarak boşanan kadınların hem de bâin talâkla boşanan kadınların evde barındırılmaları gerekir.³⁶⁰ Kocasını tarafından bâin talâkla boşanan Fatıma binti Kays'ın peygamberin kendisine “Senin için nafaka ve barınma yoktur” hadisinin Hz. Ömer'in “Bir kadının söylediklerine bakarak Allah'ın kitabından bir âyeti ve Resulullahın kavlini terk edecek değiliz. O kadın muhtemelen vehme kapılarak böyle demiştir. Ben Resulullahın şöyle buyurduğunu işittim: “O kadın için barınma ve nafaka vardır.” hadisiyle geçersiz sayarlar.³⁶¹ Yine Said b. Müseyyeb, Fatıma binti Kays hakkında şöyle demiştir: Bu kadın, insanları fitneye düşüren ve kayınlarına dil uzatan biri olduğundan kendisini boşayan kocasının evinden çıkıp başka bir yere taşınması istendi. Ebu Seleme de Fatıma'nın rivayet ettiği hadisin münker sayıldığını söylemiştir.³⁶² Fakihlerin tamamı ric'î talâkla boşanan kadına âyette belirtildiği üzere nafaka vermenin hamilelik sebebiyle değil de kendisini boşayan kocasının evinde alıkonması sebebiyle vacip olduğu konusunda birleştiklerine göre, bâin talâkla boşanan kadının da aynı illetten dolayı nafaka alma hakkına sahip olması gerekir. Ric'î talâkla boşanan kadının nafaka alma hakkına sahip oluşunun illeti ise âyette gizlenmiştir.³⁶³ Kadının mesken ve nafaka hakkının bâin talâkla boşanmış kadınları kapsamadığını ileri sürenlerin delil olarak gösterdikleri Fatıma binti Kays hadisi birkaç açıdan kabul edilmemiştir. Birincisi rivayet edenin kadın olması ve kendisini destekleyen iki şahidin bulunmamasıdır. İkincisi kadının evden çıkması, barınma hakkına sahip olmamasından değil dil ile

³⁵⁹ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân'il-Kerim*, 2: 342-343; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 561.

³⁶⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 355.

³⁶¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 357; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri* 3: 561-562.

³⁶² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 357.

³⁶³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 356.

kocasına ve kocasının ailesine zarar vermesindedir. Üçüncüsü Hz. Ömer'in rivayetiyle çelişmesidir. Dördüncüsü Kur'an'a muhalefet olmasıdır.

Ancak evde barınma ve nafaka hakkının sadece ric'î talâkla boşanan kadınları kapsadığını söyleyenler bu açıklamalara itiraz ederek şu şekilde cevap vermişlerdir. Âlimler sünnetlerin erkeklerden alındığı gibi kadınlardan da alınabileceğini ittifakla kabul etmiştir. Bununla beraber iki şahit getirmeyen ravinin sika ve adil olmadığı şeklinde de bir görüş yoktur. Rivayet eden kadın muhacirlerden olup hassas biriydi. Şayet böyle olmasaydı Hz. Peygamber ona "iddetini tamamlayana kadar dilini tut" derdi. Yoksa Fatıma bu konuda insanları münazaraya çağırmazdı. Ve son olarak Kur'an-ı Kerim'de bir ifade iki anlama birden geliyorsa bu ifadelerden birini seçmek Kur'an-ı Kerim'e muhalefet etmek değildir.³⁶⁴ Hz. Ömer'in rivayetine gelince Ahmed b. Hanbel, bu rivayetin sahih olmadığını söylemektedir.³⁶⁵ Bu görüşü savunanlar "Eğer hâmile iseler yüklerini koruyuncaya kadar nafakalarını verin" âyetinden hareketle bâin talâkla boşanan kadınlardan sadece hamile olanlara nafaka hakkı olduğunu söylerler. Şayet her ikisini de kapsamış olsaydı özellikle hamile kadınları zikretmenin anlaşılır bir tarafı olmazdı.³⁶⁶ Diğer bir kısım ise, âyetin tamamının ric'î talâkla boşanan kadınlar hakkında olduğunu söylemiştir. Çünkü hamilelik müddeti genellikle uzun sürdüğünden nafaka vermenin gerekliliğini bildiren özel bir hüküm gerekmiştir ki, nafakanın iddet süresince vacip olduğu şüphesi ortaya çıkmasın.³⁶⁷ Mâliki ve Şafî'ye göre üç talâkla boşanan kadının sadece mesken hakkı vardır, hamile olmadıkça nafaka alamaz. Çünkü âyet-i kerime "Hamile olurlarsa onlara nafaka verin." buyurmuştur ki bu âyet ba'in talâkla boşanmış hamile hakkındadır.³⁶⁸

Her iki görüşün açıklamaları incelendiğinde birinci görüşün daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Zira âyetlerin birbirinin devamı niteliğinde olması hem ric'î hem de bâin talâkla boşanmış kadınları kapsamasını gerektirir. Yine Fatıma'ya karşı Hz. Ömer'in hadisi daha güvenilirdir. "Onlara zarar vermeyin." İfadesi de boşanan her kadına nafaka ve mesken hakkının olduğunu gösteriyor. Çünkü nafaka vermeme

³⁶⁴ Barûdi, *On Müfessirin Kaleminden Hanımlara Özel Tefsir*, 656-661.

³⁶⁵ Zuhayli, *et-Tefsirü'l-münir*, 14: 528-530.

³⁶⁶ Barûdi, *On Müfessirin Kaleminden Hanımlara Özel Tefsir*, 651.

³⁶⁷ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 14: 7947-7950.

³⁶⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 355-356.

ve evden çıkarma zararların en büyüğüdür.³⁶⁹ Asi kadın kocasının evinden çıktığında karı kocalık bağı devam etmekle birlikte kendini kocasına evinde teslim etmediği için nafaka almayı hak etmez. Ancak kocasının evine döndüğünde nafaka almayı hak eder. Ulema ric'î talâkla boşanan kadının iddet süresi boyunca nafaka alma hakkına sahip olduğu hükmünde birleştiğinden bâin talâkla boşanan kadının da iddet süresince nafaka alma hakkına sahip olması gerekir. Zira bu kadın boşandığı için iddet beklemektedir.³⁷⁰

Birinci âyette geçen fuhuştan kastın ne olduğu konusunda âlimler farklı görüş belirtmişlerdir. İbn Abbas'a göre fuhuştan kasıt, kadının kocasına kötü söz söylemesi ve ona kötü muamele de bulunmasıdır. Basit eziyetlerde bulunma ise neredeyse her evde olduğu için bu anlam içerisinde yer almaz.³⁷¹ Bir başka kaynakta ise İbn Abbas'ın bundan kastın zina olduğunu söylediği geçmektedir. Diğer bir kısım, kadının kocasının ailesine dille hakaret etmesi, sözlü ve fiili hareketlerle rahatsız etmesi, kocasına karşı isyan etmesi, ağzını bozması ve geçimsizlik olduğu yönünde görüş belirtmiştir.³⁷² Bu kelimeyi, "Meğerki bir kötülük işlesinler." Şeklinde anlamlandıran Ebu Hanîfe, kötülükten maksat iddet bekleyen kadının evden çıkmasıdır der. Kurtubî, bundan kasıt kadının haksız yere evden çıkmasıdır.³⁷³ Dehhak'a göre bundan kasıt kocasına karşı hırçınlaşması, huysuzlaşmasıdır. İbnül Arabî, kadının sebepsiz yere evden çıkmasıdır derken Cessâs, bu kelimenin buradaki anlamların hepsini kapsadığını söylemektedir.³⁷⁴ İbn Arabî, zina maksadıyla evden çıkan kadının hükmü idam edilmek ve öldürülmek olduğundan dolayı âyette geçen fuhuştan kasıt bu olamaz der. Ona göre fuhuştan maksadın her türlü masiyet olduğunu söyleyenlerin görüşü de kabul edilemez. Çünkü gıybet ve benzeri masiyetlerin ne kadını evden çıkarmayı ne de kadının dışarı çıkmasını mubah kılmadığı apaçık ortadadır.³⁷⁵ Genel olarak kabul gören görüşe göre ise kadının zina,

³⁶⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 355-356.

³⁷⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 5: 356.

³⁷¹ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 563.-564; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Çur'ân*, 18: 155-156.

³⁷² İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 14: 7935-7939; Zuhayli, *et-Tefsîri'l-münir*, 14: 512-517; Cezairi, *Eyserü't-tefâsir*, 10: 11.

³⁷³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Çur'ân*, 18: 156.

³⁷⁴ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2: 563-564.

³⁷⁵ Barûdî, *On Müfessirin Kaleminden Hanımlara Özel Tefsir*, 643.

sirkat gibi fahiş bir davranışta bulunması veya kocasına eza ve cefaya devam etmesi durumunda evden çıkarılması caizdir.³⁷⁶

Kadının ihtiyaçlarını karşılamak üzere evden çıkması hususunda âlimler farklı görüş belirtmişlerdir. İmam Malik ve İmam Hanbel'e göre iddet bekleyen kadın ihtiyaçlarını karşılamak üzere yalnız gündüzleri evinden çıkabilir. İmam Şafi'ye göre ric'î talâkla boşanan bir kadın ne gündüz ne de gece çıkabilir. Talâkı bâin ile boşanan kadın ise yalnız gündüzleri çıkabilir. Ebu Hanîfe koca izin verse bile kadın ne gündüz ne de gece çıkabilir. Kocasını ölen kadın yalnız gündüz çıkabilir.³⁷⁷

1.3.5. Çocuğun Emzirilmesi ve Hıdanesi

“Emzirmeyi tamamlamak isteyen için anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisi için doğurulanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınmaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de çocuk kendisi için doğurulan çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu süttten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir.” (Bakara 2/233)

Bazı âlimler nikâh, talâk ve ricatle ilgili hükümlerden sonra bu âyetin zikredilmesinin, kendisinden önceki âyetleri tamamlamak için gönderildiğine bir işaret olduğunu söyleyerek âyette geçen “anneler” kelimesinin sadece boşanan kadınları ilgilendirdiğini ifade etmişlerdir. Onlara göre âyetin devamında annelerin yeme ve giyimlerinin, çocuk babalarına farz olduğunun açıklanması da boşanmış kadına işaret etmektedir. Zira evli bir kadının yeme ve giyimi evlendiği günden itibaren zaten kocasına aittir. Yine âyette “Ne anne çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de baba kendisi için doğurulan çocuğundan dolayı zarar görsün.” İfadesinde her ikisinin de zarara uğratılmasını yasaklamıştır. Oysa evli bir kadının çocuğuna zarar vermesi düşünülemeyeceği gibi boşanan kadının kocasından intikam

³⁷⁶ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 8: 3754.

³⁷⁷ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 2: 561

almak için çocuğunu emzirmeyi red etmesi ve onu ortada bırakması ihtimal dâhilindedir. Âyette boşanan kadınlar değil de anneler ifadesinin kullanılması ise boşanan kadınların, çocuklarına karşılık annelik duygusunu kaybetmemeleri içindir. Bazı âlimler, boşanan kadının çocuğunu emzirmesi durumunda dahi, yeme ve giyiminin babaya farz olmadığını, kadının çocuğunu emzirmekle ancak emzirme ücretini alabileceğini söyleyerek “anneler” kelimesinden maksadın, evli anneler olduğunu kabul etmişlerdir.³⁷⁸ Bu iki görüşü de kabul etmeyenler “anneler” kelimesinin umumi olduğunu söyleyerek bundan maksadın bütün anneler olduğunu ifade etmişlerdir.³⁷⁹ Cessâs’a göre âyetteki ifade, boşanmış kadınları kapsayacağı gibi bütün kadınları da kapsayabilir. Şayet ifade bütün anneleri kapsıyorsa, evli kadına verilmesi gereken nafaka, emzirme nafakası olmayıp evliliğin neticesi olarak kadına verilmesi gereken beslenme ve giyim nafakasıdır. Zira evlilikle beraber ayrıca emzirme nafakası verilmez. Şayet kadın boşanmışsa emzirdiğinden ötürü nafakayı hak eder. Boşanmış kadının iddet beklemesi ve bundan dolayı nafaka alması durumunda emzirme nafakası da alıp almayacağı hususunda Hanefî fakihler iki farklı görüşte rivayette bulunmuşlardır. Bir rivayete göre kadın her iki nafakayı almaya da hak kazanır. Diğer rivayete göre ise sadece iddet nafakası alabilir. Nafakanın miktarı da örf ve mutaya göre belirlenerek fazlası için koca zorlanamayacağı gibi, kocanın durumunun iyi olması durumunda da kadın daha azını istemeye zorlanamaz. Zira başka bir âyette Allah Teâla hiç kimseye gücünün üzerinde mesuliyet yüklenemeyeceğini ifade etmektedir.³⁸⁰

İmam Mâlik’in de içinde bulunduğu bazı âlimler âyetin zahirinden annenin çocuğunu emzirmesi farzdır hükmünü çıkartırken bazı âlimler de kocasından tamamen ayrılan bir kadının, çocuğunu emzirmesi farz değildir hükmünü çıkartmışlardır. Çocuğu emzirtmek babaya ait olmakla beraber boşanan kadının, çocuğunu emzirmek istemesi ve emzirmesi daha iyidir. Emzirme ücretini de çocuğun babasından o günkü rayiç üzerinden alır.³⁸¹ Boşanan kadının çocuğunu emzirme karşılığında ücret alması artık kocasına yabancı olmasından ötürü olup; nesebin babaya ait olmasından ötürü de meşakkati de babaya ait olması gerektiğindedir. Bu

³⁷⁸ Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 1: 333, 335-336.

³⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3: 160.

³⁸⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 104-106.

³⁸¹ Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, 14: 5973-5978; Zuhayli, *et-Tefsirü'l-münir*, 14: 528-530.

durumda kadın ücret istememeye zorlanamaz.³⁸² Cumhur ise bunun farz değil sünnet olduğunu, çocuğunu annesinden başkasının sütünü emmeyi reddederse veya kocanın sütanneye verecek imkânı yoksa annenin çocuğunu emzirmesi farzdır.³⁸³ Bunlara ilave olarak sütannenin bulunmadığı, babanın yoksul olup emzirme ücreti veremediği veya babanın vefat etmesiyle çocuğun malının bulunmadığı durumlarda da kadının çocuğunu emzirmesi vaciptir diyenler de olmuştur.³⁸⁴ İbn Abbas'ın "Çocuğun, annesinin memesinden başkasını kabul etmemesi halinde, anne çocuğuna emzirmeye, çocuğun babası nafaka verecek mala sahip olmasa bile, mecbur edilir" sözü bunu göstermektedir.³⁸⁵

Boşanmış karı-kocanın güzellikle ve iyilikle, zarar görmeden ve zarar vermeden çocuğun hayatını ve sağlığını garanti altına alacak şekilde durumunu kendi aralarında görüşüp bir karar vermeleri gerekmektedir. "Ne çocuğu sebebiyle anne zarar görsün, ne de çocuğu sebebiyle baba." "Annelerin, uygun şekilde nafakaları ve giyimleri çocuğun babası üzerinedir." buyrulmuştur. Baba, kadına nafaka ve ücretini vermemekle zarar ettiğinde anne de babaya kızarak çocuğa merhametsizlik ederek çocuğun emzirmesine ve terbiyesine dikkat etmez.³⁸⁶ Yine anne çocuğunu sütannelerin alacağı bir ücretle emzirmeye razı olduğu takdirde babanın çocuğunu sütanneye emzirtmesi kadına zarar olduğundan kabul edilemez. Aynı şekilde anne de babanın altından kalkamayacağı bir ücret isterse babaya zarar vermiş olur. Şayet karı koca kendi çocuklarının emzirilmesi hususunda anlaşamazlarsa ve kadın babanın üzerinden kalkamayacağı bir emzirme ücreti talebinde bulunursa babanın çocuğunu bir başkasına emzirme hakkı vardır. Kadının, çocukları babalarına göstermemesi ve çocukları babalarına karşı dolduruşa getirerek ona itaat etmelerini engellemesi babaya zarar vermektedir. Bu durum "Hiçbir baba, çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın" yasağının kapsamına girmektedir.³⁸⁷

Yüce Allah'ın, "iki bütün yıl" diye buyurması bir sene ile ikinci senenin bir kısmının kastedildiği yanlışlıkla anlaşılmasın diyedir. Süt emzirme süresinin "tam iki yıl" ile sınırlandırılmasından kasıt, bunun vacip olduğu değildir. Çünkü Yüce Allah,

³⁸² Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, 14: 5973-5978.

³⁸³ İbn Arabi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1: 204.

³⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3: 160-163.

³⁸⁵ Horasânî, *Ahkam Âyetleri Tefsiri*, 236-239.

³⁸⁶ Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, 14: 5973-5978.

³⁸⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 23-106, 108.

"Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir" diye buyurmuştur. İşte bu iki yıl içerisinde süt emzirmenin asla aşılmayacak asgari sınır olmadığını göstermektedir. Bu ifade süt emzirme süresini tamamlamak isteyenler içindir. Bunu istemeyenler eğer çocuk için bir zarar söz konusu değilse iki yıl tamamlanmadan önce de çocuğu süttten kesebilir.³⁸⁸ Nitekim bunu Yüce Allah'ın şu buyruğu desteklemektedir: "Eğer kendi rızalarıyla ve danışarak kesmek isterlerse ikisinin üzerine de bir vebal yoktur." (Bakara 2/233) Bundan bir diğer maksat ise, emzirme nafakasında babanın yükümlülüğünü iki yıl ile sınırlamak³⁸⁹ ve anlaşmazlık halinde kabul edilecek olan sürenin ya da mahkeme hükmü gereğince tespit edilecek azami sürenin beyanıdır.

Boşanmış anne babanın çocuklarının kimin yanında kalacağı hususunda Hanefî mezhebi, erkek çocuğun tek başına yiyip içebilecek ve abdest alabilecek zamana kadar, kız çocuğunun ise adet oluncaya kadar annesinin yanında kalabileceğini söylemektedir. Çünkü çocukların bu süreye kadar annelerinin yanında kalmaya daha çok ihtiyaçları olduğu gibi ondan öğrenecekleri çok şey vardır. Bu süreden sonra da babanın terbiyesine ve kendilerini korumasına daha çok ihtiyaç duyacaklarından babanın yanında kalmaları onlar için daha faydalıdır.³⁹⁰ İmam Şafî'ye göre, bu yaştan sonra erkek çocuğun anne-babasından birinin yanında kalma noktasında seçme hakkı vardır. Çünkü çocuk temyiz yaşına gelince Kur'an öğrenmeye, edep ve vazifelerini öğrenmeye çalışır.³⁹¹

1.3.6. Talâk Sonuçları Konusunda Fıkhi Tefsirlerin Karşılaştırılması

Talâk sonrasında iddetin hikmetleri arasında talâk sürecindeki olumsuzlukların ortadan kalkması, iftira ve dedikoduların önünün kesilmesi, kadının yeni bir aile hayatına başlamaya zihnen ve bedenen kendini hazır etmesi, kocası ölen kadının yasını tutması ve kocasına vefasını göstermesi gibi birçok neden sayılsa da fıkhi tefsirlerde iddetin hikmeti üzerinde ittifak edilen husus kadının hamile olup olmamasının ortaya çıkması yani nesebin korunmasıdır. Bu yüzden kadınların iddetleri kadının hayız görüp görmemesine göre Bakara ve Talak suresinde belirlenmiştir. Örneğin "boşanmış kadınlar üç kurû' beklerler" ifadesinde boşanmış kadınlardan maksadın ay hali gören kadının olduğudur. Ancak âyette bunların

³⁸⁸ Zuhayli, *et-Tefsirü'l-münir*, 1: 610-613; Beydavî, *Envaru't-tenzil ve Esraru't-te'vil*, 1: 297.

³⁸⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 105.

³⁹⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2: 107-108.

³⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 162-163.

iddetlerini üç kurû' şeklinde beklemesi açık bir şekilde ifade edilse de kurû'dan maksadın ne olduğu konusunda fıkhi tefsirler farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. İmam Şafiî, İbn Arabî ve Kurtubî bundan maksadın temizlik olduğunu; Tahavi, Cessâs ve Sâbûnî ise bundan maksadın ay hali olduğunu söylemişlerdir. İkinci bir grup ay hali görmeyen kadınlar olup bunlar henüz ay hali görmeye başlamamış küçükler, ay halinden kesilmiş olan yaşlılar ve hamile kadınlardır. Ve iddet süreleri de üç aydır. Bu konuda fıkhi tefsirler aynı doğrultuda açıklamada bulunmuşlardır. Ancak bu kişiler için hüküm bildiren âyette geçen "tereddüt ederseniz" ifadesinde kimin kastedildiği hususunda ayrılığa düşmüşlerdir. Kurtubî'ye göre iddetin bitişi hakkında şüpheye düşmek; Sâbûnî'nin zikrettiği rivayetlere göre ay hali düzensiz kadınların durumu hakkında şüpheye düşmek; Cessâs'a göre ise küçüklerin ve büyüklerin iddeti hakkında düşülen şüphedir. Kadının mehrinin verilmesi gerektiği hususunda âyetlerin zahiri anlamlarının netlik ifade etmesinden, fıkhi tefsirlerin tamamı ortak görüş belirtmişlerdir.

Mesken ve nafakanın ric'î talâk bekleyen kadınlara verilmesi hususunda fıkhi tefsir müfessirleri aynı görüştedir. Bâin talâkla boşanan kadının iddet süresince mesken ve nafaka hakkının olup olmadığı yönünde ihtilaf olsa da fıkhi tefsirler bu konuda mesken ve nafakanın bütün kadınları kapsadığını söylemektedir. İbn Arabî, Kurtubî ve Tahavi kadının evden çıkarılmasını gerektiren fuhuştan kastın kadının haksız yere evden çıkmasıdır derken; Cessâs, bununla beraber kadının zina, kocasına ve kocasının ailesine dil uzatması gibi başka kötülükler işlemesi de kadının evden çıkarılması için geçerli bir sebeptir. Yine annenin, sütannenin bulunmadığı durumlarda, çocuğun annesinden başkasının sütünü kabul etmemesi ve kocanın sütanneye emzirme ücreti verecek imkânın bulunmaması durumunda çocuğuna süt emzirmesini vacip olarak kabul etmişlerdir.

SONUÇ

Fıkhi tefsirlerde yorumcuların, talâk meselesiyle ilgili âyetleri açıklarken İslam öncesi cahiliye dönemindeki uygulamalara sık sık atıflarda bulunduğu görülmektedir. Bu durum, daha çok İslam'ın kadını himaye ettiği ve onu yücelttiği düşüncesiyle ele alınmıştır. Zira cahiliye döneminde koca karısını sınırsız şekilde ve istediği vakitte boşayabiliyor, istediği zamanda onu geri alabiliyordu. Ancak Kur'an-ı Kerim kadını, maddî ve manevî bakımdan zor durumda bırakan ve ona zarar veren bu uygulamalara, talâk sayısına sınırlama getirerek ve talâk için belli bir vakit belirleyerek son vermiştir. Bu şekilde Kur'an-ı Kerim'e uygun boşama şekli fıkhi tefsirlerde yer alarak geçersiz sayılan ve yahut Allah'ın takdir etmediği talâk uygulamaları belirlenmiştir. Bu uygulamalar neticesinde İslam'da ric'î talâk, bâin talâk, sünnete uygun talâk, bi'di talâk, talâk konusunda kadının muhayyer bırakılması ve nikâh öncesi talâk olmak üzere talâk çeşitleri oluşmuştur. Netice olarak Kur'an-ı Kerim, talâk meselesini eşlerin artık birbiriyle anlaşma ihtimallerinin kalmadığı ve bu durumun gerek birbirlerine gerek çocuklarına ve gerekse topluma yansıyan olumsuz etkileri durumunda meşru saymıştır. Ancak Allah'ı Teâlâ, cahiliye döneminde erkeğe verilen sınırsız talâk sayısını ikiyle sınırlandırarak bu talâkların kadının temizlik döneminde ve kadınla cinsel münasebette bulunulmadan önce gerçekleşmesini emretmiştir. Talâktan sonra ise tarafların pişman olabilme ihtimalini göz önünde bulundurup, kocanın zarar kastı taşımaksızın, karısına iddet süresi içinde dönme imkânı sağlamıştır. Bu ricat, niyetin ricat olması şartıyla söz veya fiille gerçekleşebilir. Talâkta ve ricatte sonradan ortaya çıkabilecek problemlere karşı iki adil şahidin bulundurulmasını da emretmiştir. Bu emir müfessirlerce daha çok mendup olarak kabul edilmiş, şahitlerin bulunmaması durumunda ise talâk ve ricat yine geçerli sayılmıştır. Verilen üçüncü talâkta ise “ya iyilikle tutmak ya da iyilikle bırakmak” şeklinde iki yol gösterilmiş olup bunlardan birini seçme konusunda koca muhayyer bırakılmıştır. Gerek ric'î talâkta gerekse bâin talâkta tarafların evlilik sürecindeki haklarının devam ettiği hatırlatılarak, talâk ve ricat süresinde de bazı haklarının bulunduğu, erkeğin ise kadınlar üzerinde bir derece üstünlüğü olduğu zikredilmiştir. Ancak bu üstünlük şeref bakımından olmayıp, kocanın talâk ve ricatte kadına zarar verme düşüncesinin bulunmaması, onu iyilikle tutup ve iyilikle

bırakması, iddet süresince kadına nafaka ve mesken temin etmesi, kadına mehir ve muta vermesi kocanın vazifelerine karşılık kocanın talâkta ve ricatte söz sahibi olmasındandır. Kocasından gücünün üzerinde isteklerde bulunmama, çocuğun emzirilmesinde ve bakımında kocaya zorluk çıkarmama, iddet süresince kocasına ve ailesine kötü söz söylememe ve fuhuş yapmama kadının vazifesidir.

Üç talâkın tek seferde söylenmesinin bidat ve haram olduğu ifade edilmekle beraber üç talâkın da geçerli olduğu yani bununla artık baînin gerçekleştiği, cumhurun görüşü olarak fıkhi tefsirlerde geçmektedir. Ancak koca tek seferde söylediği üç talâkla üç talâkın da gerçekleşmesine niyet etmemişse bu bir talâk sayılır. Zira bazı durumlarda gayri ihtiyari veya öfkeli halde insanın aslında kastetmediği şeyleri söylemesi mümkündür. Ani bir kararla veya gayri ihtiyari söylenen üç talâkın üçünün de geçerli olduğunu söylemek, Kur'an-ı Kerim'in evliliğin devamına yönelik prensiplerine, tavsiyelerine ve son çare olarak kabul ettiği talâk konusundaki hassasiyete ters düşmektedir. Yine talâkın belirli bir süreye yayılması ve aşamalı olarak gerçekleşmesi hem ailenin geleceği için hem de çocukların geleceği için büyük önem arz etmektedir. Aksi halde karı kocanın tekrardan düşünüp bir araya gelme durumu ortadan kalkacağından gerek aile gerekse çocuklar bundan olumsuz etkilenecektir. "Kadınları iddetlerini gözeterek boşayınız" ifadesi de aile ve çocuklar için bu denli önemli olan meseleye dikkat etmek içindir.

Nikâh ve cinsel münasebetin henüz gerçekleşmemesinden ötürü nikâh öncesi talâkın geçerliliği yoktur. Zira boşanma niyeti varsa evlenmenin manası yoktur. Ki İslam talâkı son çare olarak başvurulabilecek bir kapı olarak meşru saymıştır. Müfessirlerin izahlarına bakıldığında talâk yetkisinin şartlar ve ortam oluştuğunda erkeğin de kabul etmesi durumunda kadın bedel karşılığında talâk yetkisi alabilir ve koca dilediğinde eşini talâk konusunda muhayyer bırakabilir. Zira Ahzab sûresindeki âyetlerde, Hz. Peygamber kendisinden dünyalık şeyler isteyen eşlerini talâk konusunda muhayyer bırakmış, Hz. Aişe'nin ifadesiyle de eşleri Hz. Peygamber'i tercih etmiştir.

Talâk lafızlarının Kurtubî'nin belirttiği gibi sarih ve kinayeli lafızlar olmak üzere iki çeşit olduğunu söyleyebiliriz. Sarih lafızlar, farklı bir manaya gelmeyecek şekilde doğrudan talâk ifade ederken, kinayeli lafızlar talâkla beraber başka manalara

da gelen ve niyete ihtiyaç duyan lafızlardır. Dolayısıyla lafızla beraber niyetin olması önemlidir ve talâkın geçerliliği ona bağlıdır. Sarih lafızlarda ise talâkın sayısı ifadeye geçmemişse veya talâk sayısı geçmekle beraber niyet farklıysa hüküm niyete göre verilir.

Talâkın neticesinde ortaya çıkan hususlar, kadının iddeti, mehri, met'ası, meskeni, nafakası ve çocuğun emzirilmesidir. Bu hususları içeren âyetlerin zahiri manasında, hükmün net bir şekilde ifade edilmesi, müfessirlerin bu hususlarda ortak görüş ve açıklamalarda bulunmasına neden olmuştur. Ancak bu âyetlerde geçen bazı ifadelerin hangi kadınları kapsadığı noktasında ihtilafa düşmüşlerdir.

Talâk neticesinde tarafların tekrardan düşünüp pişman olmaları halinde, kocanın ricat hakkının bulunması, evliliğin kurtarılması açısından son derece önem arz etmektedir. Kadının, talâk sürecindeki olumsuz etkilerden kurtulması ve yeni bir aile hayatına kendini hazır etmesi, kötü söz ve dedikodulara malzeme olmaması ve asıl olarak kadının hamileliğinin olup olmadığına ortaya çıkması, iddetin diğer hikmet ve sebeplerindedir. Ay hali gören kadının iddeti üç kurû' olup, kurdan maksat hayızdır. Her ne kadar kurû' kelimesi, hem temizlik hem de hayız manasının her ikisini birden içerse de, talâkla ilgili âyetler bir bütünlük içerisinde incelendiğinde ve bu doğrultuda gelen rivayetlere bakıldığında, kurû'n hayız anlamına geldiği ortaya çıkmaktadır. Ay hali gören kadının iddetini açıklayan âyetin nüzulundan sonra, sahabe ay hali görmeyen kadınların iddet süresini merak ederek Hz. Peygamber'e sormuştur. Bunun üzerine ay hali görmeyen küçüklerin ve ay halinden kesilen yaşlıların iddet süresinin üç ay hali olduğu, hamile kadınların iddetlerinin ise doğumla sona ereceği talâk sûresinde belirtilmiştir. Âyette geçen "şüphe ederseniz" ifadesinden kasıt sahabenin, ay görmeye başlamamış küçükler, ay halinden kesilmiş yaşlılar ve hamile kadınlar hakkında düşüştüğü şüphedir. Kadının mehri ve mutasının belirlenmesinde boşanmış kadınlar dört gruba ayrılmaktadır. Bunlardan mehri belirlenmiş olup kendisiyle cinsel münasebetin gerçekleştiği kadının mehrinin tamamının kadına verilmesi gerekirken; mehri belirlenmemiş olup kendisiyle cinsel münasebetin de gerçekleşmediği kadına mehir yerine kocanın gücü nispetinde muta verilmesi gerekmektedir. Meta, Bakara sûresi 241. âyetteki ifadede anlaşılacağı üzere tüm boşanmış kadınlara verilmelidir. Ancak mutanın koca tarafından gönül hoşnutluğuyla ve kendi gücü nispetinde olması önemlidir. Mehri

belirlenmiş olup kendisiyle cinsel münasebetin gerçekleşmediği kadına, belirlenen mehrin yarısı verilir. Mehri belirlenmemiş olup kendisiyle cinsel münasebetin gerçekleştiği kadına mehrin tamamının verilmesi gerekmele birlikte mehrin miktarı, kadının bulunduğu bölgeye veya ailesinde bulunan kadınların mehir miktarına göre belirlenir. Ric'î ve bâin talâktan hangisiyle boşandığı fark etmeksizin iddet bekleyen kadının mesken ve nafaka hakkı bulunmaktadır. Zira iddet süresince zorunlu haller ve ihtiyaçlar dışında kadının evden çıkması uygun olmamakla beraber henüz evlilik bağı devam ettiğinden koca, kadının mesken ve nafakasını temin etmek zorundadır. Ancak kadın kocasına veya kocasının ailesine söz söyleyerek zarar verirse ve yahut kocasına söz getirecek bir kötülükte bulunursa, koca mesken ve nafakayı temin etmek zorunda değildir.

Çocuğun emzirilmesi hususunun zikredildiği âyeti kerimede geçen anneler ifadesinden maksat boşanmış annelerdir. Zira bu âyet, talâk ve iddetin bahsedildiği âyetlerden sonra inmiş ve onların devamı niteliğindedir. Zira boşanmamış bir kadının çocuğunu emzirmeyi hastalık veya zorunlu sebepler dışında reddetmesi veya kocasından emzirme ücreti talebinde direktmesi aile yapısına zarar verdiği gibi karı-koca arasındaki bağları da zayıflatır. Şayet “anneler” kelimesi bütün anneleri kapsamış olsaydı, kadının yeme ve barınma gibi ihtiyaçlarının giderilmesi, evlilik sürecinde kocanın vazifesi olmasından ötürü bu âyette özel olarak tekrardan ifade edilmezdi. Âyette “çocuklarını iki yıl süreyle emzirirler” ifadesi emir şeklinde değil haber olarak gelmiştir. Bu sürenin özel olarak belirtilmesi boşanmış kadının çocuğunu emzirme sürecinde aldığı mesken ve nafakanın azami süresini açıklamak içindir. Aksi halde çocukların emzirilmesi çocuktan çocuğa değişiklik gösterip bu sürenin aşağısında olabileceği gibi daha üstünde de olabilir. Kadının çocuğunu emzirmesi kocanın imkânının olmaması, sütannenin bulunmaması, çocuğunun başkasından süt emmemesi gibi durumlarda kendisine vaciptir. Zorunlu bir durum olmadığı müddetçe kadının çocuğunu emzirmesi müstehaptır. Her iki durumda da kocanın gücü nispetinde emzirme ücreti vermesi gerekmektedir. Emzirme ücretinin miktarı ise emsali kadınlara göre belirlenir. Kocanın emzirme ücretini vermemesi veya ücreti gücü yetmesine rağmen emsalinden daha düşük tutması kadına zarar olduğu gibi; kadının da kocasından gücünün üstünde emzirme ücreti talep etmesi ve bunda direktmesi, çocuklarını babaya karşı kıskırtarak çocukların babaya itibarını

kaybettirmesi de kocaya zarardır. Âyette geçen “ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de çocuk kendisi için doğurulan çocuğundan dolayı zarar görsün.” İfadesi bu her iki durumu yasaklamaktadır.

İslam’ın koymuş olduğu bütün kurallar bir hikmete binaen olduğu gibi, Talâk meselesine bu şekilde şartlar konulması da bir hikmete binaendir. Örneğin, Kadına karşı ilginin tekrar oluştuğu temizlik döneminde boşanmaya izin verilmesi erkek için karar vermeyi güçleştirdiği gibi duygusal ve fizyolojik olarak karısına ilgi duyduğu bir sırada boşaması daha da zorlaşacaktır. Şayet koca karısıyla cinsel temasta bulunursa artık o temizlik döneminde boşama hakkını kaybederek, boşanabilmek için bir sonraki ay halini bekleyecek ve karısını bu ay halinden temizlendikten sonra temiz olarak boşayabilecektir. Koca bu aşamadan sonra artı ve eksisiyle boşamaya karar verirse artık boşama gerçekleşebilecektir.

Netice olarak söyleyebiliriz ki Kur’an-ı Kerim, talâk meselesine karı-kocanın, çocukların ve hatta tarafların ailesinin haklarını dikkate alarak bakmış, hükümleri de adil bir şekilde vermiştir. Talâk öncesinde bazı tedbirler ve tavsiyeler vurgulanarak evlilik sürecindeki karı-kocanın sorumlulukları hatırlatılarak tekrar düşünmeleri istenmiş ve ricat hakkı tanınmıştır. Ancak taraflar boşanmaya ısrarla karar vermişse bu durumda da yıpratıcı olan sürecin en az zararla atlatılması için, eşitlikle veya haksızlıkla değil adaletle hükümler konmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk, b. Hemmâm es-Semânî. *Musannef*. thk. Hebiburrahman el-Azâmî. Beyrut: 1403.
- Askalanî, ibn Hacer. *Buluğ'ul-meram Ahkâm Hadisleri*. çev. Mehmet Alioğlu. Betül Bozali. 1. Baskı. İstanbul: Karınca-Polen yayınları, 2017.
- Atar, Fahrettin. "Muhâlea." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 399-402. İstanbul: TDV Yayınları. 2005.
- Atar, Fahrettin. "Nikâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 116. İstanbul: TDV Yayınları. 2005.
- Ateş, Süleyman. "Kur'an-ı Kerim'de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Âyetlerin Tefsiri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23.
- Baktır, Mustafa. "İslam Hukukunda Hıdane". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13/7 Kasım 1987.
- Bardakoğlu, Ali. "Hidâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 467-471. İstanbul: TDV Yayınları. 1998.
- Barûdi, imam Zeki. *On Müfessirin Kaleminden Hanımlara Özel Tefsir*. çev. Mahmut Varhan, Ali Yücel, Fehmi Dindar. 1. Baskı. İstanbul: Polen Yayıncılık, 2018.
- Bayındır, Abdülaziz. "Günümüzde Karı-Koca İhtilaflarının Sebepleri". *Sosyal Hayatta Kadın*. 3. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2005.
- Beydavî, Kadı Nasırüddin ebu Said Abdullah bin Ömer bin Muhammed eş-Şirazi. *Envaru't-tenzil ve Esraru't-te'vil Beydavî Tefsiri*. çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.
- Buhârî ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. I-VIII. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Cessâs, Ebubekir Ahmed b. Ali er-Râzi. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Beyrut: Darul İhya, 1405.
- Cezâirî, Ebubekir Câbir. *Eyserü't-tefâsir*. çev. Ziya Eryılmaz, Vahdettin İnce, Ahmet Özdemir. İstanbul: Miraç Yayınları, ty.
- Çağrı, Mustafa. "İslâm Ahlâkı Kaynaklarında Aile ve Önemi". *Din Ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, s. :12, Şubat: 2011.
- Çeker, Orhan. "Halvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 384. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an'da Toplumsal Düzen*. 1. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Dirik, Mehmet. “İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 1/25. Nisan 2015.

Döndüren, Hamdi. *İnsanlığa Son Çağrı Kuranı Kerim Yüce Meali ve Açıklaması*. 1. Baskı. İstanbul: Yeni Şafak İmaj, 2003.

Döndüren, Hamdi. *Kur’ân ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*. 2. Baskı. İzmir: Işık Yayınları, 2013.

Ebu Davud, Süleyman b. Davud b. Carud. Müsned. I-IV, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin. 1419/1999.

Ebu Zehre, Muhammed. *En Büyük Mu’cize Kur’a*. çev. Muhammed Yılmaz. yy: Okur Akademi Yayınları. ty.

Ece, Hüseyin. *İslâm’ın Temel Kavramları*. 3. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınları, ty.

Erbay, Celal. “Nafaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Eroğlu, Selahaddin. Talâk Hakkında Kur’an-ı Kerim’in Genel Tutumu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. cilt: 28. Ankara 1986.

Firuzâbâdî, Muhammed. *Tenvîrü’l-mikbâs min Tefsîr-i ibn Abbas*. çev. Cevher Caduk. 1. Baskı. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2016.

Gazali, Muhammed. *Kur’an’ın Konulu Tefsiri*. çev. Şahin Güven-Ekrem Demir. 3. Baskı. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.

Görgülü, Hasan Ali. “Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslam’ın Boşanmada Örfî İtibar Etmesi” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6: 1999.

Görgülü, Ülfet. “İslam Aile Hukukunda Bid’î Talâk Meselesi” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 30: 2017.

Güneş, Ahmet. “Kur’an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21: 2004.

Gürkan, Menderes. İslam Aile Hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi (Tefvîzü’t-talâk). s. 18, 2011.

Hazimi, İbrâhîm b. Abdullah. *7 Hadis İmamının Üzerinde İttifak Ettiği Hadisler*. tahrir ve çev. Hanefî Akın. İstanbul: Polen Yayınları, ty.

Herrasî, ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed Ali et-Taberî. *Ahkâmü’l-Kur’ân*. Beyrut: 1405/1985.

Horasânî, Mukatil b. Süleyman. *Ahkam Âyetleri Tefsiri*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 1. Baskı. İstanbul: İşaret yayınları, 2005.

İbn Hazm. *el-Muhalla bi’l-asâr*. thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bindarî. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ty.

İbn-i Âbidîn. *Fihrist ve ibn-i Âbidîn’in Kaynakları*. Çev. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1982.

- İbn Kesir, ebu'l-Fida İsmail. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner. 1. Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid ebu Abdullah el Kazvini. *Sünen*. I-II. İstanbul: Çağrı yayınları, 1992.
- İbn Manzûr, ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed ibn Mükrem. *Lîsânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1968.
- İbn Arabî, ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Kahire: 1967.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. 14. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. 4. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınevi. 2010.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 6. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Terapötik Boşanma". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Bilimname 9. Mart 2005.
- Koçak, Muhsin vd. "Aile Hukuku". *İslâm Hukuku*. 1. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.
- Köse, Saffet. "Muhallil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 475-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kurtubî, ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin ebi Bekr bin Ferh. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Hişam Semir el-Buhari. Riyad: Daru'l-Alemu'l-Kutub. 1423/2003.
- Kutub, Seyyid. *fî Zılâli'l-Kur'ân*. Çev. Yakup Çiçek vd. 5. Baskı. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1995.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. 31-33. I-VIII. (thk.) Muhammed Mustafa Âzâmî. 1425/2004.
- Mâtürîdî, ebû Mansûr. *Te'vilâtü'l Kur'ân Tecümesi*. çev. İbrahim Tüfekçi, Yusuf Şevki Yavuz. 1. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Mevdudî, Seyyid ebu'l a'lâ. *Tefhimü'l Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayani, Ali Ünal, Hamdi Akt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Müslim, ebu'l Hüseyib b. Haccac el-Kuşeyri. Sahih. I-III. İstanbul: Çağrı yayınları, 1992.
- Nesâî, ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünen*. I-VIII. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesefî, *Nesefî Tefsiri*. çev. Şerafettin Şenaslan, Ömer Faruk Haznedaroğlu. İstanbul: Ravza Yayınları, ty.

- Okur, Kaşif Hamdi. “İslam Hukuku’nda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.8/15 Ocak: 2009.
- Rahman, Afzalur. “Boşanma ve Mehir”. *Sîret Ansiklopedisi*, 2. Baskı. İstanbul: İnkılab Yayınları, 1996.
- Râzî, Fahrüddîn. *Tefsîrû'l-kebîr Mefâtihu'l-gayb*. çev. Suat Yıldırım v.d, 1. Baskı. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008.
- Sabık, Seyyid. *Âyet ve Hadislerle İslam İlmihali*. çev. Ahmet Sarıoğlu, Tayyar Tekin. 3. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2008.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Ahkâm Tefsîri*. çev. Mazhar Taşkesenlioğlu. 1. Baskı. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017.
- Şâfîî, Muhammed b. İdris ebu Abdullah. *Ahkâmü'l-Kur'an*. thk. Abdulgani Adulhalık. Beyrut: Darul Kutubu'l İlmiyye, 1400.
- Tahâvî, ebu Ca'fer Ahmed bin Muhammed. *Ahkâmü'l-Kur'an'il-Kerim*. thk. Sadettin Ünal. 1. Baskı. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.1418/1998.
- Tirmizi, Muhammed b. İsâ ebû İsâ. *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ünal, İ. Hakkı. “Kur'an ve Sünnet Verileri Işığında Aile” *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*. sayı 12.
- Ünsal, Ahmet. “Sünnî ve Bid'î Talâk Tanımında Hanefî-Mâlikî İhtilafı”. *İslâmi Araştırmalar Dergisi*. 20: 1: 2007.
- Vehbi, Konyalı Mehmed. *Büyük Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2018.
- Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. 17. Baskı, İstanbul: İFAV Yayınları. 2016.
- Yargıcı, Atilla. *Kur'an'ın Önerdiği İdeal İnsan Modelinin Oluşmasında Sevginin Rolü*. 1. Baskı. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Yavuz, Yunus Vehbi. “Hayız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yazır, Elmalı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sd: İsmail Karaçam, Emin Işık vd. İstanbul: Zehrveyn Yayınları, 1992.
- Yıldırım, Celal. *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*.5. Baskı. Konya: Uysal Kitabevi, ty.
- Yıldırım, Celal. *Kur'an Ahkamı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*. 1. Baskı. İstanbul: Bahar Yayınları, 1971.
- Yılmaz, İbrahim. Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, 2006.
- Yılmaz, Süleyman. *Ehl-i Sünnet ve Şii Caferî Müfessirlere Göre Mut'a Nikâhı*. Yüksek Lisans Tezi. Bozok Üniversitesi, 2017.
- Yüksek, Ali. “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7: 32.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîrû'l-münir*, İstanbul: Risale Yayınları, 2013.
- Zuhaylî, Vehbe. “İddet ve İstibra”. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe vd. İstanbul: Risale Yayınevi, 1994.

